T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NESİRLERİNE GÖRE ATTİLÂ İLHAN'IN DÜŞÜNCE DÜNYASI

HAZIRLAYAN
MURAT GÖRKEM GÖGER

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ TUNCAY ÖZTÜRK

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Görkem GÖĞER tarafından hazırlanan Nesirlerine Göre Attilâ İlhan'ın Düşünce Dünyası... Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 20.09.2019 Cuma günü saat 12.45 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BAYRAM	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ÖLTÜRK	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

14 / 10 / 2019

Murat Görkem GÖGER

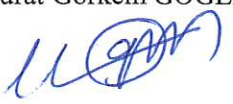

Tezin adı: Nesirlerine Göre Attilâ İlhan'ın Düşünce Dünyası

Hazırlayan: Murat Görkem GÖGER

ÖZET

Çalışmamız Cumhuriyet Dönemi'nin önemli bir düşünce adamı, saygın bir yazarı ve özgün bir şairi olan Attilâ İlhan'ın düşünce dünyasını ele alır. Çalışmamızın amacı Attilâ İlhan'ın sanat, kültür, siyaset, edebiyat ve dil başlıkları altında çok yönlü düşüncelerine ışık tutmaktır. Bu amaçlarla Attilâ İlhan'ın düşünceleri hakkında bilgiler verecek kaynaklar taranmış, metinler tahlil edilmiş, elde edilen bilgiler uygun başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

Çalışmamız *Giriş*, *Sonuç*, *Kaynakça* haricinde beş bölümden oluşturulmuştur. *Giriş* kısmında Attilâ İlhan hakkında bilgiler içeren kaynaklar tanıtılmıştır. *"Birinci Bölüm"*de Attilâ İlhan'ın Hayatı anlatılmıştır. *"İkinci Bölüm"*de Sanat, "Üçüncü Bölüm"de Kültür, "Dördüncü Bölüm"de Siyaset, "Beşinci Bölüm"de ise Dil ve Edebiyat hakkındaki düşünceleri açıklanmıştır. *Sonuç* kısmında çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bulgular ortaya konmuştur. *Kaynakça*'da da araştırmamız boyunca yararlandığımız kitap, dergi, makale gibi kaynaklar aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Attilâ İlhan, nesir, düşünce dünyası.

Name of the Thesis: World of Thought of Attilâ İlhan In Accordance with Proses

Prepared by: Murat Görkem GÖGER

ABSTRACT

Our study, handles world of thought of Attilâ İlhan who is a significant philosopher, reputable outhor and unique poet of republic Period. The aim of our study is to enlighten the multiple toughts under the title of art, politics, culture, language and literature of Attilâ İlhan. With mentioned aims, sources have been scanned that give knowledges about the thoughts of Attilâ İlhan, text has been analyzed; the konwledges acquired classified under appnopriate titles.

Our stady, are formed by five parts except for Introduction, Coclusion and References. In Introduction, sources including informations about Attilâ İlhan are introduced. In first part, life of Attilâ İlhan, are told. In second part; art, in third part; culture, in forth part; politics and in fifth part; his thoughts about language and literature is stated. In Conclusion, the findings are revealed troughout the study. And in references, throughout the study. Sources we made us of, such as book, journal, article are transferred.

Key Words:

Attilâ İlhan, prose, world of thought.

ÖN SÖZ

Attilâ İlhan, Cumhuriyet Dönemi'nde sadece yazar ve şair kişiliği ile adından söz ettirmemiştir. Siyasi düşünceleri, kültür hakkında fikirleriyle Türkiye'nin sosyal ve siyasi zeminde çağdaşlaşması için önerilerde bulunmuş bir aydındır. Roman, deneme, şiir vb. türlerde eserler vererek Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Attilâ İlhan'ın bir başka özelliği de yaşadığı çağın gelişmelerine duyarsız kalmamasıdır. Türkiye'nin geçmişten bugüne kadar süregelen kültürel sorunlarını işlemiş, bu sorunların tarihi süreçlerini detaylarıyla aktarmıştır. Ülkemizde Attilâ İlhan üzerine yapılan çalışmalar genellikle onun belirli fikirlerini aydınlatmaya yöneliktir. Onun çok yönlü kişiliği ve bu kişiliğin etkisiyle birçok konuda yaptığı değerlendirmeler bütüncül olarak ele alınmadığı için böyle bir çalışmanın yapılmasını uygun gördük.

Tezimizin *Giriş* kısmında Attilâ İlhan'ın çeşitli konular üzerine görüşlerini yansıtan ve bize bu yolda ışık tutan kaynaklar düzenli bir biçimde sıralanarak tanıtımı yapılmıştır.

Birinci Bölüm, "Attilâ İlhan'ın Hayatı" başlığıyla başlar. Burada kronolojik bir sıra takip edilerek Attilâ İlhan'ın, doğumundan ölümüne kadar hayatı anlatılmıştır. Attilâ İlhan'ın hayatından sonra sanat anlayışı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm, "Attilâ İlhan'ın Sanat Hakkında Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sanat hakkında okuru hazırlamak amacıyla çeşitli bilgiler verilmiş ve alt başlıklarla Attilâ İlhan'ın sanat görüşleri aktarılmıştır.

Üçüncü Bölüm, "Attilâ İlhan'ın Kültür Hakkında Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Attilâ İlhan'ın kültürümüz hakkındaki tespitleri, Doğu-Batı

fikirleri, Tanzimat Dönemi'nden beri süregelen çağdaşlaşma çabaları üzerine değerlendirmeleri aktarılmıştır.

Dördüncü Bölüm, "Attilâ İlhan'ın Siyaset Hakkında Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Türkiye'de demokrasinin ve siyasi kesimlerin, Türkiye'de sosyalizmin durumu hakkında tespitleri ile antiemperyalizm tezini savunan liderlerin Attilâ İlhan üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Beşinci Bölüm, "Attilâ İlhan'ın Dil ve Edebiyat Hakkında Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. "Dil" başlığında Attilâ İlhan'ın Türkçeye verdiği önem, Türkçeye kazandırdıkları aktarılmış ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün Dil Devrimi ile gerçekleştirmek istediği amaçlardan bahsedilmiştir. "Edebiyat" başlığında, Attilâ İlhan'ın Türk edebiyatı üzerine görüşlerinin belirli alt başlıklarla bir çerçevesi çizilmiş ve daha sonra bu konudaki tespitler verilmiştir.

Tezimizin *Sonuç* kısmında incelediğimiz metinlerden yola çıkarak bazı değerlendirmeler aktarılmıştır. Tezimizin *Kaynakça* kısmında da çalışmamız boyunca yararlandığımız kaynaklar verilmiştir.

Tez çalışmam boyunca hiçbir yardımını esirgemeyen, hoşgörüsünü ve çalışma disiplinini örnek aldığım sayın hocam Dr. Öğretim Üyesi Tuncay Öztürk'e teşekkür ederim. Annem Meryem Göger'e ve onun şahsında tüm aileme teşekkür ederim.

Murat Görkem GÖGER

Edirne, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **5**
ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI **5**
1.Hayatı 5
1.1. Ailesi, Doğumu, Çocukluğu 5
1.2. Eğitim Hayatı 6
1.3. Çalışma Hayatı 8
1.4. Son Yılları ve Ölümü 9
2. Edebî Şahsiyeti 11
3. Eserleri 14

İKİNCİ BÖLÜM **16**
ATTİLÂ İLHAN'IN SANAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ **16**
1. Sanat Nedir? 16
2. Sanatçı Kimdir? 20
3. Sanatın İşlevi 25
4. Ulusal Sentez ve Sanatta Modernleşme 32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **38**
ATTİLÂ İLHAN'IN KÜLTÜR HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ **38**
1. Okuma Alışkanlığı ve Yayıncılığın Kültür Üzerindeki Etkileri 38
2. Kültürümüzde Doğu-Batı Etkisi 43
2.1. Doğu-Batı Kavramı Üzerine Tespitler 43
2.2. Batı ve Kültürümüzde Batıcılık Tutumları 45

2.2.1. Fransa 52
2.2.2.Amerika 56
2.3. Doğu 62
2.3.1. Rusya 65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 71
ATTİLÂ İLHAN'IN SİYASET HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ 71
1. Türkiye'de Demokrasi ve Siyasi Kesimler 72
2. Türkiye'de Sosyalizm 83
3. Antiemperyalizm Düşüncesi ile Etkilendiği Liderler 86

BEŞİNCİ BÖLÜM 88
ATTÎLA İLHAN'IN DİL VE EDEBİYAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ 88
1. DİL 88
1.1. Mustafa Kemal Atatürk ve Dil Devrimi 88
1.2. Yazar ve Dil 92
1.3. Attilâ İlhan'ın Türkçeye Kazandırdıkları 94
2. EDEBİYAT 96
2.1. Edebiyat ve Amacı 96
2.2. Toplumcu Anlayış veya Sosyal Realizm 101
2.3. Çağdaş Edebiyatın Öncüsü Nâzım Hikmet 109
2.4. Edebiyatta Kadın, Cinsellik ve Erotizm 115
2.5. Edebî Türler 121
2.5.1. Roman 121
2.5.1.1. Türk Edebiyatında Romanın Gelişimi 121
2.5.1.2. Romanda Bireysel ve Toplumsal Diyalektik 124
2.5.1.3. Romancı 127
2.5.2. Şiir 128
2.5.2.1. Şiir Nedir? 128
2.5.2.2. Şiirde Biçim ve İçerik Sorunu 129
2.5.2.3. Türk Şiirinde Topluluklar ve Şiirde Yenilik Hareketleri 131

2.5.3. Eleştiri 140
2.5.3.1. Eleştiri Nedir? 140
2.5.3.2. Eleştirici ve Yöntemi 142
2.5.3.3. Eleştirinin Önemi 147

SONUÇ 151
KAYNAKÇA 157

GİRİŞ

Attilâ İlhan, Cumhuriyet Dönemi'nde gerek eserleriyle gerek de düşünceleriyle kendine farklı bir yer edinmiştir. Onun fikirleri Türkiye'de birçok kesimi etkilemiş, sanat ve siyaset düzleminde tartışmaların ardı arkası kesilmemiştir. Kendisi, sadece edebî yönü ile toplumun hafızasına kazınmamış, toplumu ilgilendiren hemen hemen her meselede eleştirel, bilinçli ve zemini sağlam görüşleriyle toplumun ilgi odağı haline gelmiştir.

Lise yıllarındayken tanıştığı Nâzım Hikmet'in siyasi, toplumsal, edebî görüşlerini benimsemiş ve bir model olarak her zaman Nâzım Hikmet'i hafızasında yaşatmıştır. 1946 yılında CHP Şiir Yarışması'nda *Cebbaroğlu Mehemmed* adlı şiiriyle ikincilik alarak edebî yaşantısına başlamıştır. Sanat hayatında edebî otoritelerin dikkatini çekmiş ve ünü kısa zamanda yayılmıştır. Özellikle toplumcu bir edebî anlayıştan yana olarak fikirlerini geliştirmeye çalışmıştır. Fransa seyahatlerinin ikisi sadece Nâzım Hikmet içindir. "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi" adı altında oluşturulan bir heyetin çalışmalarına katılmak için 1949 yılında Fransa'ya gittiğinde burada komünizm ve sosyalizm hakkında geniş bilgiler elde etme fırsatı bulmuştur. Hem gelişen siyasi düşünceleri hem de Nâzım Hikmet'e duyduğu sevgi ile Türkiye'de olduğu müddetçe sanat, siyaset, kültür gibi alanlarda yazılar kaleme almıştır.

Türkiye'de sanatın daima siyasetin baskısı altında olduğunu ifade etmiş, siyasi görüşlerinden hareketle sanatta "sosyal realizm" anlayışını ilke edinmiştir. Hem sanatta hem de siyasette ancak toplumsal bir hareketin Türkiye'yi çağdaşlaştıracağına inanmıştır. Sosyal realizm hakkındaki görüşlerinin temel kaynaklarından biri de Mustafa Kemal Atatürk'ün antiemperyalist tutumu ve halk sevgisidir. Mustafa Kemal Atatürk'ü kendisine yol haritası yapmıştır. Sosyal realizm anlayışının Türkiye'de çok ses getirmesi aydın ve sanatçıların, onu yalnızlığa itmesine sebep olmuştur. Böylece Attilâ İlhan, yaşamının sonuna kadar savunduğu sosyal realizm görüşünün aydınlatılmasını çalışmamızın bir amacı olarak bırakmıştır.

Attilâ İlhan, Fransa ve Rusya'nın kültürünü derinlemesine incelemiş ve bizim kültürümüzün gelişimiyle kıyaslamıştır. Her zaman kültürü, bir ülkenin zihniyetini oluşturan en önemli unsur olarak görmüştür. Tanzimat Dönemi'nin geri kalmış alafranga özentiliklerinin yenilik adı altında sunulmasını hiçbir zaman kabullenmez. Türkiye'nin, Tanzimat Dönemi ile girdiği Batılılaşma havasının iç yüzünü göstermek için mücadele eder. Ayrıca emperyalizm, sosyalizm, komünizm, Türkçülük, demokrasi gibi anlayışların hem Doğu-Batı diye çizilen sınırlardaki hem de Türkiye'deki etkilerini anlatmak için çok çabalamıştır. Türkiye'nin ulusal bir kültür sentezini oluşturmak için hareket etmesini belirtir. Türkiye'nin çağdaşlık anlayışını, Rusya'nın gelişimini örnek alarak oluşturabileceğini anlatmaya çabalar. Şüphesiz ki onun, kültür konusundaki fikirleri de siyasetten ayrı düşünülemezdi.

Türkiye'de demokrasinin Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra gelişmediğini de belirten Attilâ İlhan, Türkiye'nin siyasi kesimlerini de düşünce kısırlığından ötürü eleştirir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerini hiçbir zaman önemsiz görmeyen Attilâ İlhan, onun devrimlerinden ve tüm dünya ile kurduğu siyasi ilişkilerden de övgüyle bahseder. Siyasi görüşlerinde Mustafa Kemal Atatürk'ü sosyalizm anlayışı ile bağdaştırmaya çalışır. Bunun sebeplerini de onun bağımsızlık ruhu ve halkın bütününü gözetme, halkın bütününü devrimlerin öncüsü yapma ileri görüşlülüğüne dayandırır. Dünya üzerinde bu ruhla çalışmış birtakım liderlerden bahsederek Mustafa Kemal Atatürk'ün zihniyeti ile bu liderlerin zihniyetini de birbirine yakınlaştırma çabasındadır. Ayrıca Türkiye'de sosyalizmin gelişmemesinin bilinçli bir topluluğun ve tutarlı fikirlerin olmamasına bağlar.

Attilâ İlhan'ın hassas olduğu bir konu da dil meselesidir. Atatürk'ün Dil Devrimi, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nu kurması onun izleğinde her zaman ulusalcı bir yapının pekiştirilmek istendiğine delalettir. Atatürk'ün dil üzerine çalışmalarını, İsmet İnönü'nün kültür sanat çalışmaları ile kıyaslayarak okura aktarır. Atatürk, Dil Devrimi'nin halk tabanlı olmasını istediği için ve bu devrimin halkın gelişimiyle birlikte seyredilmesini olumlu bulur. Yaşayan Türkçe, kelime hazinesini

zamanla ve yaşantı yoluyla genişletecekti. Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü ise Tanzimat Dönemi'nin köksüz yeniliklerini Latin-Yunan merkezli bir kültür sanat politikasıyla tepeden inme gerçekleştirmeye çalıştı. Bu durumda halk, Tanzimat Dönemi'ndeki bocalamayı Cumhuriyet Dönemi'nde de yaşadı.

Attilâ İlhan, Türk edebiyatının geçirdiği devirleri göz önünde bulundurarak bazı tespitler de ortaya koyar. Tanzimat Dönemi'ndeki yenilik anlayışlarının yarardan çok zarar getirdiğini fikirlerinde belirtir. Türk edebiyatının gelişimi yabancı kökenli sanat anlayışlarına bağlandığında ortaya çıkan sonuç ise tamamen Osmanlı Devleti'nin ve geçmiş sanat anlayışının kimliğine ters düşmektedir. Attilâ İlhan, Türk edebiyatında özellikle şiir alanında Divan ve Halk edebiyatı unsurlarının kullanılmasının önemine dikkat çeker. Tanzimat etkisiyle eskiyi yok saymanın, edebiyatta da kimlik bunalımına yol açtığını çoğu kez dile getirmiştir. Romanda da görüşü benzerdir. Roman yazarının, toplumcu anlayışla ve toplumun gelişimini takip ederek eserini oluşturmasının doğru olduğuna inanır. Türk edebiyatının gelişiminin yavaş olmasını, edebî eserlerin hak ettiği değere erişememesinin nedenlerinden biri de eleştiri türünün gelişmemiş olmasıdır. Eleştirmenin kullandığı metotların nesnellik ve toplumsallıktan uzak olduğuna dikkat çeker.

Öncelikli olarak tezimizde Attilâ İlhan'ın kendisine ait sanat, kültür, siyaset, edebiyat, şiir, dil, eleştiri gibi konularda çeşitli yazı ve dergilerde yazdığı yazılar dikkate alınmıştır. Attilâ İlhan, hayattayken birçok yazısı kitap halinde toplandığı için bu kitaplar toplu bir kaynak görevi görmüştür.

Çalışmamız esnasında doğrudan veya dolaylı yoldan birçok kaynağa başvurduk. Bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Yalnız Şövalye Attilâ İlhan[1] adlı kitabıyla Zeynep Ankara; Attilâ İlhan'ın kendi anlatılarına, onu tanıyan yakınlarının anlatılarına ve Attilâ İlhan ile ilgili röportajlara yer vermiştir. Bu kitap doğrudan Attilâ İlhan hakkında bilgi edinmemizi sağlamış ve onun görüşlerini aydınlatmamızda yardımcı olmuştur.

Belgin Sarmaşık'ın, Attilâ İlhan'ın çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan röportajlarını derlediği *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!..." Röportajlar- I (1946-1983)*[2] adlı kitabı çalışmamızı hazırlarken Attilâ İlhan'ın hakkında en geniş bilgilere ulaştığımız kaynaklardan biri olarak bize kolaylık sağlamıştır.

Şubat Yolcusu-Attilâ İlhan'ın Şiiri[3] adlı kitabıyla Yakup Çelik, Attilâ İlhan'ın şiirlerini derinlemesine incelemiştir. Böylelikle Attilâ İlhan'ın şiirlerinde kadın, cinsellik, ulusal sentez fikirlerinin şiire nasıl sindirildiğini görmekteyiz.

Nazan Kahraman'ın *Atilla İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı*[4] adlı doktora tezi, Attilâ İlhan'ın ulusal kültürü hakkında nasıl bir yol çizeceğimize dair fikirler vermiştir.

Nazan Kahraman'ın "Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan"[5] adlı makalesi Attilâ İlhan'ın siyaset ile ilgili düşüncelerini anlamamız için önemli bir kaynaktır.

---

[1] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, Nisan 1996.
[2] Belgin Sarmaşık, *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!.." Röportajlar-1 (1946-1983)*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, Nisan 2004.
[3] Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu-Attilâ İlhan'ın Şiiri*, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2007.
[4] Nazan Kahraman, *Atilla İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2012.
[5] Kahraman, Nazan, "Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan", *İlef Dergisi*, Bahar 2016, Cilt 3, Sayı 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI

1.Hayatı

1.1. Ailesi, Doğumu, Çocukluğu

Babası Muharrem Bedrettin İlhan, annesi Emine Memnune Hanım'dır. *"Babası'nın babası kadı olduğundan çocukluğunun İzmir'inde babasını Kadızade Bedri Bey diye tanırlar."*[6] Bedri Bey'in babası kadı, dedesi de müftüdür. Attilâ İlhan'ın soyu Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuş köklü bir aileden gelmektedir.

Attilâ İlhan'ın ailesinde dini bilgisi iyi olan birçok insan vardır. Aile ise Cumhuriyet Dönemi'nde lâik bir tutum içerisindedir: *"Aile bütünüyle cumhuriyetçidir. Mesela amca önce sarıklı bir hoca iken cumhuriyetle beraber sarığı atmış, sakalı bıyığı kesmiş, modern bir edebiyat hocası olmuş; sonra da bir okul açmıştır… Amcalardan biri de (Osman İlhan), Kastamonu'da eczacıdır. Onun oğlu Vecdi İlhan ise, Ecevit zamanında CHP'nin bakanı olmuştur. Yani, ulemadan gelmesine rağmen tam anlamıyla laik bir aile."*[7]

Bedrettin Bey ve Emine Memnune Hanım 1924 yılında evlenmiştir. Evlendikten bir yıl sonra yani 1925 yılında Attilâ İlhan dünyaya gelmiştir. Attilâ İlhan kendi doğumunu şöyle anlatır: *"Menemen'de doğdum. 1925 senesi Haziran'ının 15. günü akşamüzeri anneme göre yatsı ezanı sırasında dünyaya gelmişim. Sabaha kadar*

[6] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 9.
[7] Zeynep Ankara, *age.*, s. 10.

uyuyamadım ferahından derdi annem. Çok memnun olmuş bir erkek çocuğu olduğu için…"[8]

Çolpan İlhan ile Cengiz İlhan adında iki kardeşi vardır. Çolpan İlhan kendisi gibi sinema ve tiyatro sanatçısı Sadri Alışık ile evlenmiştir. Sinema ve tiyatro sanatçısı Kerem Alışık, Attilâ İlhan'ın yeğenidir.

Attilâ İlhan, ailesiyle beraber üç yaşında Karşıyaka'ya gelir. Özellikle babası, çocukken onun için iyi bir model olmuştur. Kültür düzeyi yüksek bir ailede yetişen Attilâ İlhan, daha çocukluğunda okuma alışkanlığı kazanır. Babası Bedri Bey, avukatlığı bırakarak devlet kademesinde bir görev almak için başvuruda bulunur ve kabul edilir. Kaymakamlık gibi üst düzey yönetici görevlerinde bulunan Bedri Bey sık sık tayini çıkan bir memur olur. İlkokula başlayıncaya kadar İzmir'de daha sonra çocukluğu da babasının tayinleri yüzünden farklı illerde geçer. Attilâ İlhan, babasının tayini sebebiyle gittiği illerde eğitim hayatının kesintilere uğramasına aldırmadan okuma alışkanlığını sürdürür. Attilâ İlhan'ın çocukluğu ve gençliği büyük ölçüde eğitim hayatında yaşadığı birçok olaydan etkilenmiştir. Onun çocukluk ve gençlik yıllarını anlamak için detaylı bir şekilde eğitim hayatını incelemek gerekmektedir.

1.2. Eğitim Hayatı

Attilâ İlhan, ilkokula İzmir'de Cumhuriyet İlkokulu'nda başlar. Öğretmeninin adı Fatma'dır. Babasının görevi nedeniyle sık sık il değiştirmesi gerektiğinden ve tayini Konya'ya çıktığında bir sene Konya'da boşta gezer çünkü Ilgın'da ortaokul yoktur. Gidebileceği tek okul Konya Yatılı Lisesi'dir ancak burada da kontenjan yoktur. Babası, onun eğitiminin aksadığını görünce Karşıyaka'ya geri döner. Karşıyaka Ortaokulu'nda birinci sınıfı okur, Balıkesir Balya'ya tayini çıkan

[8] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 11.

babasının peşinden gider. Balıkesir'de ortaokulda ikinci sınıfı okur ve İzmir'e geri dönerler. İzmir'de yine Karşıyaka Ortaokulu'nda üçüncü sınıfı bitirir. 1940 yılında İzmir Erkek Lisesi'ne kaydını yaptırır.

İzmir Atatürk Lisesi'nde okurken bir kıza yazdığı mektuptaki Nâzım Hikmet şiirleri yüzünden Şubat 1941 yılında komünistlik suçlamasıyla sorguya çekilip tutuklanır. Bir süre sonra serbest bırakıldıysa da okuldan uzaklaştırılır. İki yıl sonra Danıştay tarafından okuma hakkı geri verilecektir. Bu iki yıl içerisinde Attilâ İlhan, vaktini roman okuyup Fransızcasını geliştirmekle geçirir. Babasının, Attilâ İlhan'a verilen bu cezayı kaldırmak için çok uğraştığını ve babasının, ona bu sebepten ötürü hiçbir zaman kızmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Böyle bir baba bulmak çok zordur; yani oğlu böyle bir beladan içeri giriyor, okuldan kovuluyor; hayatı, geleceği kararıyor. Bana telgraf çekti hapishaneye; "Üzülme, geçer" diye… Ama babam da gazetecilik yapmıştı İzmir'de; Serbest Fırka'yı destekleyen Hizmet gazetesinde. Babam da hapse girmişti; aynı hapishaneye. Ve işin garibi ben babamla yatan adamlarla yattım. O hapishanede babamı tanıyorlardı. Sonra işte o macera üç sene sürdü."*[9]

Danıştay, okuma hakkını verdiği halde İzmir Atatürk Lisesi diğer adıyla İzmir Erkek Lisesi eski öğrencisini kabul etmez. Elindeki belgeyle birçok okul onu almak istemez. Amcasının çabalarıyla İstanbul'a gelir. Boğaziçi Lisesi onu kabul eder ancak iki ay sonra siyasi bir suçlu olduğunu öğrendiklerinde onu bu okulda da okutmak istemezler. Bu süre zarfında babasının Danıştay'a karşı dava açtığını ve bir sene daha kaybettiğini ifade etmiştir. Kendisi en son Işık Lisesi'nde kabul görür ve Karşıyaka Ortaokulu'ndaki müdürüyle burada karşılaşır. Onun yardımları sayesinde 1946 yılında burada okulunu bitirir.

[9] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 18-19.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydını yaptırır. Bir süre sonra Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi kurulunca öğrenimini yarıda bırakır ve komiteye katılmak için Fransa'ya gider. Bu hareketini şöyle tanımlar: *"48'de Duvar isimli ilk kitabımı yayınladım. Onun hakkında lehte aleyhte yazılar yazıldı. Yani üniversitedeyken şair Attilâ İlhan var olmaya başlıyor. Militan Attilâ İlhan var; çünkü Hukuk'un ikinci sınıfında Nâzım Hikmet'i kurtarma hareketine katılmak üzere Paris'e gidiyorum."*[10]

1951 ve 1952 yıllarında Paris'te bulunmasından ötürü hayatında birçok şeyin değiştiği, düşünce dünyasının şekillendiği sık sık kendisi tarafından dile getirilir. Döndüğünde ise Hukuk Fakültesinin son sınıfına kadar gelir ancak iki dersini ihmalkâr davrandığı için veremez. Kendisi gazetecilik yaparak para kazanmaya başlayınca okulunu önemsemez.

1.3. Çalışma Hayatı

1950'li yıllarda gazeteciliğin yanı sıra sinema eleştirmenliği de yaptı. Bu arada Ali Kaptanoğlu adıyla senaryolar yazdı, şiir roman çalışmalarını sürdürdü. "Bobstil ve alafranga" olarak nitelediği Garip Hareketi'nin karşısında yer aldı ve 1954-1955 yıllarında yayımlanan *Mavi* dergisi çevresinde toplanan genç şairlerle birlikte Birinci Yeni'nin ülkede oluşturduğu şiir anlayışını eleştirdi. 1957- 1958 yıllarında Erzincan'da askerlik görevini yaptı. Bu arada sinema ve senaryo çalışmalarına ağırlık verdi. Yeşilçam'da aradığını bulamadı, yazdığı senaryoların sayısı fazla olmasına rağmen Yeşilçam'ın geleneksel sanat anlayışından dolayı Attilâ İlhan'ın özgün senaryolarının büyük çoğunluğu sinemaya aktarılmadı. Bu durumu şöyle ifade eder: *"Yeşilçam'da büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Çünkü ben sanıyordum ki, yazdığım senaryoların %30-40'ı gerçekleşir; gerçekleşmiyordu. Değişik, başka, garip, şablona uygun filmler çıkıyordu. Sonunda canım çok sıkıldı büyük bunlara ve 60'ların*

[10] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 18-19.

başına doğru tekrar Paris'e gitmeye karar verdim. Ve burada iyi de para kazandığım halde bıraktım gittim. Bu defa Paris'te uzun kaldım ve Türklerle hiç temas etmedim. Ve sosyalizmin geldiği yeni aşamaları inceledim; televizyon üzerinde durdum. O zaman daha Türkiye'de televizyon yoktu, orada vardı."[11]

1965 yılında İzmir'e geri döndü. *Demokrat İzmir* gazetesi ile anlaşarak işe başladı ve İzmir'de yaşamaya karar verdi. Bu gazetede geçirdiği zaman süresince başyazarlık, genel yayın yönetmenliği gibi birçok görevde bulunmuştur. 1968 yılında Biket İlhan ile evlendi. 1970'li yıllarda tekrar senaryolar kaleme almaya başlar. 1973 yılına kadar İzmir'de yaşamıştır. 1973 yılında Ankara'da Bilgi Yayınevi ile anlaştı. Ayrıca *Yeni Ulus*'ta yazılar yazmaya da devam etmiştir. 1980 yılında önce Bilgi Yayınevi'nden daha sonra da Ankara'dan ayrılır. 1981 yılında eşi ile birlikte İstanbul'a döner. İstanbul'da birçok dergi ve gazetede yazılar yazar. Özellikle 1981 yılında *Sanat Olayı* dergisini çıkartmaya başlar. 1983 yılında eşi Biket İlhan ile ayrılırlar. 1987 yılına kadar bir yandan *Milliyet* gazetesinde yazılar yazmaya devam eder. Kısa bir dönem *Güneş* gazetesinde de çalışır. 1993 yılından 1996 yılına kadar *Meydan* gazetesinde yazılar yazar. Attilâ İlhan, televizyonun Türkiye'de yaygınlaşması üzerine televizyon programlarında da kendine yer bulur. Bütün bu çalışma hayatının yanı sıra edebî ürünlerine de ağır verir.

1.4. Son Yılları ve Ölümü

Attilâ İlhan özellikle 1990'lı yıllardan 2005 yılına kadar Türkiye'de düşünceleriyle, kendine has söylemleriyle hafızalarda yer edindi. 1996 yılından 2005 yılına kadar *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazıları yazdı. TRT ekranlarında *Çalar Saat* ve *Attilâ İlhan ile Zaman İçinde Yolculuk* adlı programlarıyla Türkiye'ye uzun yıllar seslendi. Türk milletini sosyal, siyasal, sanatsal ve kültürel konularda aydınlatmaya çalıştı. 2004 yılında TRT, *Attilâ İlhan ile Zaman İçinde Yolculuk* adlı programda

[11] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 18-19.

format değişikliğine gitmek ister ancak Attilâ İlhan bunu kabul etmez. Programı kaldırılır ve birçok insan, programın kaldırılmasına tepki gösterir. 1985 yılında geçirdiği kalp krizi ile kalp rahatsızlıkları da süreklilik gösterir. 2004 yılında bu rahatsızlıkları artmaya başlar. 11 Ekim 2005 yılında İstanbul'daki evinde, geçirdiği ikinci kalp krizi ile hayata veda eder.

2. Edebî Şahsiyeti

Attilâ İlhan, Cumhuriyet Dönemi'nde yetişen en büyük sanatçılardan biridir. Onu tanımlamak için sadece şair, yazar gibi kelimeler yetmez. O, aynı zamanda önemli bir fikir adamıdır. Türk edebiyatında genellikle şiir türündeki eserleriyle ün yapmıştır. Bu durum onu kısıtlamaktadır. Nesir türünde özellikle roman, deneme, inceleme, söyleşi gibi türlerde de kendini ispatlamış bir şahsiyettir.

Attilâ İlhan'ın, ilk şiiri *"Balıkçı Türküsü"*, 1 Ekim 1941 tarihli Yeni Edebiyat dergisinde yayımlandı. 1946'da *"Cebbaroğlu Mehemmed"* isimli şiiriyle katıldığı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Şiir Yarışması'nda ikincilik ödülünü almıştır. Bu yarışmanın sonucunda birçok ünlü şair ve yazarın dikkatini üzerine çekmiştir. Bu konuyu kendisi şöyle anlatır: *"Lisenin son sınıfındayken 1946'da CHP Şiir Armağanı'nın iki numaralısını kazandım. Birçok defa anlattım; ben katılmadım aslında yarışmaya; amcam benim namıma katıldı. Sonunda haber ona geldi "kazanmıştır" diye. Ben reddetmeye kalktım adamlar beni hapislere attılar diye."*[12]

Attilâ İlhan her ne kadar bu ödülü reddetmek istese de bu durum gerçekleşmez ve bu ikincilik, edebiyat dünyasında onu tanıtmaya yeter. Türk edebiyatında şiir türünde bu kadar başarılı olması birçok konuyu özgün bir biçimde işlemesinden ötürüdür. Sanat hayatında Nâzım Hikmet'i örnek almıştır. Ayrıca sosyal realizm anlayışı ile ideolojisini sanatına yansıtmıştır.

Attilâ İlhan'ın, romanlarında ise daha titiz bir çalışma serüveni vardır. Ona göre Türk romanında yapılan en büyük hatalardan biri, tarihsel olayları anlatırken bireyi önemsememektir. Oysaki romanda anlatılan tarihsel sürecin birey üzerindeki etkileri çok önemlidir. Ayrıca bireyin bağlı bulunduğu millet, yani kökeni her daim atlanmaktadır bu da romandaki karakterin geçmişi olmayan bir Batılı olduğunu

[12] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 19.

göstermektedir. Attilâ İlhan, romancılık anlayışında bu hataları yapmamak için çok çabalar. *Aynanın İçindekiler* adlı roman serisi ile özellikle bireyin yaşadığı tarihsel süreçler çok ince bir işçilikle romanda işlenmiştir. Seriyi oluşturan *Sırtlan Payı, Bıçağın Ucu, Yaraya Tuz Basmak, Dersaadet'te Sabah Ezanları, O Karanlıkta Biz* adlı romanlar Attilâ İlhan'ın romandaki başarısını da gösterir. Bu romanlardaki karakterler her biri birbirini tamamlayacak şekilde, değişik zamanlarda ve değişik ruh hallerindeki tutumlarıyla okura sunulmuştur. Nehir roman özelliği taşıyan bu seri, yine Attilâ İlhan'ın karakter üzerinden tarih, birey ve toplumsal değişimleri okura sorgulattığı bir yapıttır.

Türk edebiyatında özellikle cinsellik konusunun Türk romanında yeterince yer bulamamasını da eksiklik olarak gören Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman* romanıyla bu soruna da değinmiştir. Attilâ İlhan'a göre ülkemizde cinsellik, ahlâk ve gelenek gibi kalıplara sıkıştırılmıştır. Bu sebeple de konuşulması bile ayıptır. Attilâ İlhan, cinsellik konusunu sadece romanlarında değil, çeşitli türdeki nesir yazılarında da sıklıkla dile getirmiştir. *Hangi Seks* adlı kitabının türünü "anılar ve acılar" olarak tanımlayan Attilâ İlhan yaşantıları üzerinden cinsellik meselesini sorgulamıştır. *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* adlı deneme ve anılarından derlenen kitabında ise kadın ve erkeklerin yaşantıları üzerinde durularak cinsellik kavramını tarihsel süreçlerle ve farklı coğrafyalardaki yansımalarıyla aydınlatmaya çalışmıştır. Ayrıca *Aynanın İçindekiler* adlı roman serisinde de bazı kahramanlar aracılığı ile cinsellik konusuna değinilmiştir.

Attilâ İlhan'ın edebî şahsiyetini yücelten deneme, anı, söyleşi ve incelemelerinde de toplumu ilgilendiren konular her zaman ön planda tutulmuştur. Özellikle "Hangi" ile başlayan nesir türündeki yapıtlarında siyaset, sanat, kültür, edebiyat gibi birçok konu eleştirel bir yaklaşımla okura sunulmuştur. Bu yapıtlarında Mustafa Kemal Atatürk, Batı, Türkiye'nin siyaseti ve siyasetteki ayrılıklar, ekonomik ve sanayileşme başta olmak üzere birçok konu ele alınır. Ele alınan bu konuları büyük bir titizlikle ve nesnellikle açıklayan Attilâ İlhan, Türk milletinin birçok konuda sorgulayıcı, araştırıcı bir fikre sahip olmasını sağlamıştır.

Attilâ İlhan, televizyon kanallarında da adından sıkça söz ettiren Attilâ İlhan, *Çalar Saat* ve *Attilâ İlhan ile Zamanda İçinde Yolculuk* adıyla çeşitli zamanlarda hazırladığı ve sunduğu programı için şiirlerinden sıkça söz ettiği yönünde gelen eleştirilere cevap verirken hem bu programı detaylı anlatır hem de amacından şöyle bahseder: *"Programın ikinci adı Attilâ İlhan'la Zaman İçinde Yolculuk'tur. Bu böyle olduğuna göre, Attilâ İlhan, belirli bir yerde, çalışma odasında, bazı şiirleri düşünüyor, bazı anılar hatırlıyor, bazı insanlarla konuştuğunu düşünüyor veya konuşuyor. Bütün bunlar, Attilâ İlhan'ın etrafında dönüyor. Program bir Attilâ İlhan programıdır. Yanlışlık buradan geliyor. Bu program birtakım kişilerle konuşularak, Attilâ İlhan'ın bazı şeyleri yansıtmak istediği bir program değildir. Bu program, ne bir şovdur, ne de bir röportajdır. Kültür ve sanat programıdır."*[13]

Attilâ İlhan'ın *Kartallar Yüksek Uçar* senaryosu dizi olarak televizyona aktarıldığında dönemin en modern dizisi olarak yorumlanır. Senaryolarında uzun ve titiz çalışmalar yürütmüştür. Senaryolarıyla da Türk televizyonunda özgün bir yer edinmek ister. Lütfi Akad, Metin Erksan, Ertem Göreç, Nevzat Persen gibi yönetmenlerle çalışır.

Edebî eserlerinde "Tila Han, Ali Kaptanoğlu, Nevin Yıldız, Ömer Haybo, Beteroğlu, Abbas Yolcu gibi takma isimler kullandı. *Sırtlan Payı* adlı romanı ile Yunus Nadi Roman Armağanı'nı 1975 yılında kazanmıştır. 1974 yılında *Tutuklunun Günlüğü* adlı şiiri ile Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü sahibi olmuştur. Ayrıca 2003 yılında Sertel Demokrasi Ödülü'ne layık görülmüştür.

[13] Belgin Sarmaşık, *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!.." Röportajlar-1 (1946-1983)*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 2004, Ankara, s. 190.

3. Eserleri

Şiir: *Duvar* (1948), *Sisler Bulvarı* (1954), *Yağmur Kaçağı* (1955), *Ben Sana Mecburum* (1960), *Belâ Çiçeği* (1962), *Yasak Sevişmek* (1968), *Tutuklunun Günlüğü* (1973), *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün (1982), Korkunun Krallığı* (1987), *Ayrılık Sevdaya Dahil* (1993), *Kimi Sevsem Sensin* (2001).

Romanları: *Sokaktaki Adam* (1954), *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), *Kurtlar Sofrası* (2 cilt, 1963-1964), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Fena Halde Leman* (1980), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *Haco Hanım Vay* (1984), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Allah'ın Süngüleri* (2003).

Hikâye: *Yengecin Kıskacı* (1999).

Gezi: *Abbas Yolcu* (1957).

Deneme- İnceleme- Eleştiri- Anı: *Hangi Sol* (1970), *Hangi Batı* (1972), *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975), *Hangi Seks* (1976), *Hangi Sağ* (1980), *Gerçekçilik Savaşı* (1980), *Hangi Atatürk* (1981), *Batının Deli Gömleği* (gazete yazıları, 1981), *İkinci Yeni Savaşı* (1983), *Sağım Solum Sobe* (gazete yazıları, 1985), *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler* (deneme, anı, 1985), *Ulusal Kültür Savaşı* (deneme, eleştiri 1986), *Sosyalizm Asıl Şimdi* (1991), *Aydınlar Savaşı* (1991), *Kadınlar Savaşı* (1992), *Hangi Edebiyat* (1993), *Hangi Laiklik* (1995), *Hangi Küreselleşme* (1997), *Bir Sap Kırmızı Karanfil* (1998), *Ufkun Arkasını Görebilmek* (1999), *Sultan Galiyef- Avrasya'da Dolaşan Hayalet* (2000), *Yıldız Hilâl ve Kalpak* (2004).

Özgün Senaryo ve Tv Dizisi: *Yalnızlar Rıhtımı, Dişi Kurt, Ver Elini İstanbul, Şoför Nebahat*, *Rıfat Diye Biri*, *Devlerin Öfkesi*, *Paranın Kiri* (1979), *Sekiz*

Sütuna Manşet (TV dizisi 6 bölüm, 1982), *Kartallar Yüksek Uçar* (TV dizisi 12 bölüm, 1983- 1984), *Yarın Artık Bugündür* (1986), *Yıldızlar Gece Büyür* (TV dizisi 16 bölüm, 1992), *Kurtlar Sofrası* (1999), *Teleflaş* (TV dizisi 13 bölüm 1993), *O Sarışın Kurt*, *Yanlış Saksının Çiçeği*.

İKİNCİ BÖLÜM

ATTİLÂ İLHAN'IN SANAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

1. Sanat Nedir?

Geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalarda, hazırlanan metinlerde ve kaynak kitaplarda sanat terimi ile ilgili çeşitli tanımlar ve bazı bağlantılar dikkat çeker. Dünyanın var olduğu günden, ilkel insan ve ilk topluluklardan beri süregelen sanat dediğimiz kavram, hiçbir zaman tartışmaya açıklığını kaybetmemekle beraber modern insanının da modern bilimlerin de tartışma konusu olmuştur.

Sanat kavramının açıklanması, ilkelere ayrılması ve bilimlerle ilişkisinin incelenmesi de yine devam eden ve etmekte olacak bir süreçtir. Sanatın, hayatın içindeki payı şüphesiz ki küçümsenemeyecek kadar çoktur. Sanat ile ilgili birkaç tanıma bakacak olursak şöyle sıralayabiliriz:

"1. sanat, ustalık; hüner, mârifet. 2. bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallar."[14]

"Bir başka söyleyişle sanat; insanın psikolojik hayatının temellerinden birini teşkil eden güzellik duygusunun dil, nota, renk, taş, mermer, tunç gibi çeşitli malzemelerle, estetik formlara dönüştürülmüş somut hâli veya ifadesidir."[15]

[14] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 919.
[15] Prof. Dr. İsmail Çetişli, Edebiyat Sanatı ve Bilimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 38.

"...Bir duygunun, bir tasarının veya güzelliğin ifadesinde kullanılan metotların tümü; bu metotlar sonucunda ulaşılan üstün yaratıcılık ..."[16]

"1. Amel, iş. 2. Bir şey meydana getirme, bir iş yapma. 3. Yeni bir şey ortaya koyma. 4. Deneme ve tekrar sonucu kazanılan bilgi ve ustalıkla bazı âletleri kullanarak iş yapma ve bu şekilde yapılan iş, zanaat. 5. Ustalık, hüner, bilgi, maharet."[17]

Sanatın üzerinde durulan sübjektiflik meselesini de yine Mehmet Önal şöyle açıklamaktadır:

"Sanatın aslı, hakikati, mânâsı ve fonksiyonu hakkında fikir yürütenler, kendi değer yargılarından hareket ederler, kendilerine göre olması gerekeni anlatırlar. Bu durumda sanatın yorumu da sanatın kendisi gibi sübjektif tercihleri barındırır."[18]

Tolstoy da sanatı tanımlarken sanatın belirli dallarını söyleyerek işe yarama, estetik ve beğeni gibi durumları öne çıkartır. Tolstoy'a göre bir şeyin sanat olup olmaması az çok ifade ettiği bu kriterlere göre değerlendirilir. Tolstoy yine sanattaki estetik ve yapı için özel bir eğitim olmasına gerek olmadığını da belirtir. Kişinin ortada olan bir varlığın, sanat eseri olup olmadığını rahatlıkla değerlendirebileceğini söyler.[19]

---

[16] *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi,* "Sana'at" Maddesi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 909.
[17] D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük,* "Sanat" Maddesi, Yazar Yayınları, Ankara 2011, s. 90.
[18] Mehmet Önal, *Edebiyat Sanatı*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012, s. 29.
[19] L.N. Tolstoy (Çeviren: Mazlum Beyhan), *Sanat Nedir?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 11.

Sezer Cihaner Keser, sanat kavramının çok çeşitli anlamlarda kullanıldığını ifade eder. Sanatın insanın tüm yaratıcı davranışlarını tanımlayan ve insanın bütün uğraşlarından doğan yaratıcı gücü ifade ettiğini belirtir.[20]

Sabri Büyükdüvenci, sanat eserini tanımlarken bir bileşke olduğunu ifade eder. Ona göre sanat eseri; güzellik ve estetiğin, yaratma gücüyle bir araya geldiği bir yapıdır. Sanatçı, belli belirsiz duyguları estetik bir unsurla açıklığa kavuşturarak oluşturur. Estetik, güzellik, olumlu ve yaratım kelimelerini sanat eserinin temeliyle bağdaştırır.[21]

Sanat eserinin kısaca tanımını yapan Anıl Ertok Atmaca da tanımında sanat eserini estetik ile bütünsel ele almış amacı estetik olan her şey olarak tanımlamaktadır.[22]

Çeşitli kaynaklardan yapılan tanım ve açıklamalar sanatın içinde barındırdığı bazı kavramlarla yol aldığını göstermektedir. Sanat; maharet, bilgi, hüner, güzel, estetik, duygu… ifadeleriyle vücut bulur ve bu minvalde bünyesini tamamlayarak insanoğluna sunulur.

Attilâ İlhan için sanat bir çabadır. Sanat eseri bir çabanın sonucunda ortaya çıkar. Burada hem toplumsal çaba hem de yaratıcı çaba bir aradadır. Attilâ İlhan'ın sanat ve sanat eseri ile ilgili yaptığı tanımda Alain'in etkisi de varlığını hissettirir: *"Sanat eseri, yaratıcı bir çabanın sonucunda doğar. Başka bir deyişle, toplumsal bir çaba olan sanat, aynı zamanda yaratıcı bir çabadır. Burada Alain'in bir sözünü anıyoruz: "Sanat insanın doğaya eklediği bir şeydir." Estetik çalışmanın mayasını*

[20] Sezer Cihaner Keser, "Türkiye'de 1980 Sonrası Sanat Eğitiminin Kurumsallaşması ve Sanat Eğitimi İdeoloji İlişkisi", *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi*, 2014 Kasım, Sayı 31, s. 29-42.
[21] Sabri Büyükdüvenci, "Sanat ve Değer", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2006, s. 47-50.
[22] Anıl Ertok Atmaca, "Toplumsal Yaşamda Sanat Eğitiminin Gerekliliği ve Medyanın Rolü", *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 15 Temmuz-Ağustos-Eylül 2008.

meydana getiren öğeler, doğada, ya da dış gerçekte mevcutsa da sanat gerçekten insanın doğaya eklediği bir şeydir."[23]

Attilâ İlhan, "sanatı insanın doğaya eklediği bir şey" olarak kabul ederken bir başka hususa da dikkat çeker. Ona göre sanat sadece toplumsallık ya da sadece yaratma ile açıklanabilecek bir kavram değildir: *"Ne yaratmak çabası, ne toplumsal sorunlar üzerinde bileşimler yapmak çabası, ayrı ayrı ve beraberce sanat demektir."*[24]

Attilâ İlhan, sanatın sadece toplumsallıkla açıklanmasına karşı olduğu kadar sadece estetik ile de açıklanmasına karşıdır. Sanattaki ve sanat eserinin oluşumundaki toplumsallığı hiçe sayanları şöyle eleştirir: *"Bir bölük sanatçılar ve fikir adamları, tarihsel gelişme içinde, toplumsal, ilerlemeci, ve devrimci bir sanat yapılması; üstelik bilinçli olarak yapılması yanını tutuyorlar. Bir başka bölük ise, değişmez, sınırları kesin çizilmemiş kavramların gölgesine sığınarak, estetik adına toplumsal gelişmeyi engelleyici bir tavır takınıyorlar."*[25]

Attilâ İlhan, sanatın basit bir çaba olmadığını belirtir ve sanatın basit bir tanımla ifade edilmesine de karşı çıkar. Attilâ İlhan'a göre sanat bir çabadır ancak bu çaba üç yönüyle vücut bulur: *"Sanatın toplumsal bir görevi, bir sorumluluğu vardır der demez; sanat bu sorumluluğu, bu görevi SANAT KALARAK yerine getirmekle görevlidir demeliyiz. Bu sanatın toplumsal, yaratıcı ve estetik üç yönlü bir çaba olmasını deyimler."*[26]

Attilâ İlhan'ın sanatın ne olduğunu ifade ettiği görüşlerden hareketle kapsayıcı bir bütündür. O halde Attilâ İlhan'a göre sanat; toplumsal, yaratıcı ve estetik yönlerle oluşup doğaya eklenen bir şeydir.

---

[23] Attilâ İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, Bilgi Yayınevi, 4.Basım, Mart 2000, İstanbul, s. 60.
[24] Attilâ İlhan, *age.*, s. 60.
[25] Attilâ İlhan, *age.*, s. 58.
[26] Attilâ İlhan, *age.*, s. 60.

2. Sanatçı Kimdir?

Sanatın tanımından sonra dikkatle incelenmesi gereken bir diğer konu da sanatçının kim olduğudur. Kısacası sanatın merceğini bilen ve buna uygun sanat eserini meydana getiren kişi olarak tanımlarsak yanlış bir şey söylemiş olmayız. Ancak sanat ne kadar tartışma konusu olduysa sanatçı da bir o kadar tartışma konusudur. Her yapılan işin, her ortaya koyulan varlığın sanat eseri sayılmayacağı gibi, herkes de mutlak suretle sanatçı olamaz.

İslâm Ansiklopedisi'nde sanatçı, *"bir sanatla uğraşan, bir sanatı icra eden, sanat eseri ortaya koyan kimse…"*[27] şeklinde tanımlanmıştır.

Bayram Akdoğan, sanatçıyı tanımlarken yüce ruh kavramından bahseder. Her işi yapan insanın sanatçı olamayacağını, sanatının mutlaka belirli bir bilgi birikimine sahip olmasını, bilhassa sanatını icra ederken kesinlikle şöhret veya maddiyat gibi bir beklenti içinde olmaması gerektiğini ifade etmektedir.[28]

Kendini sanata adamış, toplumdan ve dünyadan somut veya maddi anlamda bir beklenti içerisine girmeyen kişidir sanatçı. Sanatçı yaşadığı toplumun; kültürel, sosyo-ekonomik, tarihî, millî, ahlâkî değerlerinden etkilenen kişidir. Sanatçı, sanata yerelden ve ulusaldan başlayarak evrenselliğe ulaşan bir boyutu kazandıran kişidir.

Attilâ İlhan'ın sanatçının ne olduğu hakkında fikirlerini belirli ifadeler etrafında toplamıştır. Öncelikle sanatçı kelimesini tanımlarken *"sanatçı, malum, söyleyecek sözü olan adamdır."*[29] der.

---

[27] *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 36, s. 1472, İstanbul 2009.
[28] Bayram Akdoğan, "Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlâk", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 1, 2001, s. 225-230.
[29] Attilâ İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, Bilgi Yayınevi, 4.Basım, Mart 2000, İstanbul, s. 27.

Attilâ İlhan, sanatçının bir eseri meydana getirirken fikir disiplinine sahip olması gerektiğini savunur. Fikir disiplini olmadan sanatçı olmayacağını ayrıca fikir disiplininden yoksun bir sanat eserinin de olmayacağını belirtir:

"Sanatçı için fikir disiplini gereklidir. Sanatı için, gerilip hız alacak bir platform hazırlar. Bu gerilip hız almalar, yeni sıçramalara imkân verir. Fakat, bunların sanat eseri 'vasfını' kazanabilmesi, daha birçok özellikler taşımasına bağlıdır. Onlar olmazsa, yanız fikir disiplini, dünya görüşü, bizi sanattan bilime çeker, götürür, hedefi şaşırmış oluruz."[30]

Attilâ İlhan, sanat eserindeki derinlik ile sanatçının fikir disiplini şu şekilde birleştirir: *"Şu halde sanatçının konuşabilmesi, daima yeni ve taze kalabilmesi, düşünebilmesine; bir fikir disiplinine, bir dünya görüşüne sahip olabilmesine bağlıdır. Bu, kişiliğinin ana öğelerinden biridir. Sanat eserinin derinliğini verir. Ancak fikir disiplini olan sanatçı, sanatın genel gidişi içerisinde, kişiliğini belirtebilir. Yoksa sanatçılardan değil, ölü doğmuş 'eksik' sanatçılardan söz açılmış demektir."*[31]

Attilâ İlhan'a göre sanatçı, fikir disiplininin yanı sıra toplumsal bir iş yapmalıdır. Sözünü esirgememeli, toplumsal etkilerden uzak durmamalıdır. Attilâ İlhan'a göre sanatçıda bulunması gereken bir özellik de toplumcu bir sanat anlayışına sahip olmasıdır: *"Edilgen kalarak, toplumsal çözümlemelere yanaşmayarak; aldığı toplumsal etkilerin bilinçsiz aynalığını yapan sanatçının yaptığı, toplumsal ve toplumcu bir sanat sayılamaz. Topluma karşı bir sanattır."*[32]

Attilâ İlhan'a göre sanat eseri toplumun içinden gelen kişilerce, toplumun tüm yönleri ele alınarak oluşturulmalıdır. İlhan, özellikle sanat anlayışlarında toplumculuğu reklam olarak kullanan şairlere de ateş püskürür. Sanatın

[30] Attilâ İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, Bilgi Yayınevi, 4.Basım, Mart 2000, İstanbul, s. 28.
[31] Attilâ İlhan, *age.*, s. 28-29.
[32] Attilâ İlhan, *age.*, s. 59.

hammaddesinin toplumdan çıktığına inanan Attilâ İlhan için toplumu anlatan sanatçı bizde çok azdır. Attilâ İlhan, incelediğimiz tüm yazılarından hareketle toplumculuğu aslında bilimsel bir tabana oturtmaya çalışır. Sanatçı; toplumun sorunlarını bir fikir disiplini içinde anlatmalı, hiçbir çevrenin adamı olmamalı, sadece toplumu ilgilendiren meseleleri sanat biçimiyle uygun bir zeminde sanat eseri haline getirmelidir. Attilâ İlhan'a göre sanatçı, toplumuyla özdeşleşmiş ve kendini toplumun ruhunda hissederek sanat eserini meydana getiren kişidir.

Sanatta tutum, sanatçının estetiğiyle oluşabilecek bir davranıştan ziyade önce sanatçının düşüncesinde oluşması gereken bir kavramdır. Sanatçı neyi, nasıl anlatacağı noktasında şüpheye düşmemeli ve birtakım baskı ve maddiyatın pençesinde bulunmamalıdır. Burada sanat, sanatçının dışında bir mecrada seyreder ve gerçek inkişafını hiçbir zaman bulamaz.

Attilâ İlhan'a göre gerçek sanatçı, her ne pahasına olursa olsun doğru olandan vazgeçmeyendir. Birilerinin istediği doğrultuda sesini kısan, gerçekleri sakınan, toplumsallığı arka plâna itmiş, maddiyat için sanattan başka her konuda ün yaptığı ismiyle öne çıkan kişi sanatçı değildir, sanat da yapmaz. İlhan'ın bizlere aktarmış olduğu yazar ve şair takımının toplumculuğu işte böyle bir gerçektir. İlhan'ın da gerek yabancı sanatçılardan gerekse bizim sanatçılarımızdan kendisine örnek aldığı gerçek sanatçı tabiriyle baktığı isimler hiçbir baskı ve yıldırmadan korkmayan ve sadece bildiğini, gerçek bir yenilikle ifade eden sanatçılardır. Orhan Kemal, Nazım Hikmet gibi birçok isim de sayar bizlere. Anlatmak istediklerini birkaç örnekle şöyle ifade edebiliriz:

"*Orhan Kemal'in ne kadar özgün, ne kadar verimli, ne mertebe güçlü bir yazar olduğu, zaman içinde birbirinden ilginç eserleri birbirini izledikçe anlaşılacaktır.*

Neydi özelliği? Kısa, vurucu tespitler; hızlı, flaş gibi parlayıp geçen yalın benzetmeler; akla durgunluk veren bir gözlem yeteneği; klâsik gibi görünen, aslında

ise gizli orijinallikler taşıyan, son derece sağlam bir kugulama, şaşırtıcı bir roman mimarisi!

İnsan olarak büyüklüğü, bunun farkında olmayışında; farkında olsa da, belki önemsemeyişindeydi; bazıları gibi halk olmaya özenmezdi, özenemezdi zaten, çünkü 'bizzatihi' halktı o; kişiliğiyle, ailesiyle, yaşantısıyla!"[33]

Attilâ İlhan, edebiyatın birtakım çevrelerce yönetildiğinin üzerinde çokça durmuştur. Türkiye'de bir yazarın öldükten sonra hatırlanması için bile tek başına çabasının zaman zaman yeterli olmadığını ifade eder. Orhan Kemal, her şeye rağmen bu çevrelerden uzak durarak sadece sanatını ortaya koymuştur:

"Edebiyatımızda ne çok Kemal var. Hele o yıllarda, hepsi de toplumcu ve gerçekçi, üç aşağı beş yukarı 'akran', bir sürü Kemal tanırdık; Kemal Bilbaşar, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Mehmed Kemal, Yaşar Kemal vb.

Düşünüyorum da, aralarında sadece Orhan Kemal, belli ve belirli bir çevrenin, bir 'lobby'nin 'adamı' olmamıştır; olmamaya özen göstermiştir; belki de bu sebepten, ölümünü müteakip, hatırası ve eserleri yeterince ele alınmadı, işlenmedi."[34]

Attilâ İlhan'ın büyük bir hayranlık duyduğu Nâzım Hikmet de kimsenin karşısında boyun eğmeyen sanatçılardan biridir. Doğru bildiğini her zaman ve her yerde söyleyen Nâzım Hikmet'e hayranlığını ve Nâzım Hikmet'in gerçek bir sanatçı olduğunu da şu sözlerle ifade eder:

"... okuyan görecektir ki Nâzım Hikmet, sosyalist etiketli bürokratik merkeziyetçi diktaları, şiddetle hırpalamakta; başlangıçta kurulan güzel hayallerle

[33]Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 55.
[34] Attilâ İlhan, *age.*, s. 55-56.

yaşanan gerçeklerin karşıtlığını çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Nâzım Hikmet'ten beklenen de budur. Bu suretle Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi, onların çizgisinden 'Aklı hür, vicdanı hür, irfanı hür' bir şair olduğunu kanıtlamıştır, sağcısına da solcusuna da!"[35]

[35] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 61.

3. Sanatın İşlevi

Sanat ve sanatçı kavramlarının yanı sıra modern hayatta aklımızı kurcalayan bir başka mesele de sanatın işlevidir. Sanat sadece güzellik, estetik, duygu ifade etme aracı olarak görülmemelidir. Sanat eseri, sanatçının yaşadığı coğrafyada ve sanatçının içinde bulunduğu durumdan kabuğunu çatlatır ve evrenselliğe açılarak insanlığa ait olur ve her sanat eserinin birtakım işlevler konusunda istemeden de olsa yüklendiği misyonlar vardır. Genel itibariyle sanat eseri; bireysel, toplumsal, eğitsel, kültürel, siyasal işlevleri bulundurur. Önemli olan sanat eserinin yukarıda saydığımız kavramlar üzerinde ne gibi işlevleri, nasıl yerine getirdiğidir.

Hülya Yetişken, *"Aristotales'te Sanatın Neliği ve İşlevi"* adlı makalesinde Aristotales'e göre sanatın birtakım işlevlerini ortaya koymaktadır. Burada Aristotales, Platon gibi sanatı sadece haz duygusu olarak görmez. Bu makalede, sanattaki haz duygusunun bilme, anlama ve öğrenmeyle oluştuğunu ifade eder. Sanat eserinin, bu faktörlerle beraber insana gerçek hayatta neye yakın veya neyden uzak durması gerektiğini anlatan bir işlevinin olduğu ifade edilir. Öyle ki Aristotales, bu bilme ve öğrenme yoluyla sanat eseri ile felsefe arasında bir bağ kurmaktadır. Hülya Yetişken'e göre Aristotales, Platon gibi taklit olan sanat eserine sadece haz duygusu ile bakmamaktadır. Aynı zamanda Aristotales, sanatın işlevinin geniş tabloda insana hayatın içinde var olan tüm durumların duygularını sunmaktadır. Ayrıca Aristotales, sanata sadece dinlenme, eğlenme gibi haz duygularıyla bakılmalarının doğru olmadığını bunu insanın temel ihtiyaçlarının da sağladığını belirtir. Aristotales'e göre sanatın bir diğer işlevi de insandaki bilme ve öğrenmenin duygu değişimi için de önemli olduğudur. Genel bir tabirle söylenirse Aristotales, sanatın işlevini bireyi geliştiren ve hayatın içinde tutan bir değer olarak görmektedir.[36]

[36] Hülya Yetişken, "Aristoteles'te Sanatın Neliği ve İşlevi", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 19, Ekim 2012, s. 27-35.

Bengü Bahar, makalesinde Platon'dan başlayarak Kant'a kadar sanat düşüncelerini ele alır. Burada sanatın, birey ve toplum merkezli işlevinden evrenselliğe ulaşan kolay bir dil olduğu ifade edilmektedir. Ona göre sanatçı, sanat eserini oluşturduktan sonra evrenselliğe ulaşan bir iletişim dilini de beraberinde oluşturur ve birey, toplum gelişiminde sanatın payı küçümsenmeyecek kadar çoktur. Burada sanatın işlevlerinden birey, toplum, dil, kültür gibi başlıklarda sanata her zaman ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmektedir.[37]

Tamer Kavuran, sanatın toplumsal işlevde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Sanatın değişmez iki yapısı olduğunu belirtir. Birincisi bireyken diğeri ise toplumdur. Sanat eseri, içinde bulunduğu toplumun ürünüdür. Ona göre, sanat ve sanatçı mutlak suretle bir topluma aittir. Toplumsal işlevde ise sanat eseri ve sanatçı, çağın önemli bir tanığıdır. Kavuran, sanatsal gelişimin toplumsal gelişme ile doğru orantılı olduğunu belirtir.[38]

Attilâ İlhan ise bu durumun tersini dile getirir. Şiir alanında bu durumun istismar edildiğini belirtir. Şiir çevrelerinin, pazarlama sektörlerinin ısmarlama görüşleri veya reklam amaçlı yaptıkları çalışmalarla şairi bambaşka bir yola soktuğunu ifade eder.[39]

Yılmaz Özbek, sanatın işlevini açıklarken birtakım değerleri öne çıkartır. Ona göre sanatın işlevi düşündürmek ve bilinçlendirmektir. Fakat bununla yetinmemek gerekir. Yılmaz Özbek, sanatın toplumları geliştirdiğini ve aynı zamanda bir toplumun en önemli yol göstericisi olduğunu ifade eder. Sanat, topluma ve medeniyetlere çağ atlatacak bir yoldur. Sanatın özgür olduğu ortamlarda ülkelerin gelişmişlik düzeyi dikkat çeker. Ayrıca sanatın bir işlevi de halkı bilinçlendirmek ve iyi ile kötü

[37] Bengü Bahar, "Sanat ve Sanatın İşlevleri", *TMMOB Gıda Mühendisleri Odası Dergisi*, Sayı 6, 1999, s. 29-30.
[38] Tamer Kavuran, "Sanat ve Bilimde Gerçek Kavramı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, 2003, s. 225-237.
[39] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 332-333.

arasındaki farkı göstermektir. Bununla beraber sanatın eğitim işlevi de çok önemlidir. Sanat bu işlevi sayesinde insanı eğitir ve insan var olan her şeyden başlayarak sorgulama yoluna gider. Kişi sanatın eğitim işlevi ile anti-sav bir düşünceye sahip olur. Sorgulayan insan aydınlanır, birtakım yanlışları ayırt edecek farkındalığa erişir. Sanatın iletişim işlevinde ise toplumların yakınlaşması ve kültürel alışveriş yapması yine toplumların gelişmesine katkı sağlar. Öyle ki az gelişmiş toplumlarda, toplumun gelişmesini istemeyen birtakım güçler en başta sanatı engellemeye çalışır. Bu da bizlere sanatın ne kadar işlevsel bir değer olduğunu göstermektedir.[40]

Sanatçının, bireye kazandırdığı anti-sav düşüncesine Attilâ İlhan da katılmaktadır. Sanatın susturulduğu bir ortamda sanatçı, toplumu ve bireyi bilinçlendirme çabası içine giremez. İlhan, 60'lı yıllarda siyasetin veya mevcut birtakım güçlerin sanata müdahalesini, sanatçıların baskı yoluyla susturulmasını ve aşağılanmalarını ifade eder. Buradan hareketle toplumun bilinçlenmesini istemeyen güçler, bazı dönemlerde ülkemizde de benzer tavırlar içerisinde sanatçılar üzerine birtakım baskı ve müdahalelerle emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.[41]

Toplumcu sanat anlayışının Rusya ve Meksika'da benimsendiğini belirten Bilge Bingöl, sanat yoluyla halkı bilinçlendirmek amacıyla birçok çalışma yapıldığını ve bunların özellikle Meksika'da büyük başarılar elde ettiğini ifade eder. Özellikle Meksika'da okuma yazma oranının düşük olması neticesiyle devletin sanatçılarla yaptığı iş birliği tamamen halkı bilinçlendirmeye yöneliktir ve bu çalışmanın sonucunda toplumun eğitim seviyesinin yükseldiği anlaşılmaktadır. Sanatın işlevi içinse sanat için sanat anlayışının bireyi ve özellikle güzellik kavramını ifade ettiğini söyler. Toplum için sanat anlayışında da gerçeklik ön plana çıkar.[42]

---

[40] Yılmaz Özbek, "Toplumsal Uzlaşmada Sanatın İşlevi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Sayı 1, Erzurum, 1999, s. 9-10.
[41] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 20.
[42] Bilge Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 12, 2011, s. 92-139.

Sanatsal ve toplumsal kalkınma politikamıza Attilâ İlhan'nın gözünden bakınca bizde durumun tam tersi istikamette olduğu görülür. Attilâ İlhan, İsmet İnönü'nün bu konudaki girişimciliğini başarılı bulduğunu söyler ancak tam anlamıyla bir sonuç alınamamıştır. İlhan, İnönü'nün bir dönem Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Tiyatro ve Operası, Bakırköy ve Eminönü Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi birçok kurum ve kuruluşu sanat ile kalkınmaya yönlendirmesinden takdirle bahseder. Fakat İlhan'a göre, İnönü'nün bu kalkınma hareketinden beklediği sanatçıların dönemin CHP hükümetine boyun eğmesi ve hükümetin politikalarını desteklemeleridir. İnönü, sanatı tamamen politikasının toplum üzerindeki etkisini arttırmak amacıyla kullanmıştır. Çünkü İlhan'a göre sanatçı, sanat eseriyle siyasi bir fikri desteklemez ve sanatını propaganda amacıyla kullanmaz. Sanatçıların bu baskıya maruz kalmasının veya bu duruma ses çıkarmayışlarının sebebini de yine var olma çabası içerisinde değerlendirir. Sanatçılar, böyle durumlarda sanattan çekilmemek için veya gündemlerini korumak için mevcut politika yönünde hareket etmişlerdir.[43]

"Yanlış aklımda kalmadıysa, en saygın yerde Ataç bulunurdu, dediği dedik öttürdüğü düdüktü; onu hemen Sabahattin Eyuboğlu izler, CHP kültür politikasının Yunancı/Latinci kanadının başını çekerdi. Bu iki adın çevresinde sonraları adı solcuya çıkmış bir sürü şair ve yazarı bulmak olasıydı ki, içlerinde en ünlüleri elbette Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Necati Cumalı, Bedri Rahmi vs. idi."[44]

Attilâ İlhan, Adnan Menderes'in farklı bir siyasi görüşü olduğundan İsmet İnönü'nün izlerini silmek amacıyla bazı hamlelerde bulunduğunu ifade eder. Bazen doğrudan bazen de siyasetteki bu hamleler sanatın izdüşümüne yansır ve sanat etkinlikleri bundan ziyadesiyle etkilenir. Attilâ İlhan'ın siyasi görüşlerinde de belirttiğimiz Amerika faktörü burada da etkisini göstermektedir. Attilâ İlhan, Menderes'in tüm siyasi ve sosyal hareketlilik için gerçekleştirdiği atılımları Amerikan yardımlarına bağlar. Attilâ İlhan'a göre Menderes, Amerikan yardımları kesilmesin

[43] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 375-376.
[44] Attilâ İlhan, *age.*, s. 289-290.

diye sanata bile müdahale etmiştir. Öyle ki Adnan Menderes, İnönü'nün izlerini silmek adına ondan kalan sanat ve sanatçı bakış açısını da değiştirmek istiyordu. Her iki dönemde hatta diğer dönemlerde de ortak olan tek şey toplumcu sanatçıların durumu hiçbir zaman değişmeyecekti ki onlar İlhan'a göre tüm siyasi dönemlerde anlaşılmayan ve dışlanan ya da baskı gören bir sanatçı topluluğu olarak kalacaktı. İlhan'a göre, İkinci Yeni'nin siyasete bulaşmaması, anlam kapalılığı sularında gezmesi Menderes'in de işine geliyordu. İlhan'ın da içinde bulunduğu Mavi Hareketi de bu durumdan nasibini alacak ve özünde sanatın biçimini, içerikte de toplumculuğu esas alan Mavi Hareketi de Menderes'in yarattığı siyasi tavırdan kaçamayacaktı.[45]

Attilâ İlhan, 12 Mart 1971 yılında oluşan askerî müdahalenin, toplumun ve sanatçının üzerindeki baskısını birtakım eserlerde görmenin mümkün olduğunu ifade eder. *Tanrıların Arabaları* adlı eserdeki fantastik yapının Türk edebiyatında ilgi görmesini ayrıca Türk okurunda ortak noktalar oluşturan *Anayurt Oteli* ve *İmparator* adlı romanları örnek gösteren Attilâ İlhan, aydının konu bakımından baskı altında olduğunu ispatlamaya çalışır. Bu baskı sonucunda okur ve sanatçı fantastik edebiyatla örülü umutsuz bir kadercilik anlayışında buluşur. Attilâ İlhan, bu sorunun çözümünde de toplumcuları öne çıkarmaktadır ancak burada toplumcu sanatçıların düşmemesi gereken hatayı da bizlere aktarır.[46]

Attilâ İlhan'a göre sanatın, birey ve toplum merkezli gelişimini engelleyen bir diğer faktör de Kültür Bakanlığı'dır. Bakanlık yapmış olduğu çalışmaları revaçta veya popüler dediğimiz bir reklam anlayışı içerisinde sürdürür. Taşradaki sanat faaliyetlerini desteklemezken, sanatı Yeşilçam merkezli bir gelişime tabii tutar. İlhan'a göre sadece reklamı, popülerliği var olan bir sanat odağından bireyi geliştirmek mümkün değildir.[47]

---

[45] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 11.
[46] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 164.
[47] Attilâ İlhan, *age.*, s. 362.

Attilâ İlhan'a göre sanatı engelleyen bir faktör de "ataerkil" toplum yapısının sanata da sirayet etmesidir. Attilâ İlhan, *Sanat Olayı* adlı dergide on beş yıllık çalışma hayatında en çok şiiri kadınların gönderdiğini fakat çoğu kadın sanatçının, sanat camiasında ve sanat merkezlerinde yayıncılık faaliyetleri içinde yer bulamadığını tespit etmiştir. Erkek sanatçıların şiirleri, dergileri parsellemişken kadın şairler adlarını duyuramamaktadır. Çünkü erkek şairler bu konumlarını kaybetmek istemediği için özellikle ataerkil zihniyetiyle kadınları ikinci plana itmişlerdir.[48]

Attilâ İlhan'ın edebiyat merkezli olmak üzere düşündüğü sanat anlayışını ve sanatçı yapısını ortaya koymak önemlidir. Öncelikle sanatın siyasetle ilişkisi belirlenmelidir. Elbette sanat, siyasetten etkilenecektir ancak bu etkilenme sanatın yapısına ve tutumuna sirayet etmeyecek ve sanatçıya müdahale etmeyecektir. Ancak bu sorun aşıldığında sanat öncelikli olarak özgüvenini kazanabilir. İlhan'ın cümlelerinin altında kalmış belki de apaçık gün yüzüne çıkmayan bir fikri de sanatçının sesi, dinlenirse ülkedeki sorunların da siyasiler tarafından çözüme kavuşturabileceğidir.

Attilâ İlhan'a göre, burada sanatçı kimliği de öne çıkmaktadır. Sanatçı, sanat eserini meydana getirirken bazı bileşkelerden yararlanmalıdır. Taklitçilik bir yenilik değildir, sanatçıyı da kalıcılığa taşımaz. Sanatçılar, her şeyden önce geçmişten beslenerek, belirli metotlarla sanatını icra etmelidir ve başka sanatçıların görüşlerine ve eserlerine saygılı olmalıdır. Fikirlerin çatışması, şahsi çatışmalara döndüğü takdirde orada sanatın ilerlemesi söz konusu değildir.

Attilâ İlhan, öncelikli olarak sanat hayatının belirli uygulamalardan ve ekollerden kurtulması gerektiğini savunur. Sanatta fikir, uygulama ve yöntem

[48] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 351-352.

belirtenlerin birtakım saplantılardan kurtulması gerektiğine ve bunları birer tabu haline getirmedikleri sürece sanatın hayatımızdaki işlevinin düzeleceğine inanmaktadır.[49]

Attilâ İlhan, yine birçok iddianın, teorinin aslında birbirini tutmadığını ve başı sonu belirsiz bir yolda sanat ilkelerinin sanatta ilerleme kaydetmediğini belirtir. O halde sanatçıların ve sanat ile yakından ilgilenen bazı ilgililerin yapması gereken ayırmak değildir, bu konuyla ilgili herkes birleştirici özelliklerle sanatı meydana getirerek, Cumhuriyet Dönemi'nde birlikte yol alarak asıl amacına ulaşacaktır.[50]

"*Her bilinçli sanatçı yöntemini, tutumunu kuşkuya, kaygıya yer bırakmayacak bir biçimde açıklamalı. Aydın namusluluğun en ilkel bir koşulu buysa, bir ikincisi de öbür sanatçıların yöntem ve tutumlarını özgür tartışma sınırları içerisinde kabul ve reddetmekte serbest olunmasıdır. Yöntem birliğine ermiş sanatçılar arasında bir anlayış beraberliğinin doğması elbet hem özlenecek hem de beklenebilecek bir şeydir. Yöntem ayrılığı olanlar arasında ise yine de aynı sanat yapısına taşlar taşımak beraberliği yüzünden karşılıklı bir anlayış, karşılıklı bir saygı varolmalıdır.*"[51]

[49] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 63.
[50] Attilâ İlhan, *age.*, s. 64.
[51] Attilâ İlhan, *age.*, s. 65.

4. Ulusal Sentez ve Sanatta Modernleşme

Hikmet Şahin, içinde yaşadığımız dönemin sanat ve estetik anlayışını anlamak için dönemin koşulları ve bu koşulların yetiştirdiği sanatçıların çözümlenmesi gerektiğini ve sanatın sürekli bir devinim içinde olduğunu belirtir. Hikmet Şahin'e göre sosyal, politik ve kültürel sebepler sanatı belirli bir kalıba sokar ve bu da günümüz sanat anlayışlarındaki gibi birtakım değişikliklere sebep verir.[52]

Sanatın var olduğu günün şartlarından, bugüne değin belirli sorular sanatçılar ve fikir adamlarının irdelediği meseleler haline gelmiştir. Sanatta millî bir tutum olup olmadığı, sanatın evrensellik boyutunun nasıl oluştuğu veya hangi süreçlerle evrenselliğe açılması, modernleşmenin sanat ile bağı, üzerinde dünya çapında büyük araştırmalar yapılan konular haline gelmiştir.

Attilâ İlhan, sanata dair bu konuların birçoğunda fikir üreten bir sanatçıdır. İlhan da yukarıda belirttiğimiz gibi sanatçı üzerinden bir doku oluşturarak sanatın menşeini açıklamaya çalışmaktadır.

3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Türk toplumunda sosyal, siyasi, kültürel ve sanat hareketliliği başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan bu süreç, Osmanlı Devleti'nin kurumsal ve toplumsal yapısında yeniliklere yol açtı. Attilâ İlhan, *"Hangi Edebiyat", "Hangi Batı", "İkinci Yeni Savaşı"* başta olmak üzere birçok kitabında, köşe yazılarında ve röportajlarında sık sık Tanzimat'a atıfta bulunur. Türk edebiyatının Fransız edebiyatı ile olan yakınlığı birtakım edebî yeniliklerin de edebiyatımızda başlamasına vesile olmuştur. İlhan'a göre bu süreçte Batılılaşma yanlış anlaşılmış ve özellikle sanat ile sanatçı bağlamında eski yadırganmıştır. Sanat anlayışımız örselenmiş, Divan edebiyatı başta olmak üzere özellikle Osmanlı

[52] Hikmet Şahin, "Modern Sanatta Geleneğin Reddi", *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Kış 2016, s. 77-85.

Devleti'nin edebî zenginliğini inkâr etmek veya referans almamak gibi büyük gafletlere düşülmüştür. Öncelikli olarak en büyük hata Divan ve Halk edebiyatını küçük görmek, yadırgamak ve bu süreçlerden yararlanmamak olmuştur. Eski diye tabir edilen bir edebî gelenek pervasızca reddedilmiş ve Fransız edebiyatı otoriter bir başlangıç haline getirilmiştir.

Attilâ İlhan bu hususu dile getirirken Türk sanat anlayışının geneli olmak üzere edebiyat merkezli bir görüşü de gözler önüne serer. Ona göre Batı'da eğitim almış Türk aydını, Batı'nın yaşantısına ve edebiyatına öykünmüştür. Bu durum da sanat anlayışımızı Batı'nın Türkiye temsilciliği konumuna düşmüştür. Türk yazar ve şairleri adeta bir mümessil gibi davranarak taklitçiliği öne çıkarmıştır. Sorun gittikçe büyümüş ve edebiyatta yabancılaşma başlamıştır.[53]

"Yeni Türk sanatçısı, kendisini Batılı diye alır. İçinde yaşadığı toplumu Doğulu diye küçümser. Küçük aydınlar, hâttâ biraz gözü açık mahalle kızları, yalnız 'çeviri' roman okumakla Türk filmlerine gitmemekle basbayağı övünürler. Büyük şehirlerimizin o Allah muhafaza, sanat çevrelerinde Fransız resmi, İngiliz şiiri, Rus müziği, İtalyan sineması herhangi bir Türk sorunundan önce konuşulur."[54]

Birtakım sanatçılar, edebiyatta yeniliğin Tanzimat ile başladığını söyleyerek Osmanlı Devleti'nin var olan sanat anlayışını hiçe saymışlardır. Bu durum bir yozlaşma başlatmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde bile Tanzimat'ın bir yenilik başlangıcı olduğu fikrini savunanlar olmuştur.[55] Cumhuriyet Dönemi'nde sanatta ve kültürde çağdaşlaşma fikirleri Tanzimat'ın bir uzantısı olarak yine Batılı bir odaklanma ile yapılmıştır. İnönü'nün bu yönde yapmaya uğraştığı çağdaşlık örgütlenmesini, buna şiirden başlayarak müziğe kadar tüm sanat dalları girer, başarılı

[53] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 278.
[54] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 24.
[55] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 279.

bulur ancak içerikte ciddi sorunlar vardır. Attilâ İlhan'a göre özellikle İsmet İnönü, folklorü ulusun tek sanat ve kültür anlayışı olarak ilan ederek sadece buna önem vermesi ve beraberinde getirilen tartışmalar yine bir Tanzimat sürecine geri götürür. İlhan'a göre, folklor bir halkın ulusal zenginliğidir ancak bu çağın estetik anlayışıyla birleşmelidir. Çağın ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir folklor çağdaşlaşma olamaz. İlhan için önemli olan geleneğin, birikimin, halk kültürünün beraberinde çağ ile bir sentez oluşturmasıdır. İlhan, "yararlanmak" kavramını savunan bir estetik anlayışının ancak Çağdaş Türkiye'nin estetik yapısını oluşturacağını ve bunun uygarlık düzeyine çıkışın yolu olduğunu savunmaktadır.[56]

Sanatçılarımızın en büyük sorunu sanatta bir kimlik buhranı içinde olmalarıdır. Sanatçılarımız Tanzimat'tan beri geçmişi reddetmiştir. Batı'yı taklit ederek yola çıkmanın getirdiği zarar geleneğe yabancı kalmaktır. Bu mesele yıllarca sürmüş, 1950 kuşağına taşınmıştır. Attilâ İlhan bu durumu şöyle ifade eder:

"Batı çizgisini sürdürmek isteyen yeni Türk sanatçısı içinde yaşadığı toplumla çelişiyor. Bu acı çelişmenin olağan sonucu, iki yanın birbirine sırt çevirmesi. Halk sanatçıya küs, sanatçı, halka. Böyle soluk alma delikleri birdenbire tıkanıvermiş olan sanatçının, öz toplumundan ilgi göremediğinden ötürü "bunalması" da pek olası. İlgi görmemek, anlaşılmamak, tam tersine horlanmak, aşağılanmak onu önce soyutluyor, sonra kendi üstüne katlanmaya, daha sonra da yozlaşmaya itiyor.

Elli kuşağının öyküsü bundan ibarettir. Delikanlılar işi "alafrangalığa döktükçe soyutlanmışlar, soyutlandıkça kendilerini ve yapıtlarını toplumsal ortamdan koparmışlardır."[57]

[56] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 293-295.
[57] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 98.

Attilâ İlhan'a göre sanatta öncü bir bağ olması gerekmektir. Attilâ İlhan'ın "imha" olarak nitelendirdiği geçmiş sanat anlayışını yok sayma sanatı aydınlık bir geleceğe kavuşturmaz. Oysaki edebiyat merkezli örneğinde sanat bir konaktır ve tüm yollara bu konaklara uğranarak ulaşılır. İlhan'ın ulusal sentez anlayışında bir disiplin söz konusudur. Sanatın modernleşmesi için ilk kural, ulusal sentezi kavramak ve uygulamaktır. Bunun için de ilk önce sanatçının bu bilince ermesi gerekmektedir. O halde sanatçıya bazı sorumluluklar düşmektedir. Sanatta çağdaşlaşmanın birinci yolu kendi kimliğimizi bulmaktır. Kendi kimliğimizi bulmak için geçmişi "imha" etmek yerine kabullenmek ve yararlanmak gerekmektedir. Sanatçı, ulusal değerleri yüce bir malzeme olarak görmeli ve yenilik arayışına öyle girmelidir.[58]

"...Türk edebiyatının en önemli sorunu, bugün için bir öz kişiliğini bulma sorunudur. Öğrenmek güzel, öğrendiğini cakalı satmak da güzel. Ama bilmek başka, bilgiyi bizim kılabilmek; yöntemden ulusal bir bileşik çıkarabilmek başka!"[59]

Kimliğimizi yok saymadan sanat anlayışımızı değiştirmenin yolu Batılılaşmak değil, çağdaşlaşmaktır. Çağdaş medeniyetlere ulaşmanın sanattaki ayağı ancak sanatçı ve yetiştiği ortamdaki fikirlerin düzeltilmesi ile söz konusudur. Attilâ İlhan'a göre eğitimde yıllarca çağdaşlaşmayı Batı'ya özenme olarak aşılamıştır. Böyle yetişen bir aydın veya bir sanatçı, öykünmeden ve taklitçilikten hiçbir zaman kurtulamaz. Bunun gerçek bir çağdaşlaşma, gerçek bir sanat anlayışı olmadığını ise zamanla zaten anlayacaklardır. Bir şairin Türk olmasından ötürü utandığını, bir diğer şairin de sanatıyla Batılı bir ortama ait olduğunu ve bu topraklara küçümseyerek baktığını gören İlhan, aynı sanatçılarla Fransa'da karşılaştığında sanatlarının Fransa'da kayda değer olmadığını öğrenir. Bu sanatçılar daha sonra yine kendi topraklarından beslenecek ve kendi ulusunun sanat anlayışına döneceklerdir. Yaşadığı

[58] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 27-29.
[59] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 75.

bu anıyı İlhan, sadece genç sanatçıların Batılı bir sanat diyerek, taklitten öte gitmedikleri şeklinde özetler.[60]

Melih Cevdet Anday, Bulgar bir yazara Türk edebiyatının klasikleri olmadığını söylemiştir. Attilâ İlhan'a göre böyle bir söylemle Melih Cevdet de Batı'yı yanlış anlayanlar topluluğuna girmiştir.[61]

Sanatta ve kültürde kendi kimliğimizi bulmanın bir diğer ilkesi de Türkçeye sahip çıkmak, onu küçümsememektir. Fransızcanın bir dünya dili olduğu ve Fransızca etkisiyle büyülenip Türkçeyi kullanmanın bayağılık veya ırkçılık olduğu fikrini bırakmak gerekmektedir. Attilâ İlhan'a göre bırakın sanat faaliyetlerini küfürleriyle bile Türkçe büyük bir dildir.[62]

Attilâ İlhan, bir devletin çağdaşlaşmasını ve Batılı devletlerle boy ölçüşmesini toprak reformuna, endüstrileşmeye, sosyal devlet anlayışına bağlamaktadır. Sanatta ise kalkınmanın en önemli yolu Atatürk devrimlerine, Atatürk'ün Batılılaşma anlayışına bağlamaktadır. Atatürk devleti doğru bir kalkınma hamlesi ile çağdaşlaştırmış ve bunun yanında sanat da payını almıştır. O halde, sanatçının ve sanat ortamının taklitçi Batıcılıktan uzak tutulup, Atatürk devrimleri ile sanat anlayışını ulusal sentez haline getirmesi gerekmektedir. Sanatta doğru bir çağdaşlaşma ancak Atatürk devrimleriyle Batı'ya bakmakla olacaktır:

"Cumhuriyet'in batılılaşması, o tarihte 'en yüksek uygarlık düzeyini' batılı ülkeler temsil ettiği için, bir batılılaşmaydı ve bundan Atatürk'ün anladığı şey, Niyazi

[60] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 23-24.
[61] Attilâ İlhan, *age.*, s. 27.
[62] Attilâ İlhan, *age.*, s. 47.

Berkes'in pek güzel işaret ettiği gibi 'Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmekti.' Buysa elbette endüstrileşmek anlamına geliyordu."[63]

"Atatürkçü ulusal sanat tezi yerine, Tanzimatçılarınkine benzer bir komprador batıcılığını savunuyorlar. Ama kültür kaynaklarını küçümseme, batılı kültür emperyalizmine kapıları açıyor."[64]

Sonuç olarak Attilâ İlhan, Atatürk'ün ulusal sanat tezini çağdaşlaşma için bir reçete olarak görmektedir. Bu sürecin böyle devam etmesindeki en büyük sebebi de Atatürk'ün vefatı ile aktarır. Atatürk'ten sonra ülkeyi yönetenler Batılılaşma konusunda onun izinden gitmemişlerdir. Attilâ İlhan'a göre gerçek çağdaşlaşma ancak Atatürk'ün gözünden Batı'yı görmemizle mümkün olacaktır.

[63]Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 13.
[64] Attilâ İlhan, *age.*, s. 127.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATTİLÂ İLHAN'IN KÜLTÜR HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

1. Okuma Alışkanlığı ve Yayıncılığın Kültür Üzerindeki Etkileri

Toplumların gelişmişlik düzeyi çeşitli fonksiyonların ve tutumların incelemesi ile ortaya konulur. Bir toplumun gelişmişlik düzeyi incelenirken askerî, siyasi, coğrafi, ekonomik ve politik tutumlarının yanı sıra kültür düzeyleri de iyi bir kıstastır.

Kültürün öğrenilen ve eğitimle kazanılan sanatsal alışkanlıkları ve becerileri içeren bir yönü vardır.[65] Kültürün bireyi ve toplumu etkileyen işlevsel yönü birtakım damarlardan beslenmektedir. Bunlardan biri de ülkelerin okuma alışkanlığı ve bu alışkanlığın topluma yayılması için oluşturulan yayıncılık faaliyetlerinin durumudur.

Asiye Kakırman Yıldız, Türkiye'nin okuma alışkanlığını diğer ülkelerle kıyasladığımızda okuma alışkanlığı bakımından düşük seviyede olduğunu yer yer belirtmiştir. Yaptığı tespitlerde, Batı'nın da genç nesillere bakıldığında böyle bir sorunu vardır. Öyle bile olsa Türkiye okuma alışkanlığında Batılılar kadar ilerleyememiştir.[66]

---

[65] Gökşen Aras, "Edebiyat ve Kültür: Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Okuma ve Kütüphane Alışkanlığı Üzerine", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, s. 945-968.

[66] Asiye Kakırman Yıldız, "Türkiye'de Okuma Alışkanlığı Kültürü İçin Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Anaokulu Kütüphanelerinin Gerekliliği", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 208, Güz 2015, s. 90-105.

Attilâ İlhan, kültür meselesini irdelerken iki hususu temellendirir. Birincisi okuma, yayıncılık faaliyetleri ve halkın buna ilgilisidir. İkinci husus da Batı kavramının getirdiği yeniliklerden başlayarak kültürel hayatımıza etkileridir.

Attilâ İlhan'a göre biz şifahi bir toplumuz. Aslında okumaktan, yazılı kaynaklara yönelmekten ziyade kulaktan kulağa yayılan bilgilerle hareket ederiz. Attilâ İlhan'a göre şifahi kültürün bile değerini bilmiyoruz. Önümüzde halk edebiyatı gibi bir örnek varken onu da kullanamıyoruz. Öyle ki okuma tabirinin hakkını veremiyoruz. Yanlış alanlara, yanlış düşünceler meyledip kendi kültürümüzdeki cevheri çıkartamıyoruz.

"Peki bizim gibi, kırsallığın 'şifahiliğinden', yeni yeni, alfabe egemenliğindeki iletişim çağına geçmeye çalışan toplumlara, sinema, televizyon, video gibi görsel/işitsel iletişim teknikleri birden bastırırsa ne olur? Okuma yazma oranı yetersiz, yayın endüstrisi varla yok arası, okuma alışkanlığı yerleşmemiş; hâl böyle olunca, milletin alışkanlıklarına daha yakın ve yatkın olan yeni teknikleri hemen benimsenmesine şaşmalı mı?"[67]

Attilâ İlhan, kitap okumanın amacından saptırılmasını da kültürel bir eksiklik olarak tayin etmiştir. Özellikle kitaplara bakış açısının boş vakit değerlendirmeye yönelik veya eğlence amaçlı bir etkinlik olarak görmemizin zararlarını da böylelikle ortaya koyar. Kitabın kültür faaliyetinden başka birçok yanlış amaca hizmet etmesini eleştirir:

"Eğer kitabı 'boş vakti geçirmek' ya da 'eğlence' için okumak uygundur diye alıyorsanız, yanlış bir yoldasınız; çünkü sanayi toplumu insanı öyle meşgul edici

[67] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 189.

toplumdur, 'eğlence' diye öyle çeşitli fırsatlar ve imkânlar sunmaktadır ki, zaten ne o vakti ayırabilir, ne de o keyfi tadabilirsiniz."[68]

Okuma alışkanlığı bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi veren en önemli unsurlardan biridir. Buna karşılık okuma alışkanlığını kazandırmak sadece eğitimin işi değildir. İlhan'ın düşüncelerinde dikkat çeken birkaç ayrıntı da yayıncılık faaliyetleri, kitap satışları ve kitapçıların karşılaştığı sorunlardır. İlhan'a göre özellikle 40'lı yıllardan başlayarak 80'li yılların sonlarına doğru devam eden yasaklar meselesi de kültürsüzleşmenin temelini atar. Bazı sanatçılar siyasi görüşlerinden dolayı yasaklı ilan edilmiştir. Attilâ İlhan'a göre toplum bu yazarlardan mahrum kalarak kültür yolunda ilerleyemez:

"Hiç unutmam İzmir'de Kemeraaltı'ndaki Etiman Kitabevi'ne girip, büyük bir saflıkla, Nâzım Hikmet'in kitaplarını sormuştum; kitapçı, büyümüş gözlerle sağına soluna bakıp, beni kovmaktan beter etmişti; meğerse bu kitaplar yasak, yazarıysa halen hapisteymiş; nereden bilebilirdim ki!

Uzatmaya ne hacet, yaşadığımız bütün 'ara rejimler'de kitap, kalaşnikof ve dinamit lokumu ile aynı tehlikeli düzeyde, beraber zikredildi…"[69]

Attilâ İlhan, kitap ve dergilerin kültürel faaliyet yoluyla toplumu aydınlığa kavuşturacağı düşüncesini sık sık dile getirir. 1995 yılında dönemin Kültür Bakanı İsmail Cem'e çağrı bile yapmıştır. Kitap ve dergileri birinci dereceden kazanç unsuru görmez, bunların varlığını yücelterek toplumun kültür damarlarını açacak kaynaklar olarak görür. Bakanlığın da bu düşünceyi bazı çalışmalarla aşılayabileceği inancını taşır. Simsar tavrı takınan kitap ve dergi satışları yapan şirket, kurum ve kuruluşları tespit edip bunların simsar tavırlarını önlemek gerektiğini söyler. Bakanlık, çeşitli

[68] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 201.
[69] Attilâ İlhan, *age.*, s. 208.

kurum ve şirketler aracılığı ile kitap ve dergilerin satışını amacına uygun bir biçimde yaptırmalı ve kontrolünü sağlamalıdır. Eğer böyle çalışmalar olursa günümüzde de kitap ve dergiler artık reklamlı satış ürünleri olmaktan çıkıp toplumun kültürünü besleyen damarlar haline gelir. Dergilerde de her toplumu içinde barındıran bir kültür cümbüşü yaratılmalı ve dergilere birinci derecede para kaynağı olarak bakma tavrına son verilmelidir:

"İsmail Cem, kültür ve sanat hayatının içinden gelen bir bakan, şu değindiklerimizin elbette hepsini bilir; o yüzden kendisinden, 'arka bahçe'nin 'bahçıvanı' olmasını değil; tuğla, mala, harç ile girişilecek ciddi bir temel çalışmasının 'ustası' olmasını bekliyoruz."[70]

Kitapçıların veya kitap satışı yapılan fuar ve merkezlerin yanlış bir satış tekniği ile ilerlemesi de önemli yazarları hem bizden uzak tutmakta hem de edebiyatımıza zarar vermektedir. Kitapçıların kitap konusunda uzman olmamaları ve ticari faaliyet için yanlış satış politikaları benimsemeleri de insanları okumaktan alıkoymakta ve aydınları ya da halkı kısıtlamaktadır. Böylece kitabın değerini halk veya sanatçı değil, kitap ticareti yapanlar belirler:

"Bu tamamıyla Türkiye'ye mahsus bir olay: Basbayağı 'militan' bir kitapçı tipi var; kimisi kafasına göre en çok satan kitaplar listeleri düzenleyip asarak okurları etkilemeye çalışıyor; kimisi 'sevmediği' yazarların ya da yayınevlerinin kitaplarını ya hiç getirmeyip ya da iyice gözden saklayıp, alakayı saptırıyor."[71]

"Yayıncılık alanımız, diğer pek çok alanımız gibi, fırsatçı yani yap/sat'çıdır; gerçekten kültür ve edebiyat kaygılarıyla yayın yapan yayınevlerimizin sayısı, bir elin parmaklarını geçmez; çoğunluk, yayıncılıkta da show ya da sensation peşindedir;

[70] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 323.
[71] Attilâ İlhan, *age.*, s. 198.

isterse Patagonya'da çıkmış, bin bir media ve promotion fırıldağıyla şişirilmiş olsun, en olmadık 'ecnebi' bir eseri yayımlar da, 'erken' Cumhuriyet döneminin yazarlarını aklına bile getirmez. Bu üzücü, hâttâ vahim bir gerçek. Peki, kim yayımlayacak onları"[72]

[72] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 316.

2. Kültürümüzde Doğu-Batı Etkisi

2.1. Doğu-Batı Kavramı Üzerine Tespitler

Doğu kavramı, coğrafi bir yön olmaktan ziyade siyaset, düşünce, medeniyet ve sanat anlamında ileri toplumlar ve geri kalmış toplumları ifade etmek için Batılılar tarafından ortaya atılmıştır. Doğu- Batı kavramlarının oluşumunda tarihi süreçler baz alınarak sürekli bir değişim görülmüş ve kesin dille ifade edilen bir coğrafi konum söz konusu olmamıştır.

Oryantalizm (Doğu Bilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu adlı eseri ile Edward Said, Doğu ve Batı meselesini incelemiş. Şarkiyyat alanında yaptığı bu çalışma ile bilime öncü olacak bir kaynağı hizmete sunmuştur.

Edward Said şu tanımı yapar: *"Tarih bir kenara bırakılsa dahi coğrafi ve kültürel temeller toprağa, bölgeye ve coğrafi sektörlere sinerek "Doğu" ve "Batı" gibi insan eliyle yaratılmış kavramlar ortaya çıkarırlar."*[73]

Attilâ İlhan, Doğu-Batı kavramlarının ayrımının çok eski tarihlere dayandığını ancak hem bizim açımızdan hem de dünyanın diğer devletleri açısından Tanzimat'ın en dikkat çekici başlangıç olduğunu kabul eder. I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Yumuşama Dönemi ise bu çizginin keskinleştiği bir emperyalist düşünceyi teşkil eder. Yani Batı, emperyalisttir ve kendinden olmayan toplumları Batılılaşma adı altında sömürgecilik anlayışına hizmet ettirir.

[73] Edward Said, *Oryantalizm (Doğu Bilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Çeviren: Nazlı Uzel, İrfan Yayıncılık, Mart 1998, İstanbul, s. 16.

Attilâ İlhan, Batılının ne olduğunu şöyle ifade eder: *"Batılının yeryüzünde çok defa sömürgeci anlamına geldiğini unutmamak gerek."*[74]

Attilâ İlhan da Edward Said'in görüşlerini destekleyen görüşler ortaya atar. Devletler, "Doğu ve Batı" kavramlarını sömürgecilik zihniyetiyle oluşturur. Tarihin her döneminde, o çağın güçlü devletine göre belirlenen bu anlayış temelinde ekonomik çıkarlar barındırır.

Attilâ İlhan'a göre köklü bir millet olan Türkler, tarihin çeşitli dönemlerinde emperyalist devletlerin "Doğu", "Batı" anlayışlarından etkilenmiş, ekonomik hamlelerinde bu ayrımı gözetmiştir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülke döneme göre değişen ve "Doğu", "Batı" ayrımını belirleyen ülkenin zihniyetinden etkilenmiştir. Özellikle Türkiye'de Batılılaşmak, çağdaşlaşmakla eşdeğer tutulduğu için çoğu zaman Doğu ve Batı medeniyetlerinin kültür anlayışları ve siyasetleri yüzünden en çok bocalayan devletlerden biri de yine Türkiye'dir.

Doğu ve Batı ayrımının Türk kültüründe ne gibi etkiler yaptığını en çok dile getiren isimlerden biri Attilâ İlhan'ındır. Attilâ İlhan, genel olarak bakıldığında ekonomik gücü ile dünya siyasetinde sömürgeciliğini pekiştiren ülkelerin Batılı sayıldığı izlenimini çoğu kez belirtir. Amerika, Fransa, İngiltere gibi ülkeleri Batılı olarak kabul etmiştir. Doğu'da ise güçlenmesinden korkulduğu Rusya en önemli devlettir. Attilâ İlhan, Doğu ve Batı ile ilgili görüşlerini tutarlı tespitlerden hareketle yorumlamıştır.

[74] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 25.

2.2. Batı ve Kültürümüzde Batıcılık Tutumları

Attilâ İlhan, Batılılaşmayı açıklarken Niyazi Berkes'in tanımını haklı ve yerinde bulur. Niyazi Berkes şöyle demiştir: *"...bizde batıcılıkla anlaşılan şey Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir. Halbuki Avrupa'da ve Amerika'da batılılaşma ve batıcılık Batı diplomasisine boyun eğme anlamına gelir."*[75]

Batı, çağdaşlaşma adı altında sömürgecilik faaliyetleri yürütür. Bu faaliyetleri de eğitim, din ve ekonomi kanalıyla başlatır. Attilâ İlhan bu durumu şöyle ifade eder:

"Emperyalist sistem, ahtapot kollarını başka bir ülkeye attı mı, önce o ülkenin içinden ve halkından, kendine yardımcı olabilecek kişiler arar. Bu kol atış ekonomiktir, diyelim ki İngiliz ya da Fransız emperyalizmi Türkiye'ye girecek, amacı hammaddelerimizi ucuz kapatıp, mamul maddelerini pahalıya satmak, bunun için Osmanlı'nın halkını, dilini, görgü göreneğini bilen kişilere muhtaçtır..."[76]

Batı, belirlediği ülkelerde misyonerlik faaliyetleri için belirli okullar açar. Burada yetiştirdiği insanları ise ileride kendi çarklarına uygun bir sistemin parçası haline getirir.[77]

Edebiyatımızda yeniliği başlatan bazı şahsiyetler de böyle yetiştirilmiştir. Attilâ İlhan, Fransız yeniliklerinin komprador aydınlarca dönem dönem taklit edildiğini ve bu yoluyla bir edebiyat oluşturulduğunu belirtir. Galatasaray Lisesi, Robert Koleji, Amerikan Kız Koleji gibi okulların ülkemizde bu amaçla açıldığını da

---

[75] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 9.
[76] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 274.
[77] Attilâ İlhan, *age.*, s. 278.

ekler. Buna karşılık *Gençler Kalemler* dergisi, Türklüğe sarılarak bir çare bulmaya çalışmış ancak toplumun hem Müslüman hem de Türk olması sebebiyle fikirlerinde ortak bir nokta bulamamışlardır. Böylece onlar, Batı tarafından irtica suçlamasıyla gözden düşürülmeye çalışılmıştır.[78]

Attilâ İlhan, Batılılaşmayı belirli ölçütlere göre değerlendirir. Birincisi Tanzimat Dönemi ile başlayan süreçtir ki Fransızlar için Batılılaşma etkili bir fikir aracıdır ve bu Batılılaşma fikri taklit ve özenti yoluyla bizde de başlamıştır. Attilâ İlhan'a göre kültür emperyalizmi ile ekonomik sömürü birlikte ilerler, kişileri kendi toplumuna yabancılaştırarak işe başlar. Böylece yabancı bir düzeni yeni ve ileri olarak gösterip kendi kültürünü köhnemiş olarak insanlara sunar.[79] Emperyalizmin başlangıcı olarak Tanzimat'ın Osmanlı ile münasebetine işaret eden İlhan, sistemin iyi ve ileri gösterilmesini ve sonunda nelere sebebiyet verdiğini şöyle ifade etmektedir:

"Emperyalizm, Tanzimat'la birlikte Osmanlı mülkünü ahtapot gibi sarıyor, sistem (Osmanlı sistemi) bir türlü kendini yenileyemediği, daha doğrusu güçlenmeyi hep eskiye dönmekte aradığı için buhar teknolojisine girmiş, endüstrileşmiş Batı emperyalizmi, önce Osmanlı Hıristiyan azınlıklarından (Levantenler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Yahudiler) sonraları düpedüz Müslümanlardan (Arap, Türk) kendisine komprador ajan üretiyor."[80]

Tanzimat'tan sonra Mustafa Kemal Atatürk Dönemi, Batılılaşmanın ikinci dönemini teşkil eder. Mustafa Kemal Atatürk, Attilâ İlhan'a göre Batılılaşmanın gerçekten ne olduğunu en iyi bilen kişiydi ve gerçek çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmanın ne olduğunu da yine Atatürk bilip bu yolda uygulamalar yapıyordu. Bütün bunların yanı sıra Atatürk yaşarken bile etrafındaki kadronun bilgisizliği ve ölümünün ardından o kadronun resmen Tanzimat mantığı ile hareket etmesi gerçek bir

[78] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 278-279.
[79] Attilâ İlhan, *age.*, s. 277.
[80] Attilâ İlhan, *age.*, s. 277

çağdaşlaşmayı ve uygarlık seviyesini bizlere kazandıramadı. Bu durumu Attilâ İlhan şöyle açıklar:

"-...Tanzimat ve sonrası, bize batılıların önerdiği bir batılılaşma düzenidir, bu düzen imparatorluğu batırmıştır, çünkü endüstrileşmeyi sağlayan değil engelleyen bir tutumu içermektedir. Mustafa Kemal hareketi, bir kere emperyalist batıyla dövüşerek oluşuyor, eylem plânında batıcı bile değil, batıcılığı 'çağdaş uygarlık düzeyine' ulaşmak için sonradan belirleniyor ki, bu da teknolojik ve kültürel bir sorun! Yalnız burada Mustafa Kemal'i uluslaşma süreci yanlış anlamakla suçlayamayız, o batılılara öykünen bir Türk ulusu düşünseydi, ne Tarih Kurumu'nu kurardı, ne de Dil Kurumu'nu. Kafası besbelli bir bileşim sancısıyla rahatsızdı, bu bileşimin öğelerini Türk tarihi ve dilinde bulmaya çalışıyordu. Bulabilmiş midir? Tam sayılmaz! Bunda zafer sonrası hayatının çok kısa sürmesi (on beş yıl bile değil) kadar, çevresindeki entelektüel kadronun yetersizliği de etkili olmuştur sanırım."

Attilâ İlhan, Atatürk'ün yaşadığı dönemde bile bazı aydınların ciddi derecede Atatürk'e tavır almalarını ise çok sert bir dille eleştirir Attilâ İlhan'a göre bu tavrı takınan aydınlar yalnızca Batı'ya hizmet ederler. Bu aydınlar, gerçek bir Batılılaşmayı savunduğu için Mustafa Kemal Atatürk'e de cephe almışlardır:

"Yarı ve gizli sömürgeden müdevver bir belâdır: 'Aydınımız', ne yazık ki 'çağdaş ve bağımsız' yetişmez, 'komprador' ve 'coslonial' yetişir; daha açık söylersek, aralıksız 'başkalarının pabuçlarını boyar'; üstelik bunu marifet bellemiştir, öyle yapmayanı bu yüzden küçümser, ya da yok sayar! Meraklısı hastalığın 'koca' Reşit Paşa'ya, 'Yeni Osmanlılar'a, 'Genç Türkler'e kadar dayandığını bilmez mi?

İstisnaın adı, Gâzi Mustafa Kemal'dir; 'tatlısufrengi' bu 'entel' takımının, 'bittabi' en nefret ettiği de, O! Çünkü 'tam bağımsız' bir 'ulusal devlet' tasarımını, hayata geçirmeseydi; bu 'haşerat' Sevres Muahedesi hükümlerine göre, İngiltere,

Fransa ya da Amerika sömürgesine- ya da mandasına- dönüşecek bu topraklarda halkımızın inanılmaz sağduyusuyla yakıştırdığı üzere, güzel güzel, 'İngiliz kaşığıyla, Alaman boku yiyeceklerdi'!"[81]

Tanzimat ile ilgili en dikkat çeken tespit ise Attilâ İlhan'ın, Tanzimat etkisinin en belirgin özelliklerini ve yanlış değerlendirmelerini Cumhuriyet Dönemi'nde gördüğüdür. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine aydınların ve siyasetçilerin adeta Tanzimat Dönemi gibi bir tutum sergilediğini açıkça ifade ettiği yazılarından bilinmektedir. İlhan, Atatürk'ten sonrasını dram olarak nitelendirir. Çünkü burada birçok sanat ve fikir adamının, aydının Batılılaşmayı geçmiş kültürü yok etmek olarak algılaması İlhan'ı rahatsız etmektedir. İlhan, bu şahsiyetlerin ancak devşirme bir kültürle ve hatta yanlış bir tutumla bizi bir karmaşaya sürüklediğine inanır:

"Cumhuriyet kuşaklarının dramı Atatürk sonrasında başlar. Çağdaşlaşmayı batılılaşma yapan sonrakilerdir. Hiç değilse, müdafaa-i hukuk doktrini ulusalcı içleminden soyanlar, Dersaadet tipi kozmopolit bir batılılaşmayı Ankara'ya göçürüp Cumhuriyet'in 'resmi' tutumu yapanlar, onlardır."[82]

"Atatürk Cumhuriyeti için kültür devrimimiz 'seciye-i milliyemizle ve tarihimizle mütenasip bir kültür yaratılmasını' öngörüyordu; buysa ümmet tarihini ve kültür sentezini reddetmez, o tarihin ve kültürün içinden ulusal bir kültür damıtılmasını gerektirir. Oysa İnönü Cumhuriyeti'nin istediği 'bu ülkeyi Batı ülkelerine benzetmektir'; bunun için de ümmet tarihini ve kültürünü reddedecek, Yunan-Latin kültürüne yaslandırılacak 'devşirme' bir kültür taklitçiliğine yönelecektir."[83]

---

[81] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 94.
[82] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 14.
[83] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 408.

Falih Rıfkı, Yugoslavya gezisinde, bazı mahallelerde bulunan yüksek binalı, güzel manzaralı evlerin Avrupa tarzıyla yetişmiş Türklere ait olduğunu düşünmüştür. Fakat bunların Hıristiyan ahaliye ait olduğunu, Müslüman Türklerin köhne, virane yapılarda oturduğunu öğrenmiştir. Attilâ İlhan'a göre Atatürk'ün sürekli yanında duran önemli bir aydının, büyük bir gezginin bu hatası kabul edilemez. Falih Rıfkı'nın Batılılaşmaktan önce Avrupa'da yaşayan Türklerden haberdar olması gerektiğini söyler.[84]

Attilâ İlhan'ın bu Batılılaşma fikrinde en çok sitem ettiği isimler Nurullah Ataç ve Melih Cevdet Anday'dır. Öyle ki Nurullah Ataç; Batılılaşmayı tamamen her alanda Batılı ülkelere benzemek olarak algılamış, Yunan ve Latin kültürünü bilemediğimiz için kültürümüzü küçümser bir tavırla yansıtmış, gençleri sadece Avrupa edebiyatına yönlendirerek kendi kültürünü hiçe sayar biçimde davranmıştır. Melih Cevdet de Nurullah Ataç ile aynı fikri taşımakta ve hatta daha da ileri giderek kültürümüzü yok saymak gerektiğini savunmaktadır.[85]

Birey ve toplumun içinde bulunduğu şartlar edebiyata geniş ölçüde yansımaktadır. Batılılaşma hareketi de en çok yazar ve şairler tarafından ele alınmıştır. Kimi sanatçılar bu anlayışı savunmuş kimileri de kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin edebiyata verdiği önemden ötürü Attilâ İlhan, bu konuda her zaman sanatçıların görüşlerine ağırlık vermiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle İsmet İnönü'nün yenilik ve kültür çalışmalarını Tanzimat'a benzer bir yapıda görmektedir. Oysa kökleri başkasının elinde olan Tanzimat anlayışını, tekrar diriltmek ve ait olmadığı bir çağda işlevsel hale getirmeye çalışmak doğru değildir. Mustafa Kemal Atatürk, her zaman halkla birlikte olan ve halkın ruhuna hitap eden insanları aydın olarak nitelendirir. İsmet İnönü'nün

[84] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 13.
[85] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 406-408.

otorite olduğu dönem ise tam bir Yunan-Latin anlayışını benimseyen aydınlara hitap eder. Bu tarz bir yenilik çabası Attilâ İlhan için ancak Yeni-Tanzimatçı bir anlayış olarak nitelendirir.[86] Bu çıkarımındaki haklı sebepleri düşünülürse daha önce sanat başlığında açıkladığımız İsmet Paşa'nın sanatın ve sanatçının üzerinde kurduğu baskılar Attilâ İlhan'ın görüşünü de ispatlamaktadır.

Attilâ İlhan'a göre endüstri anlamında kendini ispat eden toplumlar çağdaş bir toplum olma yolunda emin adımlar atmaktadır. Elbette her endüstri alanında gelişmiş olan toplum sömürgecilik anlayışını sürdürecek diye bir anlayış olamaz ancak dünya üzerinde Batılılaşma adı altında emperyalist düşünce ile hareket eden devletler ne yazık ki aynı zamanda endüstri alanında kendini ispat etmiş toplumlardır. Burada Attilâ İlhan'ın sunduğu çözüm, bir devletin endüstri alanında gelişerek her türlü sömürgecilik faaliyetine karşı durmasıdır. Bir devlet ancak böyle çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilir. Attilâ İlhan, Batılılaşma ile ilgili bir tartışmasında bir arkadaşının dikkat çeken şu sözlerine yer verir:

"Bir ülkenin, ticaret burjuvazisinin teknolojiyi ekonomiye uygulayarak endüstrileşmesiyle uluslaşması değil mi? Kültür, bizim o sihirli değnek sandığımız, sözünü ede ede bitiremediğimiz eğitim, bu altyapı üstünde yükseliyor. Oysa biz endüstrileşmeyi gerçekleştirmeden, endüstriye, üstelik yabancı koşullar altında gerçekleşmiş bir endüstriye ait kültürü içimize aktarıp Batılılaştık sanıyoruz: Bir evi, çatısından yapmak gibi bir şey!"[87]

Attilâ İlhan bu fikri benimseyerek Türk köylüsünün, gerçek kalkınmayı da çağdaşlaşmayı da sağlayacağını belirtir. Bir ülkenin her kesiminde sanayinin gelişmesi

[86] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 284.
[87] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 15.

gerçek bir çağdaşlaşmayı beraberinde getirir. Eğitim seviyesinin ve kültürel seviyenin yükselmesi ancak buna bağlı bir tutum olarak gerçekleşir:

"Olayı ağır endüstri düzeyine yükselttiniz mi, Türkiye'nin gerçek batılılaşmasının formülü kendiliğinden ortaya çıkar. Türk köylüsünü adam gibi yaşatmanın yolu, ona jandarma zoruyla okuma yazma öğretmeye kalkışmak değil, onu adam gibi yaşatacak endüstri koşullarını yaratmaktır. Okuma yazma zaten ardından gelir. Montaj bile olsa, üç tekerlekli motosikletlerin taşımacılıkta kullanılmaya başlanması at arabacılığını nasıl ortadan kaldırıyor izlemediniz mi"[88]

Özetle Attilâ İlhan'ın tasavvurunda gerçek Batılılaşma hareketi Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamak, devrimlerine sahip çıkmak, özenti ve taklitle hareket etmemektir. Bunların tümünü yapabilmek için de yine Mustafa Kemal Atatürk'ün politikalarından beslenerek endüstrimizi geliştirmek ve hiçbir ülkenin sömürgeci tavrına boyun eğmemektir. Çağdaş medeniyetler zirvesine ulaşmanın yolu; kendi ulusal kültürümüzü, yeni dünya anlayışı ile birleştirerek ve halkın ruhunu dinleyen aydınlarımız, sanatçılarımız eşliğinde milletimizle yürümektir.

[88] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 17.

2.2.1. Fransa

1789 Fransız İhtilali ve 1848 Devrim'i ile Fransa, önce dünyada özellikle Tanzimat Fermanı sonrası ise Türk topraklarında adından sıkça söz ettiren bir ülke olmuştur. Dünyada yayılan fikirleri, siyasal ve kültürel tutumları ile tanınmış; sömürgecilik faaliyetleriyle kendi kültürünü Doğulu gördüğü toplum ve devletlere aşılamaya başlamış böylece dünyada keskin bir iz bırakmıştır.

Tanzimat öncesinde ve sonrasında Osmanlı Devleti, sonra arından da Türkiye Cumhuriyeti'nde birçok sanatçı, aydın ve fikir adamı Fransız merkezli kültürel bir yapıyı benimsemiştir.

Osmanlı Devleti'nin özellikle Denge Politikası ile Fransızlarla sıkça yakınlaşmış ve Tanzimat Dönemi ile kültür hayatımızda Fransa etkisi başlamıştır. Batılılaşma faaliyetleri Fransa'nın ve bizim kültürümüzün incelemesini zorunlu kılmıştır.

Attilâ İlhan'ın bir süre Fransa'da yaşaması, Fransız kültür ve sanat anlayışına malik olması bu tartışmaların içine onu da çekmiş ve gerçek Fransa'yı bizlere aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca Oktay Akbal'ın, Attilâ İlhan'ı edebiyatımızda *"Paris özlemi çığırı"*[89] açmakla suçlaması üzerine Attilâ İlhan, tüm yönleriyle Fransa'yı çeşitli yazılarında toplumuza tanıtmıştır.

Attilâ İlhan'a göre Fransa ve Fransızlar, dünya üzerindeki sömürgelerinin ve bizim aydınlarımızın zannettiği gibi kusursuz, farklılığa açık, her an değişimi

[89] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 29.

yakalamaya odaklı bir toplum/millet değildir. Attilâ İlhan, Fransa'yı şu sözlerle tanımlar:

"Fransız toplumu Katolik bir toplumdur; bu önce dindarı, domuzuna Katoliktir demeye gelirse; sonra, Fransızın lâik olanı, istese de istemese de geçmişten devralınmış Hıristiyan değer ve yargılar içinde yaşar demeye gelir. Destek rakam mı istiyorsunuz? Hadi gönlünüz olsun! Her çeşit halk arasında yapılan bir soruşturma sonuçlarına göre, Fransızdan en az yetmiş, sekseni başka ırktan, başka dinden bir yabancı ile evlenmeye karşıdır. Hele bu yabancı, sözgelimi Kuzey Afrika'lı bir Müslüman olursa bu yüzde daha da artabilir. Bu davranışına, toplumbilim kitaplarına örnek diye alınan Fransız toplumsal sınıflaşmasındaki hasis, dar kafalı ve egoist burjuva tutumunu eklediniz mi çizgi dışı Fransızı, töresel ya da siyasal bütün özgürlüklere iten o boğucu atmosferi kendiliğinizden bulmuş olursunuz. Destek örnek mi dediniz? Hadi gönlünüz olsun! Fransız televizyonlarından bir spiker hanım, ekranda sık sık kolları ve göğsü dekolte tuvaletlerle görünüyor diye, "Arzu-yu umumi üzerine" işinden uzaklaştırılmıştır."[90]

Bu devirde modernleşmenin öncüsü olan Fransa, aslında sömürgecilik faaliyetleri yapmaktadır. Attilâ İlhan'ın buradaki tespitinin haklılık payı da yüksektir. Demek ki sömürgecilik faaliyeti Batılılaşmak veya modernleşmek adı altında yapılmaktadır:

"19.yüzyılda Batı dilleriyle ifade-i meram, çevre(peripheire) ülkeleriyle sömürgelerde bir 'ayrıcalık'tı, bir 'seçkinlik' ifadesiydi: Çarlık Rusyası'nın soyluları ve aydınları, aralarında ya Almanca konuşuyorlardı, ya Fransızca; Osmanlı aydınlarının ve soylularının nasıl aynı alışkanlık ve merak içinde olduklarına,

[90] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 29-30.

Edebiyat-ı Cedide şahittir; 30'yıllarda bile keyfiyetin farklı olmadığını, meraklısı elbette Mahmut Yesari Bey'in Su Sinekleri'nde okumuştur."[91]

Hindistan'da, Senegal'de ve birçok Afrika ülkesinden başlayarak Doğu diye nitelendirilen sömürge için hedeflenmiş ülkelerde Fransa, Fransızcasıyla ve kendi eğitim değerleriyle insanları bağlıyor ve etnik kimliği ne olursa olsun onlara Batılı bir imaj çiziyordu. Attilâ İlhan'ın bir Hindu ile konuşması sırasında bu Hintlinin Fransa kültürüyle yetişmesi ve Fransız olduğunu beyân etmesi bu fikri güçlendirmektedir.[92]

Fransız kültürünün, bizim sanat ve kültürümüzde etkili olmasının aracı olarak edebiyat ön plana çıkar. Batı'nın, ülkemizde açtığı okullarda yetişen veya Fransa gibi Avrupa ülkelerinde bizzat yetiştirilerek ülkeye geri gelen aydınlar ve sanatçılar, sanat anlayışlarında Fransa merkezli bir tutum sergilerler. Özellikle edebî metinlerde ve sanatçılarımızın hayalinde Paris, büyülü bir şehirdir ancak gerçekte Attilâ İlhan, Paris için şunları söylemektedir:

"Fransa'yı yabancılar ya romanlarından ya film ve şarkılarından tanır ve yanlış tanır. Bu yanlışlık, hiç değilse bizim kuşağın aydınlarını Paris'lere gelip acı düşbozumları yaşamaya götürmüştür. Zira, ne Paris Marcel Carne'nin filmleri sıra içimize çatılan puslu ve dargın şehirdir yalnız, ne de Quartier Latin kahvelerinde sabah akşam anarşistler ve ihtilâlciler toplanıp tartışır: Galiba şöyle dersem demek istediğimi daha kestirmeden anlatmış olacağım: Bizim gerçek İstanbul ile tenha Anadolu kasabalarının tozlu hanlarında destanlaşan İstanbul arasında ne ağır bir fark varsa, gerçek Paris'le dünyanın dört bir ucunda ünü dolaşan 'rivayet' Paris arasında o kadar ağır bir fark vardır."[93]

---

[91] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 300.
[92] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 24-25.
[93] Attilâ İlhan, *age.*, s. 28.

Attilâ İlhan'ın bir Fransız ile konuşmasında Paris ile İstanbul kıyaslaması yapılmaktadır. Fransız, İstanbul'un sokakları pis bir şehir olduğunu duyduğunu söylemektedir. İlhan ise gerçekte Paris'in pis ve bakımsız bir şehir olduğunu ancak ne hikmetse konu Türklere ve Türkiye'ye gelince bazı tevatürlerin Fransızların dilinde rahatça dolaşmasını yadırgamaktadır.[94]

Paris'in bu kadar adının duyurulmasını reklamının iyi yapılmasına bağlayan Attilâ İlhan, bu şehirde mimari yapı anlamında birçok eksiğin olduğunu da söyler. Özellikle banyo çok azdır, yıllardır düzgün binalar yapılmamıştır ve insanları kaba davranışlar sergiler.[95]

Attilâ İlhan'a bir spor müsabakasında Paris şehrinin takımlarından Stade Français ile Juventus maç yaparken Fransız taraftarı takımının kötü oynamasından ötürü veryansın etmektedir. Attilâ İlhan da olası bir maçta Galatasaray'ın, Paris'te bu takımın karşısında başarılı olacağını söyler. Bunun üzerine Fransız taraftar sadece Avrupalı takımların onları yenebileceğini ancak bir Türk takımının asla onları yenemeyeceğini dile getirir. Attilâ İlhan'a göre burada Türklere karşı açıkça bir önyargı ve küçümseme vardır.[96] Biz ne kadar Fransa'ya ve Batılılaşmaya önem versek de onlar Türklere, Türkiye'ye aynı önemi göstermezler. Bizi dışlamaktan da ötede yok sayarlar.

[94] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, On İkinci Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 33-34.
[95] Attilâ İlhan, *age.*, s. 28-29.
[96] Attilâ İlhan, *age.*, s. 35.

2.2.2.Amerika

Amerika, kıta olarak keşfedildiği zamandan başlayarak bağımsızlığını ilan edip tarih sahnesine çıktığından beri önemli adımlar atan bir ülkedir. Sırasıyla I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve yaşadığımız Uzay Çağ, Amerika'nın adını sıkça duyurduğu tarihsel dönemlerdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki güç dengeleri değişmiş, Amerika ve SSCB iki kutup halinde etrafında diğer ülkeleri toplayarak bloklaşma yoluna gitmişlerdir. Bu durum Soğuk Savaş dediğimiz dönemi beraberinde getirmiş iktisadi, siyasi, ekonomik, teknolojik ve askerlikle ilgili gelişmeler gövde gösterisi ile bu iki devlet ve yandaşlarının Doğu-Batı bloğu oluşturmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş içerisinde, 1970'lerden itibaren Yumuşama Dönemi dediğimiz bir dönem başlamıştır. Doğu-Batı blokları birtakım anlaşmalar, ticari iş birliği gibi hususlarda ortak kararlar almışlar ve aralarındaki düşmanlığa rağmen kendileri için çıkar sağlamaya çalışmışlardır.[97]

Attilâ İlhan'a göre, 1970'li yıllardan itibaren, dünyada Batılılaşma anlayışı, Amerika üzerinden yayılmıştır. Bu anlayıştan etkilenen ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir. Attilâ İlhan, emperyalizm ve Amerika politikaları hakkında bazı tespitler yapmıştır. Yumuşama Dönemi'nde Amerika'nın dünyada yapmak istediklerini okurlara sunmuştur. Attilâ İlhan'ın tespitlerine bakılırsa Doğu- Batı bloklaşmasında Amerika'nın rolü oldukça büyüktür. Amerika, dünyanın bloklaşmalara katılmayan ülkelerini yanına çekmek için ekonomik, stratejik, politik birçok hamle yapmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi II. Dünya Savaşı sonrasında Batılılaşmanın, diğer adıyla emperyalizmin öncüsü Amerika olmuştur.

[97] Mehmet Öcal, "Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2017, Cilt 5, Sayı 2, s. 165-184.

Amerika, Türkiye ile ilişkilerini özellikle Adnan Menderes'in başbakanlığı yıllarında ilerletmiş ve Amerika içişlerimize karışacak konuma gelmiştir. Attilâ İlhan'a göre, Amerika'nın ülkemizde birtakım kişi ve kurumlar üzerinde söz sahibi olması ya da baskı niteliğinde tutumlar sergilemesi tamamen sağ partiler yüzündendir:

"…Sağcı iktidarlar Türkiye'yi savunma ve kalkınma gereksinmesini göz önünde tutarak, Amerika'nın lider olduğu emperyalist sistem içerisine sokmuşlardır. İkili anlaşmalarla Amerika'yı ülkemizin kaderinde söz sahibi yapmışlardır."[98]

Bunların başında ise Menderes Hükümeti gelmektedir:

"Sağcı DP iktidarı 1950'de olmuştu öyle mi, Amerika'ya dakikasında teslim olmuş, Kore'ye asker göndererek 'hür dünya'nın kıçına takılmıştır."[99]

Attilâ İlhan'a göre Amerika kendisini ekonomik anlamda kalkındıracağını inandırdığı sağ hükümetlerle ilişkilerini iyi tutmaktadır. Adnan Menderes, Amerika'nın çıkarlarına aykırı bir biçimde Türkiye'yi kalkındırmaya başlayınca işler karışır. Bir süre sonra Amerika ile Menderes'in arası bozulur ve bu süreç Menderes'in idamına kadar gider.[100]

Amerika, kendi ekonomik sistemini çıkmaza sokan bir sorunla karşılaştığı zaman farklı bir politika belirleyerek sömürdüğü ülkelere baskısını kurardı. İlhan'a göre sömürü bitene kadar yani Amerika istediğini alana kadar sürekli ekonomik çıkmaza giren sömürgelerine yeni tedbirler ve ekonomik modeller sunar:

---

[98] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 57-58.
[99] Attilâ İlhan, *age.*, s. 21.
[100] Attilâ İlhan, *age.*, s. 58.

"Menderes iktidarı ülkeyi 'kalkındırma' peşindeydi, bunu liberal bir politikayla, ticaret burjuvazisini geliştirerek yapabileceğini sanıyordu, en çok güvendiği de Amerika'ydı elbet. Ne var ki, kısmen DP iktidarının hesapsızlığından, kısmen Amerika üzerinde kurduğu hayal binasının yanlış temellere oturtulmuş olmasından, 1957 seçimlerine gelirken ülkede darlıklar, yokluklar, darboğazlar başlamış, 'büyük müttefikimiz Amerika' ve onun Avrupa'daki hınk deyicileri tarafından, ekonomik durumu her geçen gün biraz daha çıkmaza giren Menderes iktidarına 'istikrar tedbirleri' önerilmeye girişilmiştir."[101]

Attilâ İlhan'a göre Amerika, Türkiye için kredileri esirgememiştir ancak bu krediler Türkiye'nin kalkınmasında kullanılmaya başlanınca ülkemize farklı baskılar uygulamış, ambargolar koymaya kalkmıştır.[102]

Attilâ İlhan'a göre 1960 ile 1980 yılları arasında, Türkiye'nin kalkınmasında Amerika'nın etkili olacağına inananların sayısı oldukça fazladır. Amerika bu durumu sadece Türkiye için değil, diğer dünya devletlerini yanına çekmek için de kullanarak birtakım kurum ve kuruluşları meydana getirmiştir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Ortakpazar, Dünya Bankası, Avrupa Ekonomi Topluluğu bunların başında gelir. İlhan, Amerika'nın burada oynadığı oyunu iki sebebe bağlamaktadır. Birincisi Rusya'nın etkisini kırmak ve dünyanın çeşitli devletlerini ondan uzak tutarak kendine bağlamaktır. Bu ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. İkinci sebebi ise sömürge anlayışının, hammadde ihtiyacının emperyalist bir zihniyetle sağlanmasıdır:

"Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmamızla şıp diye gelişmemizin hızlanacağını sananlar ne buyurur? Adamların hesapları var, bu hesaplar geniş ölçüde kendi çıkarları üzerine kurulmuş, aralarında şu ülkeye şunu, bu ülkeye bunu önerelim, kabul ettirelim diyorlar; 'Bunalıma rağmen, olanakları da bulunduğundan'

[101] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 19-20.
[102] Attilâ İlhan, *age.*, s. 75.

besbelli ettiriyor, böylelikle o ülkede, ülkenin olağan gelişmesinin ve çıkarlarının değil, Ortakpazar çıkarının gereğini yerine getirmiş oluyorlar. İyi mi?"[103]

Attilâ İlhan, Amerika'nın farklı ülkelere casusluk amaçlı girdiğini de sık sık belirtir. Amerika, Pakistan'da hükümeti devirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Pakistan ile Hindistan arasındaki savaşta Hindistan'ı destekleyerek yine Pakistan'ın çöküşüne zemin hazırlamıştır. Hatta birçok devlet adamını, üst düzey askerleri de kendine bir şekilde bağlayarak seçimlere bile müdahale etmiştir.[104]

Amerika'nın emperyalist amaçlarla etkilemeye çalıştığı bir diğer ülke de Şili'dir. Attilâ İlhan'a göre Türkiye ile Şili arasında, Amerika'nın uyguladığı politikalar bakımından ciddi benzerlikler söz konusudur. Amerika, burada da ülke ekonomisine zarar vererek işe girişmiştir, Şili'ye zarar vermiştir. Şili'nin başında o dönem Allende bulunmaktadır ve Allende ile Amerika arasında uyumsuzluklar vardır. İlhan'a göre Allende, Amerika'nın niyetini bilmektedir. Amerika da emperyalist politikalarını uygulamak için Allende'yi türlü fırıldaklarla iktidardan düşürür.[105]

Türkiye, Şili, Pakistan gibi birçok ülke Amerikan'ın siyasi oyunları yüzünden siyasi öncülerini kaybetmiştir. Bu ülkelerdeki darbelere kadar her Amerika'nın yüzünden olmuştur. Attilâ İlhan'a göre halk, gerçeği geç anlamıştır ancak iş işten geçmiştir. Amerikan emperyalizmi Kıbrıs'a yapılan çıkartmanın da önüne geçmeye çalışmıştır. Türkiye Amerika'ya rağmen bu çıkartmayı gerçekleştirmiştir. Bu durum, sömürülen Arap ülkeleri için örnek olmuştur. Böylece Müslüman bir ülkenin haklı davası Ortadoğu devletlerini yüreklendirmiş Amerika'nın İran üzerindeki etkisi azalmıştır. Türkiye'nin haksızlığa başkaldırmasıyla Ortadoğu'da dengeler Amerika'nın aleyhinde değişmiştir.[106] Pakistan, Hindistan, Afganistan gibi ülkelerin

[103] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 27.
[104] Attilâ İlhan, *age.*, s. 81.
[105] Attilâ İlhan, *age.*, s. 22-25.
[106] Attilâ İlhan, *age.,* s. 47.

de Amerika'ya boyun eğmesi bu mücadele azminden uzak kaldıklarını göstermektedir.[107]

Dünya Bankası'nın bir dönem Kıbrıs sorununu bahane ederek kredileri kesmesini de Attilâ İlhan, ekonomik bir sömürü olarak niteler. Amerika burada Türkiye'ye Kıbrıs üzerinden gözdağı vermektedir.[108] Bu durum açıkça gösterir ki Amerika'nın ekonomik yardımı bile çıkarlarla doludur.

Attilâ İlhan, Amerika'nın bloklaşma yaratmasının bir diğer sebebini de Rusya'nın (Sovyetler Birliği) yayılmacı politika izlemesine bağlamaktadır. Özellikle sosyalizm ve komünizm gibi siyasi hareketlerin dünya üzerinde genişlemesini engellemek için Amerika, bu bloklaşmada türlü türlü anlaşmalara gitmektedir.

Türkiye'nin farklı dönemlerde güvenliğini kontrol altına almak için Rusya ve Amerika ile çeşitli yakınlaşmalar içerisine girmesini doğru bulmaz. Özgür ve bağımsız bir ülkenin sadece güvenliğini kontrol altına almak için böyle davranması yanlıştır:

"... Demokrasiysek, demokrasi olmasını, özgür ve bağımsız devletsek, özgür ve bağımsız devlet olmasını bileceğiz! Güvenlik anlayışımızı emperyalist sistemin uydularına benimsettiği önleyici savaş öğretilerinden kurtarmalı, önce yasal, sonra demokratik, sonra sosyal bir temele oturtmalıyız."[109]

1950 yıllarında biz Amerika'nın etkisine girerken bazı ülkeler de Amerika veya herhangi bir taraf devletten uzak kaldı. "Bağlantısızlar" veya yaygın adıyla Üçüncü Dünya Ülkeleri sıfatıyla anılan ülkeler, Soğuk Savaş Dönemi'nde Amerika'ya

[107] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 55.
[108] Attilâ İlhan, *age.*, s. 61.
[109] Attilâ İlhan, *age.*, s. 101.

direndi. Bu ülkelerin geçmişte sömürgeci bir zihniyete maruz kalmaları onların bu bloklara karşı direnç göstermesini sağladı.[110]

Attilâ İlhan'a göre Batı grubunda yer almak yerine başta Yugoslavya gibi tavır sergileyen Bağlantısızlar Grubu ile iş birliği yapmalıydık. Böylece Amerika'ya karşı bir direnç gösterebilirdik. [111]

Amerika ile uyum sağlamanın yolu Amerika'ya boyun eğmekten geçer.[112] Kısacası; ülkemizin iktisadi, idari, askerî ve ekonomideki gelişmelerini hep Amerika yönlendirmiştir. Ülke olarak bu yüzden pek de olumlu gelişmeler yaşamamışızdır.

[110] Faruk Sönmezoğlu, "Bağlantısız Üçüncü Dünya"Dan "Çevre Ülkeleri"Ne, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 41, Ekim 2009.
[111] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 306-309.
[112] Attilâ İlhan, *age.*, s. 287.

2.3. Doğu

Batı ile Doğu meselesinde ifade edilen zamana ve şartlara göre değişen zihniyetin bir diğer kutbu da Doğu'dur. Doğu, çağın güçlü siyaset anlayışının etkisiyle ülkeler bazında değerlendirildiğinde sınırları değişken özellikler gösteren bir anlayıştır. Batılılar, Doğu'yu tarihin her döneminde merak etmiş ve Doğu'ya ulaşmak için çeşitli çabalar göstermiştir.

Edward Said, *"Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu"*[113] adlı eserinde Doğu ile ilgili tespitlere yer vermiş ve Batı ile Doğu'nun çeşitli münasebetlerini ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Oryantalizm, çeşitli ülkelerin bilim adamlarınca ve çağa göre değişiklik göstererek "Doğubilim, Şarkiyyat, Doğu Kültürü" olarak ifade edilen Doğu'yu tanıtmaya, incelemeye ve anlamaya yönelik sürdürülen bir bilim, bir düşünce disiplinidir. Edward Said, oryantalizm kelimesinin II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'tan önce Fransa ve İngiltere'nin İncil'de adı geçen ülkeleri, Hint kıtasını kapsayan bir alanı ifade etmeye çalıştıkları için kullandıklarını ifade eder. Amerika'nın bu kapsamı genişleterek Uzak Doğu'yu da işin içine sokmasıyla oryantalizm ile ilgili birçok düşünce meydana gelmiştir.[114]

Edward Said kitabında Batı toplumlarının doğuyu sadece hayalleri ve kafalarındaki doğu imajı ile incelediklerini tespit eder. Oysa Batı için yalnızca bir hayal ürünü olmadığını aralarında birçok somut ve maddi ilişki bulunan bir bütün olduğunu da ifade eder. Sömürgecilik, kapitalizm ve hegemonya kurma düşünceleri bir süre sonra oryantalizmi düşünce olarak kısırlaştırır. Doğu ve Batı toplumları oryantalizmi farklı algılar ve hepsi kendi çıkarlarına uygun bir bilim geliştirirler ki bunların başında Amerika gelir. Burada Edward Said ile Attilâ İlhan arasında birçok yakın düşünce söz konusudur ve bu tespitler Attilâ İlhan'ın Batılılar hakkındaki

---

[113] *Edward Said, Oryantalizm (Doğu Bilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Çeviren: Nazlı Uzel, İrfan Yayıncılık, Mart 1998, İstanbul.
[114] *Edward Said, age.*, s. 15-16.

görüşlerini de sağlamlaştırmaktadır. Oryantalizm bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile Amerika'nın kendine göre algıladığı bir disiplindir ve sömürgeciliğin etkisinde kalır. Bu zihniyetle de Doğu incelenir. Attilâ İlhan da Batılılaşmayı özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde Amerika'nın yönettiğini tespit ederek bunu kanıtlar.

Batılılar, Doğu'yu incelerken bile sömürgeci anlayışını bu işe dahil etmişlerdir. Attilâ İlhan, Doğu kavramını özellikle siyasi ve ekonomik boyutuyla ele alarak bu durumu ispatlamaya çalışmıştır. Doğu, zamana ve siyasi güce göre değişen bir kavram olduğu için İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın düşüncelerine göre belirlenmiştir.

Erward Said, Doğu adı altında birçok ülkeden bahseder. Özellikle Osmanlı Devleti'ni Doğu'nun içine alır ve İslâmiyet'in gözbebeği olduğu için ayrı bir önem atfeder. Ayrıca Hindistan, Pakistan, Çin, Japonya gibi ülkeler de Doğu içerisinde yerini alır. Attilâ İlhan, Amerika'nın bu ülkelerde yaptıklarını bizlere aktarmaya çalışır.

Attilâ İlhan'a göre Emperyalistler özellikle Afrika, Latin Amerika, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya, Uzak Doğu; Osmanlı Devleti, Türkiye, Rusya, Yugoslavya, Kore, Çin, Japonya, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran, Şili, Arjantin, Vietnam gibi ülkelerde birtakım ekonomik ve siyasi emellerini yerine getirebilmesi için hareket etmektedir. İlhan, en çok bu bölge ve ülkelerden bahseder ki burada Doğu için belirleyici unsur ekonomi olmuştur. Kısacası emperyalizm, ekonomik çıkarlarına göre Doğu'yu böyle ayırt etmiştir. Attilâ İlhan'ın Tanzimat'tan, Soğuk Savaş'a kadar üzerinde durduğu Batı kavramı Fransa, İngiltere'dir. Soğuk Savaş Dönemi ve sonrasını ise Amerika oluşturmaktadır:

"Emperyalist sisteme dahil olan ülkelerde Yunanistan'da, İran'da, Pakistan'da, Tayvan'da, Güney Kore'de vb…"[115]

"Artık Latin Amerika'da emperyalist sistemin denetleyici merkezi İngiltere değildir, çok yerlerde olduğu gibi orada da Amerika onun yerini almıştır."[116]

Bütün bunların yanında en çok dikkat çeken ülke Yunanistan'dır. Aslında dini inanç yönüyle Batılı devlet sayılması gerekirken Yunanistan da Batı grubuna alınmamıştır. Yunanistan'ın Doğu sınırları içinde kabul etmenin yegâne sebebi ise Doğu sınırlarının ekonomik ölçütlerden doğan bir gruplandırma olmasıdır.

Osmanlı Devleti üzerinde Fransa ve İngiltere'nin; Türkiye üzerinde de Amerika'nın amaçlarını belirttik. Bununla beraber Pakistan, Hindistan, Japonya, Şili, Kore gibi Doğu grubunda yer alan ülkelerin Amerika ile olan münasebetlerini aktardık. Doğu-Batı ayrımında en çok ilgi odağı olan ülke Rusya olmuştur. Coğrafi konumundan ötürü Batı'ya yakınlığı olsa da bu ayrım coğrafyadan çok siyasi olduğu için Rusya'nın durumu hep tartışılmıştır. Siyasi, askeri ve ekonomik gücünden ötürü Batı'ya dahil edilmesi gerekirken bu durum yine de tartışma konusu olmuştur.

[115] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 33.
[116] Attilâ İlhan, *age.*, s. 35.

2.3.1. Rusya

Rusya, geniş sınırları sayesinde hem Batı hem de Doğu diye adlandırdığımız yönlere mensup bir ülkedir. Osmanlı Devleti ile 15.yüzyıldan itibaren ticari ve siyasi ilişkiler başlatan komşumuz daha sonra çıkarları doğrultusunda dünyaya açılmıştır.

İlyas Topsakal, Başta Kırım üzerindeki etkisiyle Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelen sonra da özellikle 17.yüzyılda güneye doğru inmek isteyen Rusların, Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak devletleri ile birlikte olduğunu söylemiştir. 18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflaması üzerine Osmanlı Devleti'ne karşı karada ve denizde birçok savaş başlatmıştır. Bunun yanı sıra siyasi alanda diplomatik temaslarla Osmanlı Devleti'ni zayıflatmaya çalışmıştır. 20.yüzyılın başlarında özellikle Balkanlar üzerindeki etkisini arttırmak için Balkan Savaşlarını başlatmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise sadece Kafkas Cephesi, Osmanlı ile Rusya arasında bir savaş ortamı oluşturmuştur. 1917 yılındaki Şubat İhtilali ile Rusya ile mütareke imzalanmış, böylece asırlarca süren düşmanca ilişkiler büyük ölçüde son bulmuştur. 1920'den sonra Bolşevikler ile yakın ilişkilere girilmiş ve Bolşevikler, Türklerin millî mücadelesinde her zaman yanlarında olduklarını belirtmişlerdir. Bir İhtilal ile Rusya'daki yerini sağlamlaştıran Bolşevikler, Komünizmi Anadolu'da yaymak için Türklerle yakın ilişkiler kurmuştur. Böylece Ruslar, Sovyetler Birliği adıyla birçok ülkeye egemen olmuş ve sınırlarını ekonomik, siyasi, askeri anlamda genişletmeye çalışmışlardır.[117]

Özellikle I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yıllarında Rusların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik tutumları Attilâ İlhan'ı etkilemiş ve Rusya birçok konuda model olarak hafızasında yer almıştır.

---

[117] İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Sonbahar 2016, s. 33-53.

Attilâ İlhan, sosyalizmin faydalarını savunurken Türkiye ile Rusya arasında benzerlikler ortaya atmıştır. Rusya'daki devimlerle, Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı ekonomik ve sosyal devrimlerin uyumunu her fırsatta dile getirmiştir ve Atatürk'ün devrimlerinin halkın refah seviyesini yükseltmeye yönelik olduğunu saptamıştır. Bu anlayış, Rusya ve sosyalizmle gayet uyumludur, çelişmez.[118]

Atatürk, Kurtuluş Mücadelesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rusların siyasi görüşlerinin Türkiye'ye uygun olmadığını ifade eder. Attilâ İlhan'ın Atatürk'ten fikir olarak ayrıldığı tek meseledir bu. Attilâ İlhan, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini her daim ulusal bir yarar olarak görmüş ve Batılı devletlerin emperyalizm niyetli ilişkilerine karşı Kurtuluş Mücadelesi yıllarından beri Rusya ile ilişkiler kurulması gerektiğini birçok kez ifade etmiştir.

Attilâ İlhan'a göre Japon, Hindu gibi birçok millet Batı karşısında kendisini sorgularken Rusya da böyle yapmıştır. Batıcıların topyekûn tüm kültür, siyasi ve dini inançlarını yıkarak Batılılaşma fikri ile Slavcıların, Ortodoks Rus geleneklerine bağlı kalma fikri İlhan'a göre Rusların temel sorunudur. İlhan'a göre birçok sanatçı, aydın ve önemli şahsiyetler bu konuda kafa yorarken ortaya Dostoyevski gerçekliği çıkar.

Attilâ İlhan birçok eserinde Dostoyevski'yi övmektedir. *Ecinniler* romanındaki Stavrogin karakteri ile Rusların Batılılaşma yolundaki tutumları sorgulanmıştır. İlhan'a göre Dostoyevski edebî ürünlerinin çoğunda Batılılaşma sorununa cevap aramıştır. Dostoyevski doğrudan Rusların, Hıristiyanlıkla ve geleneklerini koruyarak Batılılaşma yolunda yürümesi gerektiğini ifade etmiştir.[119]

[118] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 159-160.
[119] Attilâ İlhan, *age.*, s. 114-123.

Attilâ İlhan'a göre Rusya; kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda gücünün sınırlarını bilen bir devlettir. Attilâ İlhan, Batılılaşma hareketlerinden Rusya'nın etkilendiğini ancak bizim kadar yabancılaşmadığını belirtir. Rusya'yı köklü bir kültüre sahip bir devlet olarak görür. Batılıların Rusya'yı etkileme çabasındaki yanlışları ve bizim Rusya'ya bakış açımızı şöyle ifade eder:

"Batı ve biz iki şeyi bilmiyoruz nedense: Bir kere Rusya'nın doğu olduğunu; ikincisi Hıristiyan olduğunu. Batı, Hıristiyan diye alıyor, doğulu özelliklerini unutuyor; biz, eğer öfkelerimizden, saplantılarımızdan ve önyargılarımızdan kurtulup üzerine eğilebilirsek, gâvur diye alıyoruz, doğulu olduğunu unutuyoruz."[120]

Bunu belirtirken Berdiayef'e göre Rusya'nın Hıristiyan bir Doğu ülkesi olduğunu da hatırlatarak ispatını sağlamlaştırır.[121]

Attilâ İlhan, özellikle Amerika ile Rusya mücadelesini çeşitli yazılarında belirtmiştir. Bu mücadeleyi de belirli konularda bizlere sunmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik sebeplerdir. Her iki devlet de ekonomik açıdan gücünü ispat etmeye çalışmakta ve başka ülkelerdeki çıkarlarını hızlandırmaktadır.

İkincisi ise Rusya'nın komünizm ve sosyalizmle dünyaya açılmak istemesidir. Bu durum Amerika'ya uygun değildir. Bu yüzden sömürgeci zihniyetinden vazgeçmeyen Amerika, Rusya'nın etkisi altındaki ülkelere ambargolar, tedbirler uygular. Böylece aralarındaki rekabet daha da artar.

Attilâ İlhan, Rusların kültürel alandaki tutumunu da hesaba katmaktadır. Rusya'yı Doğu ülkesi olarak kabul eder ve Türkiye'ye de örnek olması için Rusya'yı

[120]Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 115.
[121]Attilâ İlhan, *age.*, s. 115.

gösterir. Batılıların ekonomik ve siyasi nedenlerle Türkiye'yi dışlamasından dolayı da ulusal menfaatler için Rusya ile yakınlaşma taraftarıdır ve bunu şu sözlerle ifade eder:

"... nasıl Amerika, Rusya ya da Çin, başka ülkelerle ilişkilerinde ulusal çıkarlarını ön planda tutuyorsa, ben de Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde ulusal çıkarları ön planda tutuyorum; o zaman da bu ülke ile aramızda ekonomik işbirliği anlaşmasının da, siyasal dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının da imzalanmasını son derece gerekli görüyorum."[122]

Attilâ İlhan' göre hem kendisi hem de Türk halkı Batı'yı tehdit olarak kabul etmektedir. Bu durumda da yapılacak şeyin Rusya ile anlaşma olduğunu belirtir. Aslında İlhan'ın çizdiği yol, Soğuk Savaş ve sonrasında zorunlu olarak Rusya ile yakınlaşmaktır:

"Herkesin ağzında, Türkiye'ye tehdit Batı'dan geliyor, kuzeyi güven altına almak gerek, bu da Rusya ile 'siyasal belge'yi imzalamakla olur lâfı! Ege'de bir manevramız sözde 'müttefiklerimiz'le ne sorunlar çıkarıyor, görüyorsunuz; kuzeyi güven altına almanın zorunluluğu, bundan âlâ gösteren bulunur mu?"

Attilâ İlhan, Türkiye'nin özellikle boğazlar ve sınırları güvence altına almak istemesinden dolayı NATO gibi birçok kuruluşa üye olduğunu belirtir. İlhan'a göre bu doğru bir siyasi hamle değildir. Batı'ya karşı da aynı tedirginlik içinde olduğumuzu Ege ordusunun kurulmasıyla hatırlatmaktadır. Böylece Rusya'ya nasıl tedbirle yaklaşıyorsak Batı'ya da öyle yaklaşmaktayız. Mustafa Kemal Atatürk'ün de Rusya ile uzlaşma hususunda fikirlerini hatırlatarak bizlere ifade etmektedir.[123]

---

[122] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 14-15.
[123] Attilâ İlhan, *age.*, s. 15.

Türk toplumu çeşitli sebeplerden ötürü Rusya ile ilişkilerinde çekimser davranır. Attilâ İlhan'a göre temel sebep Rusya'nın komünizm ile yönetilmesidir. Komünizmin dünyaya yayılmasından kaynaklı korku da buna eklenebilir. Amerika, komünizm ile mücadele ettiğini söyleyerek Batılılaşma adı altında birçok ülkeye Rusya'yı tehdit unsuru olarak göstermiştir. Bizde bu duruma örnek olarak bir de Nâzım Hikmet vardır. Hikmet'i tanımayanlar, onun tavır ve düşüncelerinden şüphe edenlere göre o, Rusya'da el üstünde tutulmuştur. Oysaki İlhan, Nâzım'ın Rusya'da da haksızlıkları dile getirdiği için, kendi düşüncelerini çekinmeden söylediği için dışlandığını hatırlatmaktadır.[124]

Attilâ İlhan'a göre Amerika'nın Rusya bahaneli bazı ekonomik hamleleri de ilginçtir. Rusların silahlanmasını bahane ederek NATO ülkelerini yani müttefiklerini para karşılığında silahlandırır.[125]

Rusya'nın buradan da anlaşılacağı gibi güçlü bir devlet olarak hareket etmesi aslında Amerika'nın da işine gelmektedir. Çünkü Rusya'yı bahane ederek ekonomisini güçlendirmektedir. Bütün bu çıkarlarına rağmen Amerika, Doğu Bloğu ülkelerini elinde tutan Rusya'yı asla küçümsemez.

Attilâ İlhan'a göre Doğu Bloğu ülkelerinin can düşmanı Amerika ile Rusya arasında bir ilişki de Sovyet Bankaları üzerinden kurulmaktadır.[126] Bunca siyasi baskının ve Doğu düşmanlığının karşısında ayrıca komünizmi önlediğini söyleyerek ekonomik menfaatleri için Amerika'nın Sovyet bankaları üzerinden ticaret yapması aslında fikirlerinde tutarsız ve ideolojiden yoksun olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum sadece Amerika'ya atfedilecek bir yargı değildir, aynı şekilde Rusların da zaman zaman Amerika ile iş birliğine girmesini de sorgulamak gerekir.

---

[124]Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 25-29.
[125] Attilâ İlhan, *age.*, s. 67.
[126] Attilâ İlhan, *age.*, s. 72-73.

Attilâ İlhan'ın, Rusya'yı ve Rusları bu kadar benimsemesinin yanı sıra ortaya koyduğu bazı tespitlerde tutarsızlık olduğu da açıktır. Özellikle siyasi ve ekonomik tutum gereği Amerika ile iş birliği yapmasını yadırgamayan İlhan, Anti-Amerikan bir düşünce ile tek taraflı görüşler ortaya atmaktadır. Mademki Ruslar bu iş birliği içerisinde bulunuyor o zaman Rusların da tutumu sorgulanmalıdır. Özellikle Fransa ve Batı Avrupa'daki sosyalist, komünist grupların tavırları ve siyasi tutumları birtakım sorunlara neden olmaktadır. Çünkü Fransa ve Batı Avrupa'da çoğulcu ve özgürlükçü bir iktidarın olması her iki tarafı da rahatsız etmektedir ve İlhan'a göre bu iki ülke bir kere daha aynı taraftadır.[127]

Attilâ İlhan'a göre özellikle Sibirya ve buranın yer altı kaynaklarına göz koyan Amerikalılar bu hususta da Ruslarla iş birliği için gönüllüdür. Amerika, Sovyet bankaları üzerindeki ticaretinde Rusya'yı kapitalist ticaret piyasasına sokmaya çalışmıştır.[128] Ona göre bu gibi tutumlarla da Rusya kendi ekonomisini düşünmektedir.

Attilâ İlhan'ın ulusal düşüncelerinde elbet ülkemizin menfaatleri söz konusudur. Her ne olursa olsun bağımsızlığımıza gölge düşürecek şekilde başka bir devletin etkisi altında kalmamızı istemez. Attilâ İlhan, Rusya bile olsa kimseye bağımlı kalmadan kendi kimliğimizle güçlenmemizi önemser. Özellikle başta Amerika, Rusya ve Çin gibi ülkelerin medeniyet seviyesine bizler de yükselebiliriz. Burada dikkat etmemiz gereken şey Rusya gibi davranmaktır. Doğu'yu küçümsemek yerine kabullenmeliyiz ve bundan korkmamalıyız. Eğer biz de bu düşünceyi başarabilirsek gelişmiş devletlerin arasına adımızı yazdırabiliriz.

---

[127] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 104-105.

[128] Attilâ İlhan, *age.*, s. 70-71.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATTİLÂ İLHAN'IN SİYASET HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

Cumhuriyet Dönemi'nde sanatçı kişiliği ile ön plana çıkmış bir şahsiyet olan Attilâ İlhan, siyasi düşünceleri ile de bu döneme damgasını vurmuştur. Onun birçok siyasi görüşü özümseyip savunması aydınlar arasında da tartışma konusu olmuştur. Siyasi görüşlerinin oluşmasında her insan gibi onun da etkilendiği isimler önemli isimler vardır. Özellikle Türkiye'den başta Ulu Önder Mustafa Kemal olmak üzere Nâzım Hikmet; Dünya tarihinde ise Lenin, Troçkiy ve Sultan Galiyef'ten etkilenir. Bunun yanı sıra Fransa ve Rusya'daki sosyalist ve komünist topluluklardan etkilenmiştir.

Nazan Kahraman, 1960'lı yıllarda Türkiye'de solun Kemalizm, sosyalizm ve milliyetçilik kavramlarını belirli bir sentez içinde oluştuğunu ifade etmektedir. Kahraman'a göre Attilâ İlhan, 1940 yılında lise öğrencisiyken sosyalizm ile tanışır. 1950'li yıllarda Türkiye solu içinde kendine bir yer bulur. 1960'lı yıllarda ise antiemperyalizm ve bağımsızlık düşünceleriyle sosyalizm ve milliyetçiliği bir arada tutan ulusal sosyalizm sentezine inanır ve böylece hayatı boyunca bu fikri savunur.[129]

Attilâ İlhan'ın siyaset ile ilgili görüşleri, genellikle sol merkezlidir. Sosyalizmi ulusal bir zemine oturtmaya çalıştığı için de siyasi düşüncelerini sosyalizm öğretileri ve eleştirileriyle aktarır. Bu bölümde Attilâ İlhan'a göre Türkiye'de demokrasi, siyasi kesimlerin zihniyeti, sosyalizm ve antiemperyalist düşünceyle Attilâ İlhan'ı etkileyen isimlerden bahsedilecektir.

[129] Nazan Kahraman, "Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan", *İlef Dergisi*, Bahar 2016, Cilt 3, Sayı 1, s. 91-94.

1. Türkiye'de Demokrasi ve Siyasi Kesimler

Attilâ İlhan, Türk topraklarında demokrasiyi Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile bağdaştırır. Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla işgal edilen Türkiye'yi Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığına kavuşturmuştur. Bağımsızlığına kavuşan milletin ve yeni kurulan devletin de yeni bir siyasi rejime ihtiyacı olduğu görülmüştür. Bu durum demokrasi ile yönetilen bir devlet kurmanın zorunluluğunu getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, demokratik bir ülke olarak çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak için Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde harekete geçmiştir.

Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Atatürk'ün önce cumhuriyet daha sonra da demokrasiyi oluşturmak için çok kapsamlı çalışmalar yaptığını belirtir. Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetten ve demokrasiden geçen yolun hem yönetimimiz için hem de ekonomimiz için tam bağımsızlıkla olacağına inanıyordu:

"Osmanlı 'burjuvazisi', gayr-ı müslim (mason 'komprador', yâni ecnebi sermayesinin maşası bir avuç 'alafranga' tüccardan ibâretti; mâhiyeti icâbı, 'işbirlikçi' bunlar: Ankara'nın 'zaferi' üzerine süpürülürler; öyleyse, Türkiye'de cumhuriyeti (demokrasiyi) nasıl gerçekleştireceksiniz? 'Gerçekçi' Mustafa Kemal Paşa, bunun farkında olmaz mı? Olmuştur. İnkılâbı, üç temel 'Misak-ı Millî'ye bağlaması bundandı. Siyasette, iktisatta, hukukta, marifette 'tam bağımsızlık' (anti/emperyalizm); ama aynı zamanda iktisatta, Sa'y (Emek) Misak-ı Millî'si: Ezici çoğunluğu yoksul (kafa başına yıllık geliri 30 dolar civarında) 'Mazlum bir Millet'in el ele, omuz omuza vererek kalkınması: Önce 'cumhuriyet'i, sonra 'demokrasi'yi oluşturması!"[130]

[130] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 31.

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında vefat etmesini demokraside bir kesintidir. Özellikle İsmet İnönü'nün ülkenin yönetiminde söz sahibi olmasıyla Atatürk'ün çalışmaları, devrimleri, düşünceleri kesintiye uğramıştır. İsmet İnönü, ulusal bir gelişme yerine ülkenin gelişimini dikta anlayışıyla bilinmez birtakım kültür, siyaset ve ekonomik modellerle kalkındırmaya çalışmış ve başarılı olamamıştır. Dikta anlayışı ile hareket ettiği için de düşünce özgürlüğünü zincire vurmuştur. Öyle ki İsmet İnönü, kendi demokrasi anlayışından başka hiçbir anlayışa, düşünceye ve düşünce aracına sıcak bakmamıştır.

Attilâ İlhan, demokrasinin ve bağımsız ekonominin ancak işçi sınıfının bu uğurda çalışmasıyla olacağına inanmaktadır. İsmet İnönü'nün ilk olarak işçi sınıfı için aldığı tedbirler Attilâ İlhan'a göre demokrasinin önünde bağımsız ekonomi basamağını hiçe saymaktır:

"... biz ilkokul öğrencileri, şeref tribünü önünden, kollarımızı ileriye uzatıp, 'faşizan' bir selâm vererek geçmiştik! 'Limancı' Hamdi Bey'in, 'İdari Devletçilik' adını verdiği, İsmet İnönü 'devletçiliği' budur!

Kapsamlıdır da! Amele kısmını, 'dizgine bağlamakla' kalmaz; köylü zümresini zapt ü rapt' altına almayı da planlamıştır. Köy enstitüleri projesi ve uygulaması, 'Amele Taburları' projesi ve uygulamasıyla bir arada düşünülürse, amacın 'aşağıdan gelenleri' denetlemek, hatta 'evcilleştirmek' olduğu o dakika anlaşılır. Enstitü tasarımının nihai amacı, 'köylüyü köyünde tutmak'tı, yâni işçileşmesini önlemek; işçileşirse, o zaman da 'amele taburları'nın disiplinine girecek!"[131]

[131] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 77.

Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü'nün, Mustafa Kemal'den ayrıldığı bir husus da siyasi görüşlere saygı duymamasıdır. DP kurulduğunda muhalefetin özgür olacağına inanan birtakım siyasetçiler ve aydınlar birçok yayın organı üzerinden fikirlerini açıklamaya başlamışlardır:

"Ülkemizde İnönü 'rejiminin' demokrasiye intikali -yaşayanlar hatırlayacaktır-, başlangıçta benzer bir sürece girildiği izlenimini vermişti: İki 'muhalif' gazeteden, Vatan liberallerin, Tan sosyalistlerin 'nâşir-i efkârı' sayılmaktaydı; siyasi 'muhalefetin' nüvesini onlar oluştururdu; önceleri, sonradan DP kurucusu ve sözcüsü olacak şahsiyetlerin, beyanat ve makaleleri, bu iki gazetede yayımlanırdı. DP'nin kuruluşuna tekaddüm eden haftalarda, Tan'cılar bir de -yazarlar arasında DP kurucularının da bulunacağı -Görüşler dergisini (tabloid boyda, haftalık siyasi dergi) çıkardılar. Sen misin çıkaran?"[132]

Sol kesimin bir temsilcisi olarak İsmet İnönü'nün çok partili bir yapıya geçişte baskı yoluyla sosyalist birtakım partililere ve fikirlerinden ötürü bazı yayın organlarına engeller koyduğunu belirtir. Bütün bunlardan ötürü de demokratik tutumdan uzaklaşarak dikta anlayışını pekiştirmiştir:

"İnönü 'Cumhuriyeti'nin buna tepkisi 4 Aralık 'terörü' oldu: Tan ve la Turquie matbaaları, ABC ve Berrak kitabevleri tahrip edildi; yayına henüz başlamış olan Yeni Dünya (Câmi Baykut ve Sabahaddin Ali) ve Gün (Esat Adil, Hasan Tanrıkut) gibi gazete ve dergiler, doğmadan öldü. 4 Aralık 1945, İnönü 'totaliter' Cumhuriyeti'nin, klâsik Batı Demokrasisi olmayacağının; -nev'i şahsına münhasır'- bir 'İnönü Demokrasisi' olacağının, açık işaretidir."[133]

---

[132] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 81.
[133] Attilâ İlhan, *age.*, s. 81.

Attilâ İlhan, İsmet İnönü'nün kendisine muhalefet bir parti veya siyasetçi istemediğini de belirtir. Demokrat Parti kurulduktan sonra İsmet İnönü birtakım siyasi hamlelerle Türkiye'nin siyasi atmosferinde karışıklık yaratmıştır. Bu durumu Attilâ İlhan şöyle aktarır:

"Soyut bir iddia, ya da bir senaryo mu? Ne münasebet, tarihi bir gerçek; kanıtı, 4 Aralık'ı izleyen bir dizi olay: DP liderleri, derhal eski muhalefet arkadaşlarını 'komünist' ve hain diye yereceklerdi; bu yetmezmiş gibi İnönü Demokrasisi', birbiri ardınca kurulan, Türkiye Sosyalist Partisi'ni (Esat Adil), Türkiye Sosyal Demokrat Partisi'ni (Cemil Alpay), Türkiye İşçi ve Köylü Emekçi Partisi'ni (Dr. Şefik Hüsnü)- inanılmaz gerçeklerle- kapatacaktır: Liderlerin mahkemelerde ve ceza evlerinde, yıllarca süründüğünü kim bilmiyor?"[134]

Attilâ İlhan'ın, demokrasiye engel olarak gördüğü bir husus da İsmet İnönü'nün kültürel faaliyetlerde tepeden inme bir anlayışla metotsuz, bilimsellikten uzak, ulusallığı hiçe sayan bir anlayış sergilemesidir. Attilâ İlhan sanatçının, aydının Türk toplumundaki yerini asla küçümsemez. Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusalcı devrimlerinin yanında İsmet İnönü'nün, Latin ve Yunan kökenli kültür anlayışı birçok konuda ülkemize zarar vermektedir. Özellikle bu tutum, Türkiye'de yıllarca sanatçının, aydınının ve halkın yanlış bir yol benimsemesine sebep olmuştur. İsmet İnönü bu tutumla muhalefetin önünü kesmek, iktidarı pekiştirmek ve egemenliğinin kısıtlanmasını önlemeyi amaçlamıştır:

"O gün bugün Türkiye'de 'ilericilik', Batı Klâsik Müziği'ni sevmek, Yunan/Latin Klâsiklerini okuyup, Selçuklu/Osmanlı kültür sentezini vermek; Dil Devrimi'ni 'özleştirmecilik' diye alıp, Türkçenin anlaşılmaz hale düşmesini savunmak sayılır; o yüzden de siyasal düzeyde demokrasiye intikal, muhalefetin, hakiki

[134] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 82.

demokrasilerde olduğu gibi ekonomik düzeyde (yâni işçi sınıfı düzeyinde) olmasına imkân verilmemiş, ortaya uyduruk bir üstyapı muhalefeti çıkmıştır."[135]

Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü'den sonra hükümete geçen sağ kesimden DP ve Başvekil Adnan Menderes de demokrasi anlayışını Mustafa Kemal'in düşünceleriyle birleştiremedi. Adnan Menderes, 1950'li yıllarda işçi sınıfına ağırlık vermek yerine Amerika ile birtakım anlaşmalar yaparak hem sağ kesimin yıllarca Amerika ile anlaşmalar yapmasına hem de ülkenin ekonomik tutumunu Amerika'ya bağlamasına sebep oldu.

Attilâ İlhan'ın kültür hakkındaki düşüncelerinde Amerika ile Menderes ortaklığını açıklamıştık. Sağ görüşlü Adnan Menderes'in Amerika'nın desteğini alarak başladığı faaliyetler, Attilâ İlhan'a göre bir gelenek haline gelmiştir. Sağ görüşlü siyasetçilerin tamamı kalkınma ve ekonomik hamlelerde Amerika ile iş birliği yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Amerika'nın başında olduğu birçok ekonomik kuruluş, ülkemizi her alanda kısıtlamış ülkemizde birçok konuda söz sahibi olarak milletin egemenliğini ele geçirmiştir:

"Tek kelimeyle Para Fonu (yani emperyalist sistem) Türk ekonomisine ne yapacağını söyleyecek, Türkler bunu yaparlarsa kendilerine ölmeyecek kadar kredi verilecek, öteki bankalar da kesenin ağzını açacaklar, yok Türkler direnirse mali düzeyde boğulacak! Eh, Kurtuluş Savaşı'ndan elli yıl sonra, Osmanlı'nın bulunduğu yere gelmişiz demektir."[136]

Amerika, sağ görüşlü siyasetçileri ekonomik yollarla etkilemeyi amaçlar. Bu uğurda şantaj yapmaktan çekinmez. Onları, başa getirme vaatleriyle kandırır veya

---

[135] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 78.
[136] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 142.

ülkenin yönetiminden bir şekilde alıkoymak yoluyla tehdit ederdi. Amerika, bununla da kalmaz Türkiye'nin siyasi ilişkilerine karışırdı.

"Bu hesaba göre Türkler kısa vadede şantaja boyun eğmişlerdir, bu boyun eğiş elbette Türkiye'nin değil, ama yönetici ekibin Demirel'in, Erbakan'ın, Türkeş'in elbette 'siyasal intiharları'dır.

Neden mi? Yahu siz şantajın bu kadarla kalacağını mı sanıyorsunuz? İlahi, amma safmışsınız: 1970'de aynı Dünya Bankası ve Para Fonu, aynı Demirel'i aşağı yukarı aynı gerekçelerle yüzde 60 küsurluk bir devalüasyona mecbur etmemiş miydi?"[137]

Attilâ İlhan'a göre yine sağ kesimden Süleyman Demirel de Amerikan ortaklığı ile başa gelmiştir. İMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların Süleyman Demirel üzerinden Türkiye'ye nüfuz etmesi ile Türkiye bu dönemlerde de kalkınma hareketini gerçekleştiremez ayrıca Demirel, 12 Mart ile görevinden uzaklaştırılır:

"Hep biliyoruz, zorladı. Demirel de, kuzu kuzu, isteklerini yerine getirdi. Getirdi de ne oldu? Türkiye ekonomisi düzeldi de Demirel ve iktidarı feraha mı çıktı? Yooo, üstünden bir yıl geçmeden 12 Mart müdahalesi gerçekleşti, adamcağız paldır küldür iktidardan yuvarlandı. Haa demek ki, sanayileşmekten vazgeçmek, Dünya Bankası'nın, yani emperyalist sistemin memleket zararına koşullarını kabul etmek yetmiyor…"[138]

Attilâ İlhan'ın, Adnan Menderes'in ve Süleyman Demirel'in Amerika ile siyasi yaşantılarının sonlanmasında dikkat çeken bir ayrıntı da ordu müdahalesidir. Askerî müdahaleler özellikle 27 Mayıs ve 12 Mart, Attilâ İlhan'a göre Amerika'nın

[137] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 144.
[138] Attilâ İlhan, *age.*, s. 145.

fitillediği bir ateş sonucunda ortaya çıkmıştır. Attilâ İlhan'a göre askerî müdahaleler de bir seçkinler oligarşisi yaratmaktan farklı olmayan demokrasiyi engelleyen bir tutumdur. Attilâ İlhan, askeriyenin hükümet darbelerini gerçekleştirmekle totaliterlik yaptığını savunur:

"... 'totaliterlik', istibdadın çağdaş bir türevidir ki, 'hâkimiyet'i halkta bırakmaz, ya bir 'seçkinler oligarşisi'nin, ya 'apparatçikler'in ya 'nomenklatura'nın emrine verir: Türkiye Cumhuriyet'inde bu dram, İnönü döneminde (1938-1950), bir de 'talihsiz' hükümet darbelerinde yaşanmıştır. Cihet-i Askeriye, 'Atatürkçülüğü', Bonpartisme'le karıştırmıştı; oysa Gâzi, asla Bonapartiste olmadı, hep Jakobendi."[139]

Attilâ İlhan'a göre ordu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumakla görevlidir. Milletin bağımsızlığını, millî iradeyi korumak da ordunun temel görevlerinden biri olmalıdır. Eğer ordu, devleti korumak yerine sahip çıkmaya kalkarsa burada demokrasi yine engellenir:

"Cumhuriyet millettir, yâni halk! Hâkimiyet'in yâni devletin organları, millet adına iş görecektir: Yasama ve yürütme, 'millet adına'dır; yargılama 'millet adına' hüküm verir; savunma, 'millet adına' cumhuriyet'i korur; çünkü 'hâkimiyet'e talip ya da ortak olmak teşebbüsü, onu milletin elinden alma teşebbüsüdür; milletin 'ma'şerî, (kamusal) refleksini, Kuva-yı Milliye'nin ardılı Silâhlı Kuvvetler gösterir; 'millet adına', milletin 'hâkimiyetini muhafaza ve müdafaa etmek', onun görevi; ama, ona sahip çıkmak değil; çünkü sahiplenmenin adı askeri oligarşidir, ya da militarist totaliterlik: Yâni, 'hâkimiyet'i, milletten almak!"[140]

---

[139] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 65.
[140] Attilâ İlhan, age., s. 65.

Attilâ İlhan'a göre demokrasiyi engelleyerek çağdaşlaşmanın yolunu kapatan birçok sebep vardır. Siyasetçiler, aydınlar, askerî müdahaleler, Türkiye'deki sağ ve sol kesimlerin düşünce kısırlığı da bu sebeplerden biridir.

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'deki siyasi kesimlerin Türkiye'yi çağdaşlaştırmak, demokrasiyi pekiştirmek, ekonomik bağımsızlığını kazandırmak gibi amaçlardan yoksundur. Attilâ İlhan'ın siyaset ile ilgili birçok yazısı incelendiğinde Türkiye'de sağ ve sol görüşün Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırma amacından çoktan saptığı görülür. Sağın ve solun siyaset anlayışı yalnızca birbirleriyle olan düşünce çatışmasından öteye gidememiştir. Ülkemizde böyle bir siyasi anlayış varken de Türkiye'nin çağdaşlaşma, demokraside ileri bir devlet olma, ulusal bir ekonomik yol bulma çabaları da kesintiye uğramaktadır.

Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü'den sonra genellikle sağ görüşlü iktidarlar ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur. Türkiye'nin savunmasında ve kalkınmasında Amerika'nın lider olduğu kurum ve kuruluşlara ülkeyi teslim etmişlerdir. Ayrıca sol görüşü vatan hainliği ile suçlamışlardır. Özellikle Adnan Menderes ve Süleyman Demirel, Amerika'dan icazet almadan birçok yardımı ülkenin kalkınması için harcayınca yine iktidardan Amerika'nın eliyle indirilmişlerdir. Sağ görüşlü iktidarlar bundan bir pay çıkarmamışlar, ilerleyen süreçlerle de Amerika'nın boyunduruğu altında ülkeyi yönetmeye kalkışmışlardır. Oysaki Amerika, Türkiye'nin kalkınmasını, demokratik bir ülke olmasını istemez. Türkiye'yi uydu olarak kullanmayı amaçlar.[141]

Emperyalizm, Türkiye'deki en büyük oyunlarını 27 Mayıs'tan sonra sağcılar ve solcular üzerinden oynamıştır. Özellikle iki farklı kesimi birbirine düşman ederek ülkeyi bağımsız, demokratik olmaktan çok kendi çıkarlarına bağlamışlardır:

[141] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 57-58.

"... emperyalizm iki yüz yıldır Türkiye'de süregeldiği oyunu, bir kere daha başarıyla sahneye koymuştur. Halkla aydınlar, iktidarla ilerici güçler karşı karşıya getirilmiş, bir kısmı ötekine karşı kullanılarak, ülkenin emperyalizmin istediği çizgide ve düzeyde kalması sağlanmak istenmiştir."[142]

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'de sağ ve sol görüşlerin bir arada Türkiye'yi kalkındırması, demokratik bir zeminde çağdaşlaştırması için belirli yanılgılarını düzeltmeleri gerekmektedir:

"27 Mayıs'tan bu yana, kendi kendine sol adını takmış bazı aydınlar ve kuruluşlar, olayların ve sorunların derinliğine nüfuz etmeden, yüzeysel suçlamalarla sanayileşme (tam bağımsızlaşma) sürecine çelme takmışlar, sağcı iktidarlar ise sanayileşmede (tam bağımsızlaşmada) kendilerine en büyük destek olabilecek ilerici aydınları, komünist, vatan haini, ajan, casus suçlamalarıyla karalamak hata ve gafletini göstermişlerdir."[143]

Attilâ İlhan'a göre sol kesim, sağ görüşlü iktidarları sadece eleştirmiş ve hiçbir konuda muhalefetin gücünü gösterememişlerdir. Oysaki sol ve sağın birlikte hareket ülkeyi kalkındıracağına şüphe yoktur:

"Artık yeter! Sağcılar, sanayileşmeci, tam bağımsızlıkçı, özgürlükçü ve sosyalist aydınların, memleketlerinin yücelmesinden başka bir şey istemediklerini görmeli ve anlamı, solcular da ülkeyi sanayileştirmek isteyen ve aşağı yukarı işe Amerikalıların icazetiyle başladıkları halde, yirmi beş yıldır onun engellemeleriyle boğuşarak, iyi kötü bir şeyler yapmaya uğraşanların hakkını teslim etmeli, onlarla

---

[142] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 59.
[143] Attilâ İlhan, *age.*, s. 58-59.

sayılabilecek yılda, hayli gelişmiş olan ülkenin hakkını vererek, "Battık, batıyoruz, bizi batırdılar" sululuklarına son vermelidir.[144]

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'de iktidarın karşısında hiçbir zaman güçlü bir muhalefet olmamıştır. Sağ ve sol kesimler yıllarca düşüncelerini belirli kalıplarla tekrar etmiştir. Özellikle İsmet İnönü ve Demokrat Parti'nin belirlediği iktidar/muhalefet tavrı yıllarca bir döngü içinde sürüp gelmiştir:

"... 'demokrasimizde' 'görünür' iktidar/muhalefet çelişkisi, lâiklik/Müslümanlık, ya da alafrangalık/alaturkalık şekline yozlaşıyor; 'görünmez' çelişkiyse, işçiye ve köylüye karşı, aralarında uyuşmuş olan, yeni ve 'lümpen' Burjuvazi ile Bürokrasi'nin 'ülkeyi kimin yiyeceği' tartışmasına indirgenmiş oluyordu. 1950 sonrasında yaşanan budur: DP, AP, DYP, ANAP (yeni liberaller) iktidar oldular mı, kültürel düzeyde 'alaturkacılık' ve 'gericilik'; piyasada tüccar ve sanayici egemenliği görülmüş; CHP, DSP vb. kısacası Bürokrasi iktidar oldu mu, İnönü tipi 'Tanzimat Alafrangalığı', memurların egemenliği öne çıkmıştır."[145]

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve çağdaşlaşmanın ileri düzeye çıkarılması için işçi sınıfının haklarının iyileştirilmesi, bu sınıfın önemsenmesi önemlidir. Attilâ İlhan'a göre Marks'ın görüşlerini Türkiye'de uygun bir zemine oturtmak zor değildir. Marks'ın diyalektiğinin zamana, kültüre ve bölgelere göre değişkenlik gösterdiğini birçok yazısında ifade eden Attilâ İlhan, sosyalizmin de Türkiye'de önünün açılmasını sıklıkla ifade etmiştir. Bu durumda Attilâ İlhan, Türkiye'ye Marks diyalektiği ve sosyalizm temelli bir çözüm önerisi sunmuştur. Attilâ İlhan, Türkiye'de sosyalizmin anlaşılmadığını ve şiddetli bir biçimde siyasi kesimler tarafından hırpalandığını da belirtir.

---

[144] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 59.
[145] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 79.

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'ye çözüm olarak sunduğu sosyalizme düşmanca bakılmasını da demokrasiye ters bir durum olarak görmektedir:

"Bizim anayasamızda da 'demokratik ve sosyal hukuk devleti' yazıyor ama komünistlik yasak, sosyalistlik yasak mı serbest mi pek belli değil, basın özgürlüğü fikir özgürlüğü var ama ikide bir de 'bol miktarda yasak sol yayın' suçlaması ileri sürülüyor, o zaman şiddet hareketlerinin odaklarıyla demokrasinin olağan sayılması gereken solcu parti ve akımlarını nasıl ayıracaksın?"[146]

Attilâ İlhan'a göre ülkemizin çağdaşlaşması ve demokratik bir ülke olarak vizyon sahibi olmasında sağ ve sol kesimlere büyük iş düşmektedir. Özellikle iktidar/muhalefet ilişkisinin doğru bir yapıda olması gerekir. Aydınlarımızın, siyasetçilerimizin Türkiye'nin menfaatine yönelik kimsenin etkisinde kalmayarak doğru fikirler üretmesi de önemlidir. Bunun yanı sıra Türkiye'de sosyalizmin önünü açmak ve Marks'ın diyalektiğini ekonomide göz önüne alarak işçi sınıfının önemini arttırmak Türkiye'nin çağdaşlaşmasında ve demokrasi yolunda önemli adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

[146] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 100.

2. Türkiye'de Sosyalizm

Attilâ İlhan, Türkiye'de iki sosyalizm anlayışının olduğunu belirtir. Birincisi 1920 ile 1960'ı kapsayan bir süreçtir. İkincisi ise 1968 kuşağının başlattığı Türk sosyalizmidir. 1920 ile başlayan süreç Almanya ve Batı etkisinde gelişmiştir. 1968 yıllarında benimsenen sosyalizm ise Türk aydınları tarafından oluşturulmuştur.[147]

Attilâ İlhan, 1968 yıllarındaki sosyalizm anlayışının Mustafa Suphi önderliğinde oluştuğunu ve bu hareketin Türk Ocağı taraftarı milliyetçi kişilerin benimsediği bir anlayış olduğunu ifade etmiştir. Bu harekette hem kendisinin hem de Nâzım Hikmet'in olduğunu belirtmiştir.[148]

Attilâ İlhan, Sosyalizmin mazlumların kurtuluşu olduğunu ve sosyalizmi Türk devrim anlayışıyla yakın bulduğunu söyler. Sosyalizmi engelleyen bazı faktörlerden bahsetmiştir. Birincisi sosyalizmde birbirinden farklı dönemlerde gelişen iki hareketin bir parti etrafında birleştirilmesi, ikincisi Türkçülük anlayışının Rusya ile açıkça bir savaş içinde olmasıdır. Sosyalizmin farklı düşüncelere mensup bireyleri bir araya gelince fikir çatışmalarından dolayı sosyalist düşünce yıpranmıştır. Türkçülük anlayışı ile hareket edenler de aslında sosyalizme uygun tavırlar ortaya koyuyor fakat sosyalizmi bir türlü kabul etmiyorlardı. Türkiye'de bütünleştirici bir sosyalist çizgi oluşturulamadı.[149]

Attilâ İlhan'a göre sosyalizmin Türkiye'de gerçek bir örgütlenme sağlaması için bazı gereklilikleri yerine getirmesi lazımdır: *"Türk sosyalizmi, duygudan çok akıl, inançtan çok bilinç, kesinlemeden çok eleştiri gücüne dayanınca, bir türlü*

[147] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XII. Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 284.
[148] Attilâ İlhan, *age.*, s. 285.
[149] Attilâ İlhan, *age.*, s. 285-286.

gerçekleştiremediği toplumsal ilişkisini gerçekleştirecek; ancak o zaman, etkili ve yaygın bir örgütlenmeyi başarabilecektir."[150]

Sosyalizmi işçi sınıfına indirgemek, sosyalizmin Türk topraklarında yayılması için önemli bir aşamadır çünkü sosyalizm Türkiye'de sadece aydınlar tarafından kabul görmüştür. Halka ulaşamamış bir hareket olmasından ötürü gelişim gösterememiştir.[151]

Attilâ İlhan, Kemalizm ilkelerini antiemperyalist olarak görür. Mustafa Kemal'in emperyalistlere karşı mücadelesinin sosyalizme uygun olduğunu çoğu kez dile getirmiştir. Hem sosyalizm hem de Kemalizm antiemperyalist bir tavır içinde olduğu müddetçe ona göre Türkiye'de sosyalizm bütünleştirici bir çizgi durumundadır.

Attilâ İlhan, sosyalizmde kesinlikle şiddetten yana değildir. Dünya üzerinde sosyalizmi şiddet ile yan yana getiren örgütleri kınamaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun sosyalizm ile şiddeti yan yana getiren tüm örgütlerin gerçek sosyalistleri lekelemeye çalıştıklarını savunur. Özellikle sosyalist solun anarşi kaynağı olarak gösterilmesinin uygun olmadığını belirtir. Goşistler hakkında söylediği *"Silahlı eylemden hayır uman, banka soyup adam kaçıran, sosyalizm diye ufak ufak gansterlik yapan örgütler, komünist ve sosyalist partilerin iktidar olduğu, ya da olmak üzere bulunduğu gelişmiş demokrasilerde cirit atıyor. Gün geçmiyor ki içlerinden birinin akıl almaz bir marifetini okumayalım. Sahiden sosyalist midirler, amaçları gerçekten sosyalizmi kurmak mıdır, yoksa gizli birtakım eller arkadan onları yönetmekte, istediği bazı ülkelerde anarşiyi sürekli kılmak için onlardan yararlanmakta mıdır, sorulacak*

[150] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 111.
[151] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XII. Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 286.

bir soru."[152] bu sözlerle de sosyalizmin masum bir fikir olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Attilâ İlhan, Türkiye'deki antiemperyalist tavrın, işçi sınıfının ve devrimlerin sosyalizme uygun bir yapı olduğunu anlatmaya çalışmışsa da Türkiye sosyalizmi kabullenmemiştir. Attilâ İlhan, bu düşünceleri ile ulusal bir sosyalizm anlayışı yaratmaya çalışmış fakat Türkiye'de kabul görmemiştir.

[152] Attilâ İlhan, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Altıncı Basım, Mart 2016, İstanbul, s. 95.

3. Antiemperyalizm Düşüncesi ile Etkilendiği Liderler

Attilâ İlhan, Türkiye'nin maruz bırakıldığı emperyalist tutumu her zaman eleştirmiştir. Ona göre ulusallık asla emperyalizmi kabul etmezdi. Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri Mustafa Kemal Atatürk'ün mücadelesini kendisine örnek almıştır:

"Mustafa Kemal döneminin dikkati çeken özelliği, ulusallığı ve bağımsızlığıdır."[153]

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı ile emperyalistlerin emellerini bozmuş ve ülkenin bağımsızlığını korumuştur. Onun bu tavrı ile emperyalizme uğrayan mazlum milletlere örnek olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, mazlum milletlerin kurtuluşu için çaba sarf etmeyi Kurtuluş Savaşı'yla başlatmıştır.[154]

Attilâ İlhan'ın, Rusya'nın önemli isimleri olan Vladimir Lenin ve Lev Trokçi'den etkilendiği de bilinmektedir. Attilâ İlhan'a göre bu iki liderin döneminde Rusya, aynı Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu gibi devrimler yapmıştır. Özellikle bu iki lider döneminde Rus İhtilali, ilerici ve özgürlükçü bir tutumu benimsemiştir. Attilâ İlhan'a göre "cesur beynelmilelciliğini"[155] Stalin yüzünden kaybetmiştir.

Attilâ İlhan'ın etkilendiği bir isim de Sultan Galiyev'dir. Sultan Galiyev de Mustafa Kemal gibi mazlum milletlerin kurtuluşu için mücadele etmiştir. Sultan

---

[153] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XII. Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 227.
[154] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 263.
[155] Attilâ İlhan, *age.*, s. 255.

Galiyev, Avrasya halkları düşüncesi ile Batılılar tarafından emperyalizme uğrayan mazlum milletlerin kurtuluşunu sergiler. Galiyev de Mustafa Kemal Atatürk gibi antiemperyalist bir tavırla mücadele eder.[156]

[156] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 103.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ATTÎLA İLHAN'IN DİL VE EDEBİYAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

1. DİL

1.1. Mustafa Kemal Atatürk ve Dil Devrimi

Doğan Aksan'a göre dil şu şekilde tanımlanır: *"Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.*"[157]

Dildeki değişimlerin birtakım gerekçelerle olduğu bilinmektedir. Türk toplumunun çeşitli sosyal değişimlerinden ötürü dilde de bazı değişiklerin söz konusu olduğu görülmektedir. İslâmiyet'in kabulünden başlayarak Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar Türkçede birtakım dil sorunları ortaya çıkmıştır. Arapça, Farsça etkisinden ötürü Türk dili istenilen gelişmeyi gösterememiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde birçok kesim tarafından Türkçenin hak ettiği değeri bulması için sadeleştirme tartışmaları söz konusu olmuştur.[158]

---

[157] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 6.Baskı, Ankara 2015, s.11.

[158] Mesut Bulut, "Atatürk'ün Türkçeye Yönelik Özleştirme/Sadeleştirme Çalışmaları ve Bu Bağlamda Yaşanan Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9 /11 Fall 2014, p.131-147.

Mustafa Kemal Atatürk'ün dil konusundaki hassasiyeti de Cumhuriyet Dönemi'nde dilin önemli bir mesele olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal Atatürk, Attilâ İlhan'ı ömrünün sonuna kadar etkilemiş ve bu bağlamda fikirlerini her zaman dile getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu devrimin ilk halkası olan 1 Kasım 1928 yılında Yeni Türk Alfabesi ile ilgili kanunun çıkmasına öncülük etmiştir.

Mustafa Öner'e göre 1 Kasım 1928 yılında kabul edilen Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun, sadece Türk yazısı hakkında bir devrim değildir. Bu kanunla beraber Türk kültürü de Türkçe de özgürleşerek millî bir kimliğe bürünecektir.[159]

Alfabede yapılan bu yenilik bir başlangıçtır. 12 Temmuz 1932 yılında kurulan Türk Dili Tedkik Cemiyeti, Dil Devrimi'nin ikinci halkasını oluşturmaktadır. 26 Eylül 1932 yılında Türk Dili Kurultayı'nın kurulması da Mustafa Öner'e göre dil devriminin her yurttaşa yayılmasını sağlamıştır. Mustafa Kemal'in bizzat başında olduğu bir devrim, tüm yurtta yürekten kabullenmiş ve halkın dili hakkında bilimsel araştırmalar başlamıştır. Buna karşılık Halk Ağzından Derlemeler, Halk Evleri, Halk Okulu ve Köy Enstitüleri ile Cumhuriyet'in halkla bütünleşmesi ve ortak bir ülkü anlayışı içinde hareket edilmesi sağlanmıştır.[160]

Bu gelişmelere ek olarak 15 Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması Attilâ İlhan'ın Mustafa Kemal hakkındaki görüşleri benimsemesinde büyük rol oynamıştır. Attilâ İlhan'ın Türk Kültür Devrimi için ilk adım olarak gördüğü Dil Devrimi ile ilgili *"İlki Gâzi'nin 30'lu yıllardan itibaren, başına geçtiği bilinçli 'dil hareketi'dir: Kökü, 'Genç Kalemler'e (Selânik) kadar*

[159] Mustafa Öner, "Atatürk, Türkiye Cumhuriyet ve Türkçe Devrimi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1 Haziran 2007, s. 76.
[160] Mustafa Öner, *a.g.m.*, s. 76-79.

uzanır, Türkiye toplumunun 'ulusallaşma' sürecinin, önemli bir aşamasıdır; iradî olarak başlatılmasaydı da, önlenemezdi; hiçbir ülkede önlenememiştir."[161]

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal, bağımsızlığı ve ulusallaşmayı Dil Devrimi ile pekiştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın başında bulunması ve halkın gönlünü kazanmasında gelişimi takip etmiştir. İsmet İnönü, Atatürk'ten sonra yapmak istediği kültür hamlesi ile tepeden inme bir hareket başlatmıştır. Ayrıca İsmet İnönü'nün yapmış olduğu hareketin ulusallıkla ilgisi yoktur. Atatürk ise dildeki değişimleri, toplumun değişimlerine bırakmıştır. İnönü'nün yapmak istediklerini *"İnönü Cumhuriyeti'ndeki 'özleştirmecilik' (saplantısı): 'Milli Eğitimi', dolayısıyla kültürü -evrensel zemine taşımak iddiasıyla hiç de -millî olmayan Yunan/Lâtin kültür sentezine kaydırmaya, 'vasıtalık' ediyor; artık 'ulusallık' da söz konusu değildir, 'yaratıcılık' da!.."*[162] böyle ifade etmiştir.

Attilâ İlhan'a göre bir diğer sorun da İnönü'nün yapmak istediklerini Mustafa Kemal'in yapmak istedikleri ile bağdaştırmaktır. Gençlerin çoğunun 1930 yılından itibaren sürdüğünü zannettiği 'özleştirmecilik' kavramını Mustafa Kemal ile anılmasının doğru olmadığını üstünü çizerek ifade eder. Mustafa Kemal, Dil Devrimi'ni bizzat kendisi özümsemiştir. İlhan'a göre Nutuk'ta kullandığı bazı kelimelerin yanlışlığını görüp bu kelimeleri hayatından çıkarmıştır.[163]

Özleştirmecilik çabası, dilde kullanılan kelimelerin yerine Türkçe kelimeleri kullanmak şeklinde kendini gösterir. Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal bunu bazı kelimelerde yapmış ancak özleştirme çabalarının sonucunda halk ile aydınların dil

[161] Attilâ İlhan, Yıldız, *Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s.195.
[162] Attilâ İlhan, age., s.195.
[163] Attilâ İlhan, age., s.196.

anlamında bir ayrıma uğrayacağını fark ettiğinden Türkçenin doğal seyrine müdahale etmemiştir.[164]

[164] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak-Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s.199.

1.2. Yazar ve Dil

Edebiyatın hammaddesi olan dil, edebî eserlerde estetik bir süzgeçten geçirilir. Yazar bu estetiği sağlamak için dilin yapısını bozarsa edebî eserin de yapısını bozmuş olur. Attilâ İlhan'a göre edebiyatın varlığı açısından dilin kullanımı çok önemlidir.

Dil konusundaki hassasiyetlerini beğendiği Falih Rıfkı Atay'ı örnek bir yazar olarak göstermektedir. İlhan'a göre Falih Rıfkı Atay, eserlerinde müstesna bir Türkçe kullanmaktadır. Asabi üslûbuyla çağdaş Türkçeyi birleştirmektedir. Falih Rıfkı'nın eserleri önemli olmasına rağmen yayınevleri tarafından basılmamaktadır. İlhan'a göre genç yazarlar, onu dil hassasiyeti bakımından örnek almalıdır. Falih Rıfkı'yı okumayan kimseyi yazar saymaz.[165]

Attilâ İlhan, edebiyatı çağdaşlaştırmak adına dilin yapısını bozup bunu marifetmiş gibi anlatanlara çok sert tepki gösterir. Bilge Karasu, edebî eserlerde folklorik ögelerin uygun olmadığını, özgün bir edebiyatta bunu beklememek gerektiğini ifade eder.[166]

Kendilerinin yeni bir edebiyat dili geliştirdiklerini iddia eder. İlhan ise tepkisini şu sözlerle gösterir: *"Kısacası 'seçkin' ve 'Batılı' Türk yazarı, edebiyatını halkın unsurlarından, halkın diliyle yapmayı reddediyor; millet onu okumadığı, okumak ne kelime, düpedüz dışladığı zaman da şaşırıyor; şaşılacak ne var, böyle başa böyle tıraş! Hadi bunları söyleyen Bilge Karasu, Selanikli bir levantenin, Mütareke yıllarında İtalyan tâbiiyetine geçen Emanuel Karasso Efendi'nin oğludur; onun böyle düşünmesi bir dereceye kadar anlayışla karşılanabilir, ya ötekiler? Ya onlara ne*

[165] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 35-36.
[166] Attilâ İlhan, *age.*, s. 301.

demeli?"[167] Attilâ İlhan'ın bu sert eleştirisinin haklı olup olmaması bir yana Dil Devrimi'nin önemini kavradığı şüphesiz tartışılmaz. Burada aslında bir yazarın dile karşı tutumunun ne şekilde olacağının gayet açık bir örneği de sergilenmektedir.

[167] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 301.

1.3. Attilâ İlhan'ın Türkçeye Kazandırdıkları

Attilâ İlhan, özgün kişiliğiyle edebiyatın yanı sıra sinema sektöründe de kendini göstermiştir. Senaryo çalışmalarıyla kısa zamanda seyircinin de gönlünde taht kurmuştur. Senaryolarından bazıları filme ve diziye çevrilmiş, Türk toplumunun hafızalarında unutulmaz bir yer edinmiştir.

Attilâ İlhan, Türkçeye kazandırdığı kelimeler ile daima övünmektedir. Onun dile olan hassasiyeti, Türkçenin değerini her daim yüceltmesi ile Türkçenin söz varlığı da zenginleşmiştir. *Kartallar Yüksek Uçar* senaryosunun kalıplaşarak Türkçede kullanılmasını şu sözlerle ifade eder: "Beşiktaş'ın Trabzon maçından sonra, *Meydan*'ın attığı başlık Kartallar Yüksek Uçar idi; bildiğiniz gibi, bu TRT'nin klâsik dizilerinden birinin adıdır, yazarı da benim, üstelik bu başlığın gazetede manşet olarak kullanılması ilk defa da olmuyor."[168]

Spordan sonra siyasette de Attilâ İlhan furyası oluşmuştur: *"Geçen gün telefon; tanıdık bir okur şu ünlü SHP-CHP birleşme kurultayında, Deniz Baykal'ın kürsüde, iki tarafın birbirine 'mecbur' olduğunu belirtirken Ben Sana Mecburum şiirini okuduğunu naklediyor; malum âliniz o şiirde bendenizindir; o kitaba o başlığı koyan da bendenizim."*[169]

Bunun yanı sıra Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası* adlı romanının başlığı olan Kurtlar Sofrası tabirini günlük konuşma dilinde deyim olarak kullanıldığını ve çoğu zaman bunu duyduğunu ifade eder.[170]

---

[168] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 230.
[169] Attilâ İlhan, *age.*, s. 230.
[170] Attilâ İlhan, *age.*, s. 230.

Attilâ İlhan bütün bunlardan sonra bir de yazarlara örnek olmaktadır: *"Büyük gazetelerimizden birisinde, yazar bir hanım, röportajlarını Aynanın İçindekiler başlığı altında sürdürüyor; belki haberiniz yoktur, bu da benim beş kitaplık bir roman dizimin genel başlığıdır."*[171]

Attilâ İlhan bütün bunlarla övünmez ve mütevazilikle ancak bu duruma teşekkür edebileceğini söyler. Ona göre bunların kalabalıklara mâl olması sevindiricidir.[172]

[171] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 230.
[172] Attilâ İlhan, *age.*, s. 230.

2. EDEBİYAT

2. 1. Edebiyat ve Amacı

Edebiyat kelimesinin kavramsal olarak tanımında birçok görüş vardır. Genel itibariyle bu görüşlerin sınırlandırıcı olması geniş bir tanımı mümkün kılmamaktadır. Geniş bir tanımı mümkün olmadığı için edebiyat kelimesinin varlığını günümüze kadar sorgulanmıştır. Çeşitli tanımlara bakıldığında aslında edebiyatın, her bilim dalıyla ilişki içinde olan ve hayattan kopuk olmayan tüm bilgilerle bezenmiş bir kavram olduğu görülmektedir.

Şerif Aktaş'ın tanımı şu şekildedir: *"Edebiyat kelimesinin, Arapça "edeb"ten kaynaklandığı söylenmektedir. Başlangıçta 'davet' anlamında kullanılan bu söz, zamanla halk arasında gözlemlenen en güzel ahlâk, insanı kötülüklerden koruyan iyiliğe sevk eden meleke, güzel huy anlamlarını kazanır. Kişilerin sözlü ve yazılı ifadelerinde hataya düşmeye engel olmak için öğrenilen ve kullanılan kurallar bütünü bu kelimeyle ifade edilmiştir."*[173]

Berat Açıl, yapmış olduğu araştırmalarda edebiyat kelimesinin Arapçadaki edeb kelimesinden geldiğini belirtir. Tanzimat Dönemi'nden önce edebiyat kelimesinin farklı karşılıklarla anıldığını ama bu dönemde *litterature* kelimesinden Türkçeye çevrildiğini ortaya koyar.[174]

[173] Şerif Aktaş, "Edebî Metin ve Özellikleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Erzurum 2009, s. 187-200.
[174] Berat Açıl, "Akl-ı Selimden Zevk-i Selime: "Edebiyat" Kelimesinin İlk Kullanımı ve Anlamı", *İnsan ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 10, 2015, s. 151-166.

Tâhir-ül Mevlevî'de, *"Manzum olsun, mensûr olsun güzel sözler. Bir de bunlardan bahs eden ilim."*[175] şeklinde tanımlanmıştır.

Hasan Hüseyin Mutlu, edebiyatı tanımlarken geniş bir yelpazede kavramı incelemiş ve şöyle bir tanım ifade etmiştir: *"Edebiyat bir milletin geçmişinin kaynağı; acılarının, sevinçlerinin, kahramanlıklarının ve bunun gibi birçok yaşantısının yazılı ve sözlü ürünlerinde hayat bulduğu, söze ve yazıya döküldüğü çok geniş bir alan ve bir milletin yaşantısının en büyük kütüphanesidir."*[176]

İsmail Çetişli, edebiyatın tanımını yaparken geniş ölçüde nitelik bakımından da edebiyatın varlığındaki hususiyetleri ortaya koyar. Edebiyatın itibarî bir dünya ekseninde şekillendiğini ve birçok yoruma elverişli olduğunu dile getirir. Edebiyata tam anlamıyla birçok yapıdan oluşmuş bir pota gözüyle bakar ve karmaşık olduğu kadar estetik de olduğunu ifade eder.[177]

Berna Moran, kavramsal olarak edebiyatı tanımlarken betimleyici ve değerlendirici olarak iki kullanımdan bahsetmektedir. Betimleyici anlamda şiir, oyun, hikâye gibi tüm eserleri edebiyat olarak adlandırır. Değerlendirici anlamda ise bunun şahıslara göre değişmekte olduğunu ifade eder. Ona göre edebiyatın bir tanımını yapmak çok zor bir meseledir. Onun tanımını yapabilmek için bütün edebiyat eserlerinin ortak özelliğini bulmak gerekir. Bu imkânsız bir şeydir. Edebiyat ona göre açık dokulu bir kavramdır. Bu yüzden her an gelişebilme, değişebilme özelliklerine sahiptir.[178]

---

[175] *Tâhir-ül Mevlevi*, Edebiyat Lügati, (Neşre Hazırlayan: Kemâl Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 40-41.
[176] Hasan Hüseyin Mutlu, "Ulus Karakteri ve Edebiyat: Ulus Karakterinin Edebi Ürünlerine Yansıması", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4 (3), s. 372-389.
[177] İsmail Çetişli, *Edebî Akımlar*, Akçağ Yayınları, 9.Baskı, Ankara 2009, s. 18-19.
[178] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2014, s. 300-304.

Görüldüğü üzere edebiyat ile ilgili tanımlarda geniş bir ölçüt kullanılır. Bu ölçüt görüldüğü gibi biraz da öznel olarak ifade edilmiştir. Edebiyat, hayatın içinde devam etmekte ve sürekli gelişim göstermektedir. Her teorisyenin ve uzmanın konu hakkındaki görüşleri farklıdır.

Attilâ İlhan ise şöyle tanımlamaktadır: *"Edebiyat bir uzmanlık alanı değildir. Edebiyat, hayat bilgisine dahildir. Yani bir insan yetişirken, edebiyatı da kendi kompozanı olarak yanında taşımak zorundadır."*[179]

Her sanat dalında olduğu gibi edebiyat da insandan bağımsız düşünülemez. İnsanın yaratma gücüyle doğar ve insandan hareketle toplumlara ve kültürlere mâl olur. Bir edebî eser, her ne amaç ile oluşturulursa oluşturulsun belirli işlevleri de yerine getirir. Edebiyatın insandan ayrılamayacağı, insanın hayatında birtakım değişmelere sebep olacağı da kaçınılmazdır. Edebiyat, bir yazarın yaratma gücünden doğan metinle insan ve toplum üzerinde belirli amaçlarla işlevsel olarak kullanılan bir yapıya sahiptir.

Berna Moran, edebiyatın işlevini açıklarken bir sanat eserinde, tek bir işlev bulmanın mümkün olmayacağını belirtir. Kiminin edebî eser okurken uykuya dalma, kiminin zevk alma, kiminin bilgilenme, kiminin millî ve dini duyguları aktarma, kiminin de sosyal konuları belirtme gibi amaçları yerine getirebildiğini bunun için de işlevsel olarak bir edebî metinden birçok fayda sağlanabildiğini aktarır. Burada özenle üzerinde durulan görüş, edebiyatın estetik ile ilgili olması gerektiğidir. Moran'a göre birçok kişi sanat eserinde "estetik yaşantı uyandırma" fikrini merkeze almıştır ve onlara göre sanat eseri ancak bunu sağlarsa amacına ulaşmıştır. Berna Moran, sanat eserinde tek bir amaç ve tek bir işlevsellik yerine çağa, topluma ve kişiye göre birden fazla amaç ve işlevin olduğunu ifade eder.[180]

---

[179] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 33.
[180] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2014, s. 306-310.

Attilâ İlhan, edebiyat başta olmak üzere sanat anlayışında amaç ve işlev olarak toplumsallığı göz önünde bulundurur. Attilâ İlhan'ın ifade ettiği anlayış sosyal realizm görüşünden hareketle oluşmuştur.

Turgut Uyar, Attilâ İlhan'ın "sosyal realizm" anlayışı ile ilgili olarak şunları söylemektedir: *"Yeni bir sanat görüşü. Toplum ve toplumun yükselmesi hizmetinde bir sanat görüşü."*[181] Turgut Uyar'ın daha sonra Attilâ İlhan'ın bu görüşünü anlaşılmaz ve sadece teoride birtakım kurallardan ibaret bulması üzerine İlhan, toplumculuğu anlamayan Turgut Uyar'ı eleştirir.

Attilâ İlhan, edebiyatın amacını da şöyle ifade eder:

"Edebiyatı doğru dürüst kavramamış, edebiyatın ne demek olduğunu anlamamış, daha da vahimini söyleyeyim, kendisinde edebiyatçı niteliği olup olmadığının bile doğru dürüst farkında olmayan birtakım adamların edebiyatçılığa kalkışmaları, eserler yazmaları ve işin vahimi, birtakım ilişkiler sayesinde ve biraz da reklam düzeni içerisinde ortalara çıkıp… Pazarlama uzmanı edebiyatçılar çok şimdi. Ve ben niye edebiyatla vakit kaybettiklerine çok şaşırıyorum. Herhangi bir holdingten çok daha fazla para kazanabilirler. Bugün şimdi isim vermeyeyim, birtakım edebiyatçılarımız kazandıkları parayla ölçülmeye başladılar bile. Bu değildir mesele. Ama ben eğer halkın yazarı olmak istiyorsam, o takdirde benim için önemli olan benim ne kazanacağım değildir. Benim yazdığım eserlerin halkın mutluluğu için ne kadar yararlı olduğu ölçüsüdür."[182]

Attilâ İlhan'a göre edebiyatın amacı tanımlandığı gibi toplumun yükselmesidir ancak dikkat çeken bir amaç da edibin yaratma gücünü çağdaşlaştırmasıdır. Söz gelimi bir şiir, bir roman sadece toplumu anlatmakla

[181] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 74-75.
[182] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 34.

edebiyatın amacı gerçekleşmiş olmaz. Aynı eser, estetik yapısıyla da başarılı olmalıdır. Özellikle şiirde geçmiş kültürden faydalanmalıdır ve çağa böyle ayak uydurarak toplumcu fayda sergilemelidir:

"Çağdaş Türkiye, estetik üstyapısını, hem divan musikisinden ve şiirinden, hem de folklorundan yararlanarak gerçekleştirecektir: Dikkat isterim, yararlanarak dedim, tekrarlayarak demedim."[183]

[183] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 295.

2. 2. Toplumcu Anlayış veya Sosyal Realizm

Attilâ İlhan'ın Türk sanatında tanımladığı sosyal realizm anlayışı, çağdaşlaşmaktan başlayarak sanatın ve özellikle edebiyatın gelişimi açısından önemlidir. Sosyal realizm; edebiyatta bir amaç, ilke, işlev ve aynı zamanda toplumculuğun Türk sanatında olması gerekeni belirten fikrî bir husustur.

Attilâ İlhan, "gerçek" kavramını şu şekilde açıklar: *"... gerçek bizim dışımızda var olduğunu algıladığımız varlıkların, varlıklar arası ilişkilerin ve bu ilişkilerden edinilişmiş 'tecrübe'lerin topuna denir."*[184]

Gerçekçilik ise algıladığımız gerçeğin anlamlarıdır. Attilâ İlhan'a göre bir ağaç doğada bulunurken bu bizim dışımızda var olmuştur. Çiftçi, şair, iktisatçı için bu ağacın durumu farklı anlamlar ifade eder.

Gerçek maddesel olarak bir boşluk kaplama işi değildir, anlamları farklılıklar arz eden bir tanıdır. Dolayısıyla bir yazar gerçekçiliği ele alırken farklı tutumlar sergileyecektir. İlhan buna konak ismini vermektedir. "Gerçekçiliğin aşağı konağı" dediği kısımda varlıklar sadece yüzeysel ele alınmakta ve görüldüğü gibi bilinçsizce irdelenmektedir:

"Gerçekçiliğin orta konağı" ise sanatçının tutarlı, bilimsel bir şekilde doğa, insan ve toplum ilişkilerine inebilmesidir. Estetik de ancak bu orta konakta tezahürünü tamamlar. Sanatçı burada gözlemlerini estetik bir doku içerisinde meydana getirir.[185] Bununla da yetinmeyen Attilâ İlhan, sanatçının "gerçekçiliğin yukarı konağı" kısmında ise estetikle birleşen bilimin, sanatın özünü kavrattığını söyler. Sanatın

[184] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 66.
[185] Attilâ İlhan, *age.*, s. 67-68.

özünü kavrayan sanatçı ileri görüşlü bir konuma gelir ve sanatın ilerideki istikameti açısından fikir üretir. Belki bu fikirlere ileriye dönük müdahale etme imkânı bile bulur.[186]

Sosyal realizm fikri, toplumcu sanat anlayışını temele alır. Attilâ İlhan'ın hemen her seferde dile getirdiği toplumcu sanat anlayışı, toplumun kültüründen beslenen sanatçının estetik bir form ile yine toplumu dile getirmesidir. Attilâ İlhan'ın sosyal realizm hakkında ortaya attığı teori genel olarak özetlenirse sosyal realizm, memlekete ait meselelerinin estetik bir biçimde sosyal ve tarihi bir metotla incelenmesidir. Sosyal realizm millî bir sanat yoludur. Sosyal realizmde eserler halk ve divan edebiyatından yararlanılarak oluşturulmalıdır. Atatürk'ün milliyetçi anlayışından hareketle oluşturulmuş bir fikirdir. Millî vasıfları kaybetmeden batılı yani çağdaş bir yoldur. İşçilere, dar gelirlilere, köylülere yol göstericidir. Aydınlıktır çünkü gerçekleri ifade eder.[187]

Attilâ İlhan'a göre edebiyatımızın sosyal realizm yolunu izlememesinin diğer bir deyişle toplumcu anlayışı merkeze alamamasının bazı sebepleri vardır. Özellikle siyasi baskılar ve parti sanatçılığı, edebiyatın sosyal realizm anlayışını benimsememesinin başlıca sebeplerindendir. Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü dönemi, Adnan Menderes dönemi, 27 Mayıs Darbesi, 12 Mart 1971'de gerçekleştirilen ordunun yönetime müdahalesi gibi olayların yaşandığı birçok çalkantılı dönemde şair/yazarların görüşleri sanatın dışında bir tutum göstermiştir.

Soğuk Savaş yıllarında Attilâ İlhan, Birinci Yeni'yi, İnönü'nün resmi edebiyat tahtına oturanlar gözüyle değerlendirir. Attilâ İlhan, Menderes'in resmi edebiyatını ise İkinci Yeni'nin oluşturduğunu söylemektedir.[188] Her iki grup da sosyal realizm anlayışından yoksundu. İkinci Yeni gerçekçiliğe apaçık karşıydı. Birinci yeni,

[186] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 70-71.
[187] Attilâ İlhan, *age.*, s. 254-255.
[188] Attilâ İlhan, *age.*, s. 11.

estetikten uzaktı. Bu iktidarlar, Attilâ İlhan'ın deyimiyle resmi edebiyat toplulukları; iktidara hiçbir şekilde karşı çıkmadıkları, toplumcu anlayışla hareket etmedikleri ve siyasi zeminde karşıtlık oluşturmadıkları için ön plana çıkarılmıştı.

27 Mayıs ve 12 Mart'tan sonra ise Türkiye'de hayatın her alanında olduğu gibi basın-yayın sansürleri veya aydın-sanatçı üzerindeki baskılar da toplumcu anlayışın ilerlemesini engellemiştir. Bunları çeşitli yazılarında sık sık dile getiren Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman* adlı romanında kahraman anlatıcının şahsında da dile getirmiştir. Romanın kahramanı olan anlatıcı, gazetede çalışmaktadır ve siyasi baskıların ciddi derecede etkilerini yaşamaktadır.[189]

Sosyal realizmin edebiyatımızdaki yerini tam anlamıyla oturtamamasının bir diğer nedeni ise sanat başlığında da ifade ettiğimiz Tanzimat Dönemi ve sonrasında gelen alafranga özentilerdir. Burada kusur sadece şair/yazar da olmamakla beraber Batının sunduğu emperyalist anlayışı, çağdaşlaşmak diye elen alan aydın kişilik de bunun bir parçasıdır. Taklit yoluyla ortaya atılan ve gelenekten kopuk eserler İlhan'a göre toplumdan uzaktır ve yazardan aydına kadar herkes kopuk bir toplum tavrını benimsemeyi Batılı olmak zanneder. Öyle ki bu anlayış Cumhuriyet Dönemi ve 20. Yüzyılda da devam eder. Sosyal realizm ile ilgili görüşlerini ortaya atan İlhan'a, birçok kişi bunun sadece teoride kalacağını hatırlatır. Hatta Atatürkçülüğe ve ulusal düşünceye ters düştüğünü bile savunanlar olmuştur.

İlhami Soysal, yazılarıyla Attilâ İlhan'ı desteklediğini ve ortaya attığı sosyal realizmin yeni bir çığır açacağını belirtir. Ümit Yaşar çok sert eleştirilerde bulunur. Ümit Yaşar'a göre Attilâ İlhan'ın fikirleri köhnemiştir, Marksist anlayıştan bahseden biri nasıl olur da Atatürkçülüğü de bu anlayışın içine yerleştirir. Attilâ İlhan'ın bu görüşünü "reel sosyalizm" olarak değiştirir. Ona göre Attilâ İlhan edebiyat çevrelerini kandırmaktadır. Turgut Uyar, bu fikirleri kabul etmekle beraber somut bir örnek

[189] Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIII. Basım, Haziran 2015, İstanbul.

göremediğini ifade eder. Yılmaz Gruda ise Atatürkçülüğün millî bir mesele olduğunu ve sosyal realizmle de bağdaştığını ifade etmiştir. Ayrıca Gruda, Sosyal realizmin de millî düşündüğünü tamamen geçmiş geleneklerle ve millî unsurlarla bezeli toplumsal bir edebiyatın oluşmasında etkili olacağını savunur. Cavit Yamaç da sosyal realizm fikrinin edebiyatla, sanatla ve çağdaşlaşma ile bağdaşmayacağını sadece bir parti beyannamesi gibi durduğunu ifade etmiştir. Tektaş Ağaoğlu ve Oktay Akbal da sosyal realizm fikrinin edebiyatla pek bağdaşmadığını birbirlerine destek olarak söylemektedir. Attilâ İlhan'ın yanlış bir noktadan çıkış yaparak yanlış yargılara vardığını ileri sürerler.[190]

Attila İlhan ise başta Tektaş Ağaoğlu'nun ve Oktay Akbal'ın eleştirileri olmak üzere 1950- 1960 yılları arasında yapılan tüm olumsuz eleştirilere şu tepkiyi vermektedir:

"Neredeyse otuz yıl sonra, 'kimin yanlış noktalardan çıkıp, yanlış yargılara vardığı' daha iyi görülüyor denemez mi? Ben o tarihlerde çıkmış bütün yazılarımı yeniden imzalayabilirim, ama ne Tektaş Ağaoğlu'nun o yazısını imzalayacağını sanıyorum, ne de Oktay Akbal'ın! Birçokları gibi, zaman onları da 'hizaya getirmiştir.'"[191]

Attilâ İlhan'a göre toplumcu anlayışa sahip şair ve yazarlar, sanatlarını ortaya koyarken hep sıkıntılara maruz kalmıştır. Bazıları ise her şeye rağmen bunlara aldırmadan yoluna devam etmeyi sürdürmüştür. Özellikle Attilâ İlhan'a göre bazı isimler vardır ki bunlar gerçek anlamda toplumcudur. Bu insanların sayesinde edebiyat soluk alabilmiş, Attilâ İlhan'ın ileride sosyal realizm adı altında oluşturduğu anlayışa bir örnek teşkil etmiştir.

---

[190] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 72-77.
[191] Attilâ İlhan, *age.*, s. 77.

Attilâ İlhan, toplumcu anlayışın temelini yine halkta arar. Halkın yaralarını sarabilen, halkın istek ve taleplerini duyuran veya dile getiren ve dönemin şartlarından korkmayan yazarları sanatçı olarak görür. Onun için fikren bu bir yeterlilik değildir. Aynı zamanda özgün ve yenilikçi olmaları da gerekmektedir. Attilâ İlhan'ın üzerinde durduğu bir başka husus da toplumcu anlayışı hakkıyla eserlerinde işleyen yazarların halkını yadırgamaması, sanatını ve kendisini hiçbir zaman halktan soyutlamamasıdır.

Romancılık yönüyle Reşat Enis'i beğenir. Reşat Enis, toplumun içinde var olanları korkusuzca ifade eder. Attilâ İlhan'a göre Enis, hor görmeden halkın içinde var olan insan yaşantılarını bize aktarır. Buradan hareketle gözlem ve ifade biçimini bir eserin temeli olarak saydığını söyleyebiliriz:

"Yeni kalemlerin çoğu toplumcu ve toplumsal bir sanata yatıyor, ama, bunun ne türlü bir sanat olduğunu; kıyılarını, köşelerini nedense hiçbiri açık ve seçik olarak anlatamıyor. Ya birinin öne attığını, öteki benimsemiyor; ya, ikisi sözgelişi aynı hizada tutunmuş olsalar, bu defa da temel noktası aydınlatılamıyor; ya da sık sık kendileriyle çelişiyor, sık sık aynı lafları tekrarlamakla, her şeyi açıkladıklarını sanmak gafletine düşüyorlar."[192]

"Reşat Enis'in romanları, 30'lu yıllardan 60'lı yıllara, son derece çarpıcı 'insan manzaraları'yla doludur, ülkemizden önemli toplumsal kesitler verir. Sonradan yazdığı Ağlama Duvarı, Yolgeçen Hanı, Despot vb. de önceden yazdıkları gibi, toplumsal geniş bir platform üzerinde, birçok bireysel dram işler: Fuhuş ve eğlence endüstrisinin perde arkasına ciddiyetle eğilmiş, taşra fahişelerinin, ilk travestilerin sorunlarını onları hor görmeden ele almıştır."[193]

[192] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 31.
[193] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 32-33.

Toplumcu anlayış ile sanatı bağdaştıran başka bir isim de Hasan İzzettin Dinamo'dur. Attilâ İlhan, Dinamo'nun antolojilerde anılmamasını, sanatçı geçinenlerin onun önünü kesmesine ve Nâzım Hikmet gibi bir sanatçı olduğuna değinmektedir. Attilâ İlhan bahsettiği dönemin şart ve yasaklarından korkmayan sanatçı kimliğinde Hasan İzzettin Dinamo'yu özellikle anmıştır:

"İnanır mısınız, katılmadığımız bu kıyasıya savaş o ara edebiyatımızı adam akıllı etkilemişti: Kimi okusanız, yüreğini bir güvercin gibi eline almış, size pır pır savaş boylarından erkek şarkıları söylüyordu. Bir kısmı çoktan unutuldu, bir kısmı anılarımızdan "sevkiyat trenleri" gibi geçer durur. Ama hepsinin ortasında Hasan İzzettin'in o uçaksavar mermileri tesbihi gibi, birbiri ardınca ve coşkun patlamalarla kendini belli eden şiirleri.

Hasan İzzettin mi dediniz, kimmiş o?

Şiir antolojilerinin çoğunda adı bile yoktur."[194]

Attilâ İlhan'ın toplumcu merkezde ele aldığı isimlerden biri de Cahit Irgat'tır. Toplumculuğu hakkıyla işleyen ve bu bağlamda sanat eseri ortaya koyan sanatçıları "Fedailer Mangası" olarak adlandırır. Irgat 40'lı yılların karmaşık siyasi bunalımında bile korkusuz bir eda ile sanatçılığını konuşturmuştur. İlhan'ın bu tür sanatçılar hususunda en önemli korkusu otorite tarafından seslerinin kısılmasıdır. Hem sinema sektöründe hem edebiyat alanında var olması Irgat'ı, Attilâ İlhan'ın gözünde ayrı bir yere koyar:

"...Irgat'ın Türküsü; korkarım aynı akıbete uğrayacak, o da nev'i şahsına münhasır bir şairdi; 40 karanlığının en yoğun anlarında bile sesini yükseltmiş; kitapları toplatılmış, sıkı yönetim mahkemelerine düşmüştür; ..."[195]

[194] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 17-18.
[195] Attilâ İlhan, *age.*, s. 45.

Attilâ İlhan'ın sitem ettiği bir konu da bazı şairlerin, "Fedailer Mangası" diye adlandırdığı sanatçıları desteklememeleridir. Bu şairleri desteklemeyip onları unutulmaya mahkûm edenlere şöyle sitem eder:

"H.İ.Dinamo, Niyazi Akıncıoğlu, Cahid Irgat, Ö.F.Toprak. A.Kadir, Enver Gökçe, Sabri Soran, Ahmed Arif... 'Gerçekçilik Savaşı'nın 'fedailer mangası'ndan toplumcu şairler, artık hiçbiri yaşamıyor; onları 'yaşatmak', genç 'toplumcu' sanatçılara düşmez mi?"[196]

Attilâ İlhan, bu edebiyatçılardan hareketle II. Dünya Savaşı'na katılmadığımız halde sanatçıların ekonomik kaygılar, siyasi baskılar yüzünden zorluk çekmesini sanat için engel olarak görmektedir. Böyle bir buhran ortamında yine sanatın geleceğinin de karanlık olduğunu sık sık dile getirmektedir. Attilâ İlhan'ın yazılarından çıkardığımız bir başka tespitimiz de 1940 ve 1950 yılları arasında sanatın ve sanatçının bu sebeplerden ötürü inkişafını açıkça ortaya koyamamış olmasıdır:

*"Hele hele, üstâdım Haşim**,** şimdi sağ olsaydın zor yayınlardın bu şiiri. Kızıl havalar ha, akşam olmakta ha, seni beni bilmez seni kim yutar bunu."*[197]

40'lı yıllardaki karanlık günlerde okuduğu isimleri de yâd eder Attilâ İlhan, buradan hareketle onun edebî düşüncelerinde yer alan ve onun sanat hayatının gelişimin bir parçası olarak bazı isimleri saymaktadır. Osman Cemal, Reşad Ekrem, Ethem İzzet, Kadircan Kaflı, Sermet Muhtar, Bekir Sıtkı ve Kenan Hulusi'nin sadece isimlerini anmaz, onların eserlerini okuduğu ve bu eserlerle duygularını paylaştığı için "yol arkadaşım" diye nitelendirir.[198]

---

[196] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 46.
[197] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 16.
[198] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 37.

Mahmut Yesari, Aka Gündüz, Sadri Ertem gibi isimleri de okuyup beğendiğini belirtir.[199]

Rıfat Ilgaz'ı toplumcu şairlerin içinde kendine has üslubuyla ele alır Attilâ İlhan. Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinde anlamın sonradan derinleştiğini ve özellikle *Sınıf* şiirinin 40'lı yılların sıkıyönetiminde Rıfat Ilgaz'a büyük sıkıntılar yaşattığını ifade etmektedir.[200] Attilâ İlhan'a göre bunun sebebi toplumcu bir şair/yazarın her şeye rağmen düşüncelerini aktarmasıdır. Genellikle İlhan'ın etkilendiği veya sanatını beğendiği isimlere bakınca çoğunun siyasi iktidarlarla başı belaya girmiş kişiler olduğu görülmektedir.

Attilâ İlhan, Orhan Kemal'i "Sanat" başlığında belirttiğimiz gibi hiçbir siyasi gücün ve grubun adamı olmadığı için sanatçı kimliğine örnek göstermiştir. Bununla beraber Orhan Kemal için sosyalist gerçekçiliğin Türk edebiyatındaki en önemli ismi demiştir.[201]

Attilâ İlhan'ın değindiği isimler aslında Nâzım Hikmet'in sanat anlayışını takip edenlerdir. Attilâ İlhan'ın tüm fikirlerinde etkili olan isim Nâzım Hikmet'tir. Nâzım Hikmet, sosyal realizm anlayışının gelişmesine hem vesile olmuş hem de bu fikrin yetkin örneklerini veren bir sanatçı olmuştur. Attilâ İlhan'ın çeşitli yazılarında sıklıkla yer verdiği isim de Nâzım Hikmet'tir. Attilâ İlhan için Nâzım Hikmet çağdaş sanatın sosyal realizmin en başarılı ismidir.

---

[199] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 34.
[200] Attilâ İlhan, *age.*, s. 49-50.
[201] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Kasım 2004, İstanbul, s. 151.

2. 3. Çağdaş Edebiyatın Öncüsü Nâzım Hikmet

Attilâ İlhan, Türkiye'de Nâzım Hikmet'in hak ettiği yeri bulması için çok çabalamıştır. O, Nâzım Hikmet'in uğradığı haksızlığı şöyle tarif eder: *"Türkiye'nin her türlü haksızlığa uğramış şairi..."*[202]Nâzım Hikmet'tir. Attilâ İlhan'ın, Nâzım Hikmet ile tanışması daha öğrenciyken Nâzım'ın bir şiiri sayesinde olmuştur. Nâzım Hikmet'in gerek siyasi düşünceleri gerekse edebiyattaki tutumu adeta Attilâ İlhan'a göre bir yoldur. Nâzım'ın yaşadığı sıkıntılar Attilâ İlhan'ı çok etkilemiş hem düşüncelerinden hem de eylemlerinden dolayı Nâzım Hikmet'i siyasal baskılardan, tutukluluğundan kurtarmak için birçok çaba sarf etmiştir.

Attilâ İlhan, Nâzım Hikmet'i şöyle tanımlar: *"Nâzım Hikmet devrimci bir militan, inanmış bir Marksist'ti, fakat asla conformiste ya da memur edebiyatçı olmadı; ona göre şair bir aydın, bir ermiş, bir kılavuzdu ki devrimcilere yol gösterirdi. Üstelik ilhamını da sadece vicdanından alır, yeteneğinin gücünde ifade ederdi, yeryüzünde hiçbir örgütün, partinin hiçbir kademesinin ona istediğini zorla benimsetmesine hakkı olmadığı gibi edebî ya da şiirsel yaratıcılığında ne yapacağı konusunda direktif vermesi, ya da yol göstermesi söz konusu edilemezdi."*[203]

Nâzım Hikmet'in Marksist bir görüşe sahip olduğunu ama asla kan döken bir Marksist anlayışta olmadığını ifade eden Attilâ İlhan, toplumun bazı kesimleri tarafından Nâzım'a vatan haini gözüyle bakılmasını yanlış bulmaktadır. Nâzım, sosyalizmi savunanlara değil, eylemde şiddet ve kan isteyenlere karşıdır.[204] Attilâ İlhan, edebiyatla ilgili bir tartışmada bile onun siyasi düşüncelerinin eleştirilmesini

---

[202] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 59.
[203] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 37.
[204] Attilâ İlhan, *age.*, s. 40-41.

doğru bulmaz. Öyle ki birçok tartışma siyasi görüşü üzerinden yapılmaktadır ve bu hak ettiği edebî değeri de gölgelemektedir.[205]

Attilâ İlhan'a göre Nâzım Hikmet'in Rusya'daki hayatı sanıldığı gibi mükemmel değildir. Herkes Nâzım Hikmet'in Rusya'da rahat yaşadığını zanneder. İlhan çoğu yazısında onun hiçbir grup ve partinin adamı olmadığını ayrıca Rusya'da da fikirleri yüzünden ciddi soruşturmalar geçirdiğini ifade eder. Nâzım fikirlerini savunabileceği, ifade edeceği bir ülke olarak Rusya'yı seçmiştir ancak orada da yalnız kalmıştır:

"İvan İvanoviç var mıydı Yok muydu? nihayet yayınlandı; yayınlayan kim olursa olsun, okuyan görecektir ki Nâzım Hikmet, sosyalist etkiketli bürokratik merkeziyetçi diktaları, şiddetle hırpalamakta; başlangıçta kurulan güzel hayallerle yaşanan gerçeklerin karşıtlığını, çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Nâzım Hikmet'ten beklenen de budur. Bu suretle, Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi, onların çizgisinde, 'Aklı hür, vicdanı hür, irfanı hür' bir şair olduğunu, sağcısına da kanıtlamıştır, solcusuna da! Onun Moskova yıllarının hiç de mutlu geçmediğini, bilenler elbette biliyor; sırılsıklam yurt ve İstanbul hasretiyle öldüğünü de; ama nedense, yazmazlar: Nâzım'ın yüreği onlarda yoktur da, ondan."[206]

"Konu Nâzım Hikmet'in Türkiye'den Rusya'ya gittikten sonraki yaşantısıyla ilgilidir. Rivayet çok! Kimine sorarsanız son derece mutluydu, memleketi unutmuştu, 'domuz Bolşevikliğini ve hainliğini' sürdürüyordu; kimisine sorarsanız özlemler içindeydi (şiirleri buna tanıktır). Siyasal bakımdan huzursuzdu, bazen bunu ima etmiş, bir piyesinde açıkça yazdığı için bu piyesi Rusya'da sahneden kaldırılmıştı."[207]

---

[205] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 75-76.
[206] Attilâ İlhan, *age.*, s. 61.
[207] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 25.

Attilâ İlhan, Nâzım Hikmet ile birebir iletişim kuran Joseph Berger'in görüşlerine de yer vermektedir. Berger'e göre Nâzım; derin bir vatan hasretiyle yanıyordu. Nâzım'ın en büyük üzüntüsü ise ülkesinden uzakta yabancı bir toprakta öleceğini düşünmesiydi. Bütün bu olumsuz düşüncelere rağmen Türk işçi sınıfının bir gün başarıya ulaşacağını söylerdi ancak bunu kendisinin asla göremeyeceğini de ifade ederdi. Nâzım Hikmet bu kadar düşüncenin yanı sıra ülkesinin güzelliklerinden, coğrafyasından da sevgiyle bahsederdi.[208]

Nâzım Hikmet, zamanla değişen enternasyonal görüşün Rusya'daki izlerini de eleştirmiştir. Dünya Barışseverler Konseyi üyesi olan Nâzım, değişen şartlar altında özellikle Sovyet Birliği'nin yani Rusya'nın siyasi tutumundan çok Rus milliyetçiliği yaparak Ortadoğu ve Kafkaslarda birçok topluluğa zulmetmesini amaçlarından saptığı için eleştirmişti. Özellikle barışseverliğin sadece propaganda da kalması Nâzım'ı hayal kırıklığına uğratmıştı.[209]

Attilâ İlhan'a göre Nâzım vatansever, ulusal kültüre sahip çıkan bir kişiliğe sahipti. Bunu ispat etmeye uğraşmış ve bu konuda çok araştırma yapmıştır. Özellikle Türkolog Bazin'in, Nâzım hakkındaki görüşlerini önemser. Bazin'e göre Sovyetler Birliği ve Balkanlardaki Türklerin dillerinin korunmasını ve ulusal kültürün sağlanması için bunun bir şart olduğunu Nâzım Hikmet çok önemsiyordu. Kültürün, dilin standartlaşmak bir kalıba girmek yerine gelişmesinden yanaydı.[210] Attilâ İlhan da çoğu kez Nâzım'ın ulusal kültür anlayışını göz ardı etmediğini dile getirmiştir. Bazin'in görüşleri de buna iyi bir örnektir.

Attilâ İlhan, Nâzım Hikmet için iki kere Paris'e gitmiştir. Özellikle Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'ni kuran Tristan Tzara'nın bu davasına destek vermek için. Bu uğurda öğrenimini yarıda kesmiş ve Nâzım'ın haksız yere hapiste yatmasını

[208] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 33.
[209] Attilâ İlhan, *age.*, s. 34-35.
[210] Attilâ İlhan, *age.*, s. 35-36.

dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Fakat bir avuç genç olarak nitelendirdiği bu insanlar burada da baskı, şiddet ve suçlamalarla karşılaşmıştır:

"Yalnız, hiç kimse, 1950 yılları başlarında Nâzım Bursa'da yatarken, onu kurtarmak için uğraşan bir avuç Türk delikanlısını hatırlamadı. Oysa bu çocuklar Nâzım'ı kurtarmak, dünyanın dikkatini bu büyük bir olasılıkla haksız mahkûm edilmiş sanatçının üzerine çekebilmek için, akıl almaz zorluklara göğüs gerdiler; kral parasızlıklar, büyük rezillikler çektiler. Daha müthişi, hayatları kaydı, kimisi memleketine dönemedi, oralarda kalıp başka hayatlara karıştı; kimisi döndü eski yaşantısını kuramadı. (Polisle, adliye ile başlarının derde girmesinden hiç söz etmiyorum.)"[211]

Attilâ İlhan'a göre Nâzım'ın haklı davasını yine de bu bir avuç genç duyurmayı başarır. Öyle ki Fransız Komünist Partisi bile yayınlarında bu durumu anlatmaz.[212] Ülkemizde onu savunur gibi gözükenlere de sitem eder. Nâzım Hikmet'i savunan bazı solculara, sözde sahiplenmeye kalkanlara, onu bu durumlara sevk eden İsmet İnönü ve dönemin CHP iktidarına da açıkça sitemini aktarır.[213]

Attilâ İlhan'a göre Nâzım Hikmet'i çok iyi tanıyanlar onu bir türlü anlatamaz. Onun, amacından sapmış bir sosyalizm davası gütmediğini söyleyemez. Korkularından dolayı Nâzım Hikmet ile ilgili konuşmayan yakınlarına sitem eder. Abidin Dino, Güzin Dino, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Avni Arbaş, Zekeriye ve Yıldız Sertel gibi isimlere kızgındır. Bu isimler Nâzım Hikmet'i çok iyi tanıdıkları halde Türkiye'de hiç onun hakkında olumlu görüşlerini dile getirmemiş, Nâzım'ı kaderine

[211] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 24.
[212] Attilâ İlhan, *age.*, s. 24-25.
[213] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 89.

terk etmişlerdir.[214] Attilâ İlhan, büyük şairimizin en yakınları tarafından bile dışlandığını dile getirir.

Attilâ İlhan, Nâzım'ın siyasi tavrının bozuk, düzensiz bilinen görüşlerle bir tutulduğunu söyler. Nâzım Hikmet, siyasi görüşleri nedeniyle edebiyat tarihinde de yerini alamaz. Attilâ İlhan, Atilla Özkırımlı gibi bir edebiyat tarihçisinin, şiirimizin çağdaşlaşma çabasında rol oynayanlara Nâzım Hikmet'i örnek göstermemesine kızar. Nâzım Hikmet'in adının hiçbir şekilde geçmemesini edebiyat tarihçiliği ile bağdaştıramaz. Nâzım Hikmet, bir öncüdür. Türk edebiyatında çağdaş şiirin gerçek öncüsüdür. Geçmişteki şiir ihtişamını günümüze taşıyan Nâzım, Divan ve Halk edebiyatının birçok unsurundan yararlanmıştır. Ses ve ritmini Divan edebiyatından aldığı ve söyleminin de Halk edebiyatının heybetini yansıttığı *Simavnalı Şeyh Bedrettin Destanı* çağdaş şiire örnektir. Nâzım, bu eseriyle birlikte çağdaş şiirin temellerini atmıştır. Bu şiir onun ilk sentez şiiridir. Nâzım Hikmet bununla yetinmeyerek Doğu-İslam şiirinin dokusunu ve felsefesini öğrenmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Atilla Özkırımlı'nın saydığı veya çağdaş şiirin bireyleri olarak gösterdiği birçok şair, klâsik şiire yalnızca yüzeysel dokunuşlar yapabilmiştir.[215]

Nâzım Hikmet'i edebiyat tarihine almayanlar veya Nâzım Hikmet'in adını bile söylemeye korkanlar birtakım gerçekleri kabul etmeyenlerdir. Attilâ İlhan'a göre Nâzım Hikmet'i sosyalist bir şair olarak kabul etmek gerekir.[216] Attilâ İlhan'a göre gerek siyasette gerek de sanatta duraksama olunca Nâzım Hikmet hemen yeni bir tarz ve yeni bir tavır ortaya koymuştur. O, metotlarından asla vazgeçmemiştir. Bu durum onu her zaman sanatta ve siyasette öncü yapmıştır.[217] Nâzım'ın yenilikçi yönlerini her daim öven İlhan'a göre bu tutum da çağdaş bir sanatçının özelliklerini yeterince tanımlamaktadır.

---

[214] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım Nisan 2005, İstanbul, s. 42.
[215] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 77-79.
[216] Attilâ İlhan, *age.*, s. 88.
[217] Attilâ İlhan, *age.*, s. 83.

Nâzım Hikmet'in sanatla olan bağını her zaman güçlü bulan Attilâ İlhan, onun etkilendiği fütürizm hakkında da olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Fütürizm akımının geleneğe, ahlâka ve kalıplaşmış dokulara karşı duruşuna hayranlık besler. Fütürizm; modernliğe hıza, teknolojiden serbest aşka kadar birçok modern çağın kavramına ses verir. Marinetti'nin öncülüğünü yaptığı bu akıma Mayakovski'nin de bağlanmasıyla fütürizmi yüceltir.[218] Nâzım Hikmet'in fütürizmden etkilenmesindeki sebepleri bu güçlü şairlere bağlar.

[218] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 42-43.

2.4. Edebiyatta Kadın, Cinsellik ve Erotizm

Cumhuriyet Dönemi'nde hem kültürel alanda hem de edebî türlerde kadın, cinsellik ve erotizm üzerine görüşlerini dile getiren en önemli isimlerden biri de Attilâ İlhan'dır. Attilâ İlhan, tüm eserlerinde bu meseleyi sorgulamıştır. Cinsellik konusunun en önemli öznesi olarak gördüğü kadının varlığını, değerini anlatmaya çalışmıştır.

Attilâ İlhan, kadının her konuda erkekle eşit şartlarda olduğunu belirtir. Kadının, eşitlikten ziyade üstünlük istemesine de şiddetle karşı çıkar. Kadının, erkekten üstün olduğunu söyleyenleri sert bir dille eleştirir. Erkekle kadının eşit olması gerektiğini sonuna kadar savunur ve bu konuda birkaç örnek verir. Başörtüsünün bir dönem mesele olduğu ülkemizde, Attilâ İlhan buna tepkisini ortaya koymuştur. Kadın dilediği gibi başörtüsüyle gezebilir, laik devletin ona bu hakkı tanıması gerektiğini söyler. Demokratik lâik devletlerde bunun tartışma konusu bile olmaması gerektiğini söyler. Ona göre kadınlar diledikleri gibi giyinme hakkına sahip olmalıdır. Bununla beraber feministlik hususunda da en büyük feministin kendisi olduğunu belirtir. Attilâ İlhan'a göre kadına bakış, farklı dönemlerde birçok ülkede politika malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu durumu öfkeyle kınar.[219] Attilâ İlhan, kadın üzerinden siyaset yapılmasına karşıdır. Onun için en doğru ortamlar, kadın ve erkeğin eşitliğinin sağlandığı, kadının hiçbir konuda engellenmediği özgür ortamlardır.

Attilâ İlhan, kadınların özgür bir ortamda erkeklerle eşit sayılması meselesini sosyalizmle birlikte ele alır. Ona göre sosyalizm kadınlara, birçok hak sağlayacak bir yoldur.[220] Bunu çeşitli yazılarında sıklıkla dile getirmektedir:

---

[219] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 49-50.
[220] Zeynep Ankara, *age.*, s. 50.

"... sosyalizm hareketinin kadınların kurtuluşu ve ekonomik olduğu kadar cinsel sömürüden de sıyrılmaları hareketiyle uzun süre özdeş olduğunu bilmemeleri..."[221] Tespitlerinden biri de kadına cinsel ve ekonomik yoldan baskı yapılmasını engelleyen sosyalizm, kadının erkek eşitliğini de sağlamaya çalışır.

Attilâ İlhan, kadına verdiği değeri sıklıkla vurgular. Eğitim hayatında kitap okuma hevesini Suat Derviş'e bağlamaktadır. Cumhuriyet erken dönemlerinde, birçok kadın yazar yetiştirmiştir, bu yazarlar Attilâ İlhan'ın edebî üretkenliğine büyük katkılar sağlamıştır. Nezihe Muhittin, Güzide Sabri, Mebrure Sami, Mükerrem Kamil, Cahit Uçuk gibi birçok ismi anar. Kendisinin edebiyatta başarılı bir yazar olmasını da bu şahsiyetlere bağlar.[222]

Attilâ İlhan'ın edebiyatın içinde kadın yazarlara değer verilmediğini ve kadın yazarların önünün kesildiğini "sanat" başlığında aktarmıştık. Attilâ İlhan, kadın dergilerinin de yerinde saydığını belirtir. Ona göre bu dergilerin kadın ile ilgili konularda yenilikçi olması ve kadına biçilen klasik rolleri özendirmemesi gerekir. Bizim ülkemizde ilk defa *Kadınca* dergisi kadın konulu farklı haberlerle yenilikçi bir tavır sergiler. Ayrıca Attilâ İlhan, kadına biçilen klasik roller yerine daha yaratıcı yazılar yazılması için Duygu Asena'yı teşvik ettiğini belirtir.[223]

Atillâ İlhan, ataerkil toplum yapısında kadının, erkekten daha güçsüz olduğu düşüncesini eleştirir. Kadının, erkek için cinsel bir obje olarak görülmesini de kabullenemez. Bu düşünceye sahip kişilerin kültürümüze ve ahlâk kurallarına sığınmasını kabullenmez.

---

[221] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 169.
[222] Attilâ İlhan, *age.*, s. 36.
[223] Zeynep Ankara, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 1996, s. 50.

Attilâ İlhan, cinselliğin dünyada bu kadar baskıya maruz kalmasının sorumlusunu Victoria Çağı'nın bağnazlığı olarak gösterir. İngiltere, bu dönemde dünyaya ahlâkını, prensiplerini aşılayan güçlü bir devlet olduğu için cinsel baskıları, yasakları da dünyaya yaymıştır. Victoria Çağı'nda kraliçenin cinselliği en büyük günah saymasını ve edebiyatçılara sansür getirmesini eleştirir. Hatta bu bağnazlık, Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'ne bile gelmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti, daha önceki dönemlerde cinsellik konusuyla pek de ilgilenmemiştir.[224]

Edebî metinler, kurmaca olmalarına rağmen hayat ile bağından bir şey kaybetmez. Çevremizde eşcinseller, travestiler, cinsel kimliğini bastıranlar vardır. Attilâ İlhan'a göre bu insanların ahlâki değerlerle ve olumsuz önyargılarla değerlendirilmesi yanlıştır. Attilâ İlhan, cinselliğin doğal bir dürtü olduğunu ifade eder. Cinselliğin, toplumsal kalıplarla, dar düşüncelerle yargılanmasının doğru olmadığını söyler.

Attilâ İlhan, Osmanlı Devleti'nde padişahların harem hayatına yönelik birtakım sözler de sarf eder. Ona göre ihtişamına her daim vurgu yapılan Osmanlı Devleti'nde padişahlar cariyeleriyle istedikleri gibi birlikte olmaktadır. Üstelik bunların her birini halife sıfatı ile yapmışlardır. Abbasi ve Emevi devletlerinde de buna benzer durumlar vardır. Attilâ İlhan, buna erkek şovenizmi adını vermektedir. Attilâ İlhan'a göre erkekler kendisine uygun gördüklerini kadına yasaklayınca toplumun ahlâklı olduğunu sanırlar.[225]

Attilâ İlhan, edebî metinlerde cinselliğin farklı bir dokusu olduğunu belirtir. Cinsellik kavramının estetikle beraber esere girdiğinde herhangi bir ahlâksızlığa yol açmayacağını savunur. Bir romanında yaptığı bir kadın tasvirinden ötürü mahkemeye

[224] Attilâ İlhan, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Nisan 1996, s. 11.
[225] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 36.

düşen İlhan, bu durumu rezalet diye nitelendirir. Attilâ İlhan'a göre önemli olan mesele, cinselliğin eserlere ne şekilde yansıtıldığıdır.

Attilâ İlhan'a göre edebiyatta cinsellik kavramının müstehcen sayılmasından ötürü yazar ve şairler kısıtlanır. Dünya üzerinde var olan tüm ülkelerin dini inanışlarından başlayarak kültürlerine kadar kısıtlamaların olduğunu ancak cinsellik konusunda edebiyata bizim ülkemiz kadar hiçbir ülke sansür koymamıştır.

Toplumların yaşam koşulları, tarihleri, din anlayışları ve sosyolojik tutumlar bazı bilimlerde de cinsellik kavramını sorgular. Cinselliğin edebiyatta olmasının gayet doğal olduğunu belirten Attilâ İlhan, bunun tersini söyleyenlere kızgındır. Bütün eserlerinde cinselliği işleyen yazarların ileri derecede yaratıcı olduğunu düşünür. Attilâ İlhan'a göre cinsellik konusunun işlenmesi bir yazara ileri görüşlülük sağlar, yaratıcılığını geliştirir. Cinselliğin ayıp olmadığını, edebî eserde de belli oranda kullanılmasının sakıncası olmadığını söyler. Attilâ İlhan, cinselliğin müstehcenliğe kaçmayan kullanımına "erotizm" adını verir. Bu noktada vardığımız bir tespit de onun, uzun zamandır kültürümüzde de cinsellik kavramını sorgulamasıdır. İlhan, estetik cinsellik ile ilgili bir bilgisi olmayanların yorumlarının hem sanat eserini hem de yazarı zan altında bıraktığını düşünür:

"Etrafınıza bakınız: Korku, zevk, lüks, şehvet… her şeyi paylaşırlar, ama çokluk payları eşit olmaz. Fanilerin en büyük talihsizliği de zaten bu değil midir? Orgazm bile, iki kişi onu birlikte ve aynı yerde aradıkları halde, uyumlu gerçekleşmez, biri daima geç kalır."[226]

"… Romanın bir yerinde, kız soyununca, vücudunun tüyleri beliriyormuş, "umumi ahlâk ve âdaba aykırı" bir şeymiş! Bu dediğim, yirmi yıl önceki hikâye. O

[226] Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIII. Basım, Haziran 2015, İstanbul, s. 79.

tarihte, düpedüz müstehcenle; cinselin, estetiğin merceğinden geçmiş biçimi olan erotisme arasındaki önemli farkı, "ilgililere" anlatıncaya değin, göbeğimiz çatlamıştı. Yirmi yıl sonra, aynı konuda bir yazı yazmak zorunda kalmam, Türkiye'nin talihsizliğidir. Adam her gün pabuç gibi harflerle "Batılı demokrasilerden hiçbir özgürlükte geri kalmayacağız" diye demeç yazdırıyor, cinsel alanda estetik yaklaşımının sanatçıyı ne kadar özgür kıldığından habersiz…"[227]

Attilâ İlhan, cinsellik konusunda özellikle *Aynanın İçindekiler* roman serisindeki Suat Hacıbeyoğlu'nu örnek verir. Bu karakterini cinsel çelişkilerle savrulan bir birey olarak tasarladığını ifade eder.[228] Buradan hareketle Attilâ İlhan eserlerinde toplumun cinsellik ile ilgili düşüncelerini sorgulamayı hedeflemiştir. *Fena Halde Leman*[229] romanında da Leman Korkut adlı karakterin geçmişinden başlayarak yaşadıklarını, cinsel düşüncelerini, cinsellikle hayatındaki çıkarımları okura sunar. Yine *Fena Halde Leman*'da, erkeklerin çapkınlıkları ile kadınlara bakış açılarını toplumsal kalıpları umursamayarak büyük bir cesaretle okura sunmuştur.

Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu* adlı kitabında Attilâ İlhan'dan şiir örnekleri alarak onun cinsellik hakkındaki düşüncelerini inceler. Yakup Çelik'e göre *Çerkes Halayıklar Balladı* adlı şiirinde cinselliğin tarih boyutunda sorgulandığını söyler. Bu şiirde, Çerkes kızların cariye olarak seçildiğini ve cinsel bir meta olarak görüldüğünü ifade eder. *Sarhoş Bir Kadın Balladı*'nda sado-mazohist tavırların bir kadının sarhoşluğu ile bağı kurularak verilmiştir. *Kalk Gidelim Kadınlar Balladı*'nda cinsellik hakkındaki kalıpları pek sorgulamayanların, para karşılığında cinselliği yaşayanların ve cinsel farklılığın tespiti yapılmıştır. *Bela Çiçeği* adlı şiirde erotik görüntü sado-mazohist duygularla verilmiştir. Ayrılık *Sevdâya Dâhil* şiirinde de cinselliğin toplumsal bir problem oluşu işlenir.[230]

---

[227] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 171.
[228] Attilâ İlhan, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler*, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Nisan 1996, s. 25.
[229] Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIII. Basım, Haziran 2015, İstanbul.
[230] Yakup Çelik, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2007, s. 614.

Attilâ İlhan'a göre cinselliğin estetik bir mercekten geçip edebî eserlere girmesinde ayıp yoktur. Hayatın içinde var olan her şey gibi cinsellik de edebiyatın temel konularından biridir. Attilâ İlhan, toplumun cinsellik hakkındaki problemlerini ve yargılarını estetik bir tavır içinde gösterir ve sorgular.

2.5. Edebî Türler

2.5.1. Roman

2.5.1.1. Türk Edebiyatında Romanın Gelişimi

Roman, Tanzimat Fermanı ile edebiyatımıza çeviri yoluyla giren bir türdür. Türk edebiyatı, önceleri roman yerine Halk edebiyatındaki halk hikâyelerini ve Divan edebiyatındaki mesnevileri kullanırdı.[231] Berna Moran, Türk edebiyatında romanın kendine yer bulmasını şöyle ifade eder: *"Türkiye'de roman, Avrupa'da olduğu gibi toplumsal koşullar sonucu doğmuş bir anlatı türü değildir, ama Batı'dan ithal ettiğimiz romanın bizde aldığı şekli ve yüklendiği işlevi anlamak için hem geleneksel hikâye türümüze hem de tarihsel ve toplumsal koşullara bakmamız gerekir."*[232]

Osman Gündüz, edebiyattaki değişimin Tanzimat Dönemi ile birlikte başladığını, sanatçılarımızın Fransız edebiyatını örnek aldıklarını ve Fransızcadan çevirilerle edebiyatımızı geliştirdiklerini belirtir. Bu çeviriler bilinçsizce yapılsa da ulusal kültüre adapte edilerek yerli eserlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Osman Gündüz'e göre Servet-i Fünûn Dönemi'nde Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu* adlı eserleriyle romanda erken bir başarı yakalanmıştır. Bu dönemde roman toplumsal bir fayda sağlama amacını bırakmış ve estetik gücüyle başarıyı yakalamıştır. Halit Ziya'nın bu eserleri Cumhuriyet Dönemi'ne kadar taklit edilerek romanın seyri devam ettirilecektir. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde sosyal ve siyasal çalkantılar, aydınların siyasi düzende yenilik istemeleri romanda da kendini belli eder. Roman,

[231] Deniz Polater, "Tanzimat'tan Milli Edebiyat'a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22, I, 2018, s. 131.
[232] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, 23.Baskı, İstanbul 2011, s. 11.

İkinci Meşrutiyet'in genç yazarları tarafından meşrutiyet ideolojisini anlatmakla yoluna devam etmiştir.[233]

Millî Edebiyat Dönemi'nde roman, geniş ölçüde Türk milletinin sosyal yaşantısını konu edinir. Kenan Akyüz'e göre Millî Edebiyat Dönemi, milliyetçilik ideolojisi ve Tanzimat Dönemi'nden beri geçirilen değişimleri ele alır.[234]

Fatih Andı, Cumhuriyet Dönemi içinde Millî edebiyatın temsilcileri olan Halide Edip, Reşat Nuri ve Yakup Kadri gibi isimleri Cumhuriyet'in ilk romancıları kabul eder. Bu yazarlarımız Millî Edebiyat Dönemi içerisinden sıyrılıp roman yazarı sıfatıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarına adını yazmıştır. Bu dönemde roman; Cumhuriyet'i kuran idareyi, yeni devletin yapısını ve toplumun şartlarını anlatır. Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak çekilen sıkıntıları, savaş sonunda ise yeni bir siyasal düzenin kurulmasını okura sunar. Osmanlı Devleti'nin eleştirisi, geçmiş düzende yapılan hatalar, Osmanlı Devleti'ne karşı hissedilen duygular tarihi bir olgu olarak romanda kendine yer bulur. Toplumun zaman içerisinde değişmesi, Cumhuriyet'in sosyal ve kültürel hayata etkileriyle beraber roman da yeni konularla bezenir.[235]

Atillâ İlhan'a göre roman türünün bizim edebiyatımızda oluşmasını sağlayacak toplumsal bir sınıf yoktur:

"Bu türün vatanı, Batı Avrupa, oradaki belirişi feodal toplumsal düzenin içerisinden burjuvazinin yeni bir sınıf halinde belirmesi, yükselmesiyle bir. Hay Allah, doğduğu ülkelerde romanın gelişmesi, burjuvazinin gelişmesiyle koşut gitmiş ya

---

[233] Oğuz Gündüz, "Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-I Winter 2009, s.763-798.
[234] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860- 1923*, İnkılâp Kitabevi, s. 169-172.
[235] M. Fatih Andı, "Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2006, s. 165-201.

hu!"[236] Attila İlhan'a göre Türk toplumunda burjuva sınıf yapısının olmamasından ötürü romanın doğuşu da bizim edebiyatımıza uygun değildir. Bu yüzden biz taklit yoluyla romanı edebiyatımıza sokmuştur: *"...Türk romanı toplumsal bir gelişmenin sonucu olarak doğmuyor, aydınların Batı'ya özenmesi sonucunda yazılıyor."*[237]

Attilâ İlhan'a göre yine romanın niteliklerini belirleyen şartlarda da sınıfsal yapının payı çok büyüktür: *"Burjuvazi, adından da anlaşıldığı üzere şehirlilik, şehirleşme demek olduğundan, bir; sanayileşme, oldum olası metropolleri yarattığından, iki; roman dediğimiz türün varlığı da, içeriği de, çağdaş, şehirli (yani burjuva ve proleter) nitelikleriyle belirleniyor.*[238]

[236] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 231.
[237] Attilâ İlhan, *age.*, s. 233.
[238] Attilâ İlhan, *age.*, s. 232.

2.5.1.2. Romanda Bireysel ve Toplumsal Diyalektik

Cumhuriyet Dönemi'nde roman, Kurtuluş Savaşı ile başlayan bir sürecin edebî ürünüdür. Attilâ İlhan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak 1960 sonrasına kadar roman anlayışındaki sapmaları gözler önüne sermiştir. Türk romanı özellikle 1960 sonrasında konu bakımından bilinçsiz ve basmakalıp bir tutum sergilemiştir. Cumhuriyet Dönemi, Kurtuluş Mücadelesi ile başlayan içerik zamanla toplumsal değişimlere kaymıştır. Bu seyrin sürekli tekrar edilmesiyle yeni bir içerik oluşturulmamış ve tarih şuuru ihmal edilmiştir. Yazarlar, adeta birbirini taklit ederek roman yazmışlardır.

Attilâ İlhan'a göre Tanzimat'tan öykünerek alınan roman türü, Türk edebiyatına özgü bir anlayışla gelişmemiştir. Bunun en büyük sorumlusu yazardır. Düşünce kısırlığından ve tarihsel gelişmelere karşı duyarsız oluşundan ötürü roman türünde orijinal bir içerik yaratamamıştır. Fransız yazar André Still gibi kendi ülkesinde çoktan unutulan bir romancının, 1950'lerde, hâlâ bizde okunmasını yadırgamaktadır. Andre Still gibi toplumsal anlayışı ile siyasi anlayışla karıştıran bir yazarlarının estetik adı altında parti propagandası yapmasını kabullenemez. Attilâ İlhan'a göre yazar, toplumsal diyalektiğin o koşullar içerisindeki gelişimini estetik olarak değerlendirmelidir.[239]

Attila İlhan'a göre 1960 sonrası sosyalistlik propagandası yapan yazarların en büyük hatası, toprak ağalığı konusunu her bölgede aynı şartlarda anlatmalarıdır. İlhan, Ege'de anlatılan toprak ağalığı üzerinden bazı örnekler vererek birkaç çıkarım yapar. Ege'de toprak ağalığını oluşturacak bir toprak yapısı ve sınıfsal ayrıcalık yoktur. Osmanlı Devleti'nden başlayarak Cumhuriyet Dönemi'nde de Ege, kapitalist bir ticari anlayışa yatkındır. Halk, üretici olarak çok büyük topraklara sahip değildir ve orta

[239] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 216.

çiftçi olarak hayatını idame ettirmektedir. Yazarların atladığı ilk ayrıntı ayrıntı, kendi toplumlarındaki veya bölgelerindeki ekonomik yapıyı bilmemeleridir. İkincisi ise hızla kapitalist bir ekonomiye müdahil olan toplumda ağalık kavramının kalmamasıdır. Yazarın bu içeriği farklı farklı bölgelere uygulayıp ekonomik olarak ezilen halkı anlatmaya kalkışması diyalektik gelişmeye ters düşer.[240] Dolayısıyla her yazar önce kendi toplumunun gelişim süreçlerini takip etmek zorundadır.

Atillâ İlhan bununla da yetinmez. Gerçekçi Türk romanının "bizim köy" gerçekliğini sürekli olarak aynı tipler üzerinden anlatmasını eleştirir. Kötü ağa, zalim ve ezilen insan modelleri, cahil ağa ve köy imamının çağdaş öğretmene karşı iş birliği yaptığı gibi konular yıllarca aynı bilinçle işlenmiştir.[241]

Attilâ İlhan, Kurtuluş Savaşı konulu romanların içeriğinde de tarihsel bilinç eksikliği ve toplumsal diyalektik eksikliği saptamıştır. Bu hataya kendisinin bile düştüğünü belirtir. Kurtuluş Savaşı'nı anlatan romanlarda, kahramanların Batılılar gibi davranmasını yadırgar. Osmanlı Devleti'nin dağılması ile başlayan süreçte Osmanlı toplumunu yok sayarak hemen ulusal demokratikleşme sürecine geçilmesi Osmanlı topoğrafyasını hiçe saymaktır. Türk yazarı Kurtuluş Savaşı'ndaki içerik tekrarında Osmanlı toplumundan gelen kahramanları yok sayarak Batılı bir kahraman algısı yaratmaya çalışır. Bu da gerçeklik ile çelişerek Kurtuluş Savaşı'nı yüzeysel bir düzlemde görmeye sebep olmuştur.[242] Attilâ İlhan'a göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri gibi isimler toplumsal diyalektiği en iyi biçimde yansıtmışlardır. Bu öncülerden sonra Kurtuluş Savaşı'nı anlatanlar ise diyalektikten uzak bir tavır sergilemişlerdir.[243]

---

[240] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 216-219.
[241] Attilâ İlhan, *age.*, s. 240.
[242] Attilâ İlhan, *age.*, s. 221-222.
[243] Attilâ İlhan, *age.*, s. 245.

Attilâ İlhan'a göre bireysel ve toplumsal diyalektik sağlanırken romancının tüm süreçleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu duruma bireyin ve toplumun düşüncesinden başlayarak psikolojisine kadar her şey ince bir çizgide verilmelidir. Kendisi, *Sırtlan Payı* adlı romanında Miralay Ferit karakteri üzerinden örnek verir. Karakter; 27 Mayıs, Mütareke Dönemi, Kurtuluş Savaşı gibi dönemleri görmüştür. Flash-back tekniği ile her dönemde bireyin psikolojik durumu okura verilmiştir. Attilâ İlhan, Miralay Ferit karakterinin yaşadığı her süreci birbiriyle kıyaslamıştır. Attilâ İlhan'a göre burada hem bireyin hem de bireyin nazarında toplumun diyalektik süreci işlenmiştir.[244]

[244] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 225.

2.5.1.3. Romancı

Attilâ İlhan, roman türünde eser kaleme alanlara romancı diye hitap etmektedir. Bunun sebebi ise romancılığı bir meslek olarak görmesidir: *"Romancılık bir meslektir. hobby değil!"*[245] Attilâ İlhan' göre romancılığın ölçütü ürettiği kitap sayısı değil, bizden tiplerin romanda yer almasıdır.[246]

Attilâ İlhan'a göre romancının belli görevleri vardır. Özellikle sinema, tiyatro gibi sanatların yaygınlaştığı dönemde romancı sadece anlatmakla yetinemez. Bu romanın kısırlaşmasına ve kimsenin roman okumamasına sebep olur. Bu durumda romancı devreye girmelidir. Görseli harekete geçirecek bir anlatım tarzı belirlemelidir: *"Romancı, "anlatmak"tan çok "gösterme"yi hedeflemeli; sadece dış anlamıyla değil, ruhbilimsel gelişmeleri de yansıtabilen iç anlamıyla da almak şartıyla!"*[247]

[245] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 250.
[246] Attilâ İlhan, *age.*, s. 250.
[247] Attilâ İlhan, *age.*, s. 244.

2.5.2. Şiir

2.5.2.1. Şiir Nedir?

Tâhir-ül Mevlevî'de şi'r kelimesi bilmek, tanımak ve kavramak anlamları ile verilmiştir. Edebiyat dalındaki anlamı ise *"mevzun, mukaffa ve muhayye söz"*[248] olarak tanımlanmıştır.

Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1* adlı kitabının sunuş kısmında şiir hakkında şöyle bir tanım yapar: *"Edebiyat nev'ileri içinde sözün mânâsını edebî sanatlar yoluyla en fazla gözleyen yazı türü şiirdir. Ses unsuru ve kelime oyunları ile bir hüner gösterme haline gelmiş olan şiirde nesir kadar açıklık yoktur. Hatta bazı şairler şiirde mâna aramanın abes olacağı görüşündedirler."*[249] Mehmet Kaplan'ın tanımından hareketle şiirin ana kurgusu olan ses unsuru, onu diğer sanat dallarına da yaklaştırmaktadır.

Attilâ İlhan'ın görüşlerinden hareketle, şiir salt kelimelerle örülü bir tür değildir. Kelimenin imge ile geçirdiği diyalektik bağın somutlaştırılmış biçimidir. İmge; kelime, söz sanatı ve genel ses uyumuyla birlikte duygusal ve düşünsel içeriği somutlaştırır ki bu da şiiri ortaya çıkarır.[250]

---

[248] *Tâhir-ül Mevlevî Edebiyat Lügatı*, (Neşre Hazırlayan: Kemâl Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 139.
[249] Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan-Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, 27. Baskı, Eylül 2010, İstanbul.
[250] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 327-328.

2.5.2.2. Şiirde Biçim ve İçerik Sorunu

Hilmi Uçan, biçim ve içerik tartışmasının metinler için her zaman bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Biçim ve içerik tartışması, 20.yüzyılda estetiğin en önemli sorunlarından biridir. Biçimi öne çıkaranların somutlukla ilgi kurduğunu belirtir. Yaptığı araştırmada biçimin, sanatçının ürettiği düşüncenin bir dizimi olduğuna yer vermiştir. Biçimciler, somutlaştırılmamış bir düşüncenin metinde asla yerinin olmadığını belirtmişlerdir. İçerik ise dilin gösterilen kısmı yani anlam boyutu olarak ele alınmıştır. Biçim ve içerik tartışmasında taraflar sadece birinin önemli olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Hilmi Uçan'a göre bazı şahsiyetler de biçimin ve içeriğin ayrılmaz bir parça olduğunu savunmuşlardır.[251]

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli şairlerinden Attilâ İlhan ise biçim ve içerik dengesini kurmaktan yanadır.. Ona göre şiirde, biçim ve içerik birbirinden ayrılamaz. Şiirin formunda biçimin yeri ne kadar önemliyse içeriğin yeri de o kadar önemlidir.

Attilâ İlhan'a göre bir şair, kelimeleri yan yana getirerek bundan bir dize örgüsü çıkarmayı şiir zannediyorsa bu şair yanılmaktadır. Attilâ İlhan, böyle bir anlayışı sadece "dekoratif" olarak adlandırır. Türk şiirinde özellikle biçimciler Divan edebiyatından bir parça şiirlerine ekleyerek biçim oluşturduklarını zannederler. Attilâ İlhan'a göre bu, şiiri dönemin estetik şartlarına uydurmak değildir sadece dekoratif bir öge kullanmaktır.[252]

Attilâ İlhan, içerik sorununa da farklı bir yaklaşım getirmektedir. Sadece kelime üzerinden anlam tasarlayan şairin büyük bir yanılgı içerisinde olduğunu dile getirir. İmge, rolü bakımından bir kelimeyle somutlaştığı zaman içerik anlatmaz.

---

[251] Hilmi Uçan, "Yazınsal Ürünlerde Biçim ve İçerik Tartışmaları: Hakikat ve Paradoks Arasında Sanat", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Aralık 2001, s. 44-47.
[252] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 327.

İmgenin somutlaştırılmasında kelimenin anlam boyutları ve ifadesindeki imgeyi ne kadar taşıdığı önemlidir. İçerik, imge yoluyla bir kelimeye bürünmeli ve bu kelimenin somutlaştırdığı imgenin diyalektiğini tam olarak yansıtması gerekir.[253]

Attilâ İlhan, "…imge şiirin belkemiğidir, vezin ve kafiye ise, deyişi gerçekleştiren araçları…"[254] diyerek estetik bir şiirin taşıması gereken özelliklere vurgu yapar.

[253] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 328.
[254] Attilâ İlhan, *age.*, s. 336.

2.5.2.3. Türk Şiirinde Topluluklar ve Şiirde Yenilik Hareketleri

Türk şiiri, Halk edebiyatı ve Divan edebiyatı üzerine kurduğu bir şiir mimarisinden yükselir. Asırlarca farklı kollardan yürüyen bu şiirlerin birtakım farklılıklar göstermesi de normaldir. Biçim ve içerik olarak kalıplaşmaları, Tanzimat'tan başlayarak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yenilik yanlısı şairlerin en önemli konusu olmuştur.

Halk edebiyatı, somut konular eşliğinde duru bir Türkçe üzerine temellenmiştir ve halkın yaşantısı ile yoğrulmuştur. Divan edebiyatı ise merkezine estetiği almıştır, halkın toplumla olan bağından kopuk gelişmiştir. Attilâ İlhan'a göre Tanzimat Dönemi'nin sanatçıları, diğer türlerde de olduğu gibi şiiri de bir öğreti aracı olarak kullanmıştır. Getirdiği yenilikler sadece halka hitap etmekle yetinmiş ancak Divan edebiyatının sanatsal dili ve imge gücüyle şiire büyük bir yenilik getirememiştir.

Cumhuriyet Dönemi, tüm edebî türlerde olduğu gibi şiirde birçok hareketliliğin yaşandığı bir dönemdir. Şiirde yenilik belirli yayınların ve bu yayınlar etrafında toplanan şiir topluluklarının sanat anlayışları ile oluşturulmuştur. Her topluluk kendilerini öne çıkararak dönemin şiir otoritesi olduğunu iddia etmiştir. Attilâ İlhan'a göre bu topluluklar biçim ve içeriği bozarak şiiri asıl amacından saptırmışlardır. Garip Hareketi, İkinci Yeni, Hisarcılar, Mavi Hareketi, Toplumcular ile ilgili görüşleri şiirdeki yenilik mücadelesini de bizlere sunar.

Attilâ İlhan'ın ilk olarak Birinci Yeni diğer adıyla Garip topluluğunu ele alır. Onların İnönü Diktasının uygulamalarına göre hareket ettiğini savunur. Bir edebî topluluk gerektiğinde siyasal düzendeki bozuklukları eleştirmelidir. Garip, ilk yanlışı İsmet İnönü siyasetinin bir parçası olarak yapmıştır. Garip sadece menfaatleri için sanattan uzaklaşmıştır.

Garip, İnönü Diktası altında toplumsal konulardan uzaklaşmıştır. Her fırsatta toplumcu görünmeye çalıştıkları için de çelişkiye düşmüşlerdir. Gerçekten toplumu anlatmak, şiirde sadece toplumdan bir tiple benzerlik kurmak değildir. Gerçekten toplumcu düşüncelerle oluşturulmuş bir şiir; halkın sosyal hayat içerisindeki varlığını acısıyla, tatlısıyla, gülünç durumlarıyla eleştirel bir tarzda ele alır. İnönü, toplumsal meselelerin sanat yoluyla anlatılmasından rahatsızlık duyduğu için Garip şiirini her fırsatta desteklemiştir. Garipçiler başta olmak üzere siyasetin bir parçası olan tüm şairler Tanzimat Dönemi alafrangalığı yapmışlardır.[255]

Garip şiirinin ikinci yanlışı da dildeki tutumlarıdır. Şiir, bir estetik birleşim olduğuna göre günlük konuşma diliyle şiir yazılamaz. Günlük konuşma diliyle yazılan bir şiir nesirden öteye gidemez. Günlük konuşma dili şiiri nesir karşısında yüceltemez. Orhan Veli bu tutumuyla şiir okurlarını yanıltmıştır. Onun şiirini düzyazı gibi okuyanlar, estetik yönden şiirin hakkını veren şairlerin şiirlerini de böyle okumaya çalışmıştır. Attilâ İlhan'a göre bu kabul edilebilir bir davranış değildir, şiirin estetik yapısına aykırıdır.[256]

Attilâ İlhan'a göre Garip, yenilikle alakası olmayan bir topluluktur çünkü Orhan Veli özgün bir şiir anlayışına sahip değildir. Orhan Veli, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Atî sanatçıları gibi çeviri yoluyla Fransız edebiyatını taklit etmektedir. Orhan Veli'nin kullandığı biçim, Fransız gerçeküstücülerinden kopyalanmıştır.[257]

Attilâ İlhan, Birinci Yeni'nin özellikle Orhan Veli'nin kafiyeyi, vezni, imgeyi şiirden atma hareketini ise anlamsız bulur. Gerçek şiirin yapısını oluşturan bu

[255] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 285-290.
[256] Attilâ İlhan, *age.*, s. 336.
[257] Attilâ İlhan, *age.*, s. 237-238

kavramları atarak bir şiir estetiği yaratılamaz. Böyle vezinsiz akla her gelenin yazılması dize demek değildir.[258]

Attilâ İlhan, Melih Cevdet'i kendi kültürümüzü inkâr eden bir yazar olarak görür. Oktay Rıfat'ın da tutarsız olduğunu, Garip dağıldıktan sonra İkinci Yeni'ye zemin hazırladığını aktarır. Attilâ İlhan'a göre böyle tutarsız sanatçıların yenilikle, kültür senteziyle ve ulusal bir dille ilgisinin olamayacağını ifade eder. Attilâ İlhan'a göre, Garip akımının edebiyatta belirmesi Mustafa Kemal'in vefatından birkaç yıl sonradır. Attilâ İlhan'a göre Garip, Mustafa Kemal Atatürk'ün dil bilincini kavrayamamış bir topluluktur.

Attilâ İlhan, Birinci Yeni'nin Türk şiirine verdiği zararları şöyle ifade eder:

"Dün arkamıza bakınca, 'Garip Hareketi'nin şiirimizdeki 'tahribatını' daha açık görmekteyiz: Türk şiiri, geleneksel sesini yenileyecek yerde onu 'kaybetmiş'; handiyse 'çeviri şiir' kılığına girmiştir; genç şairlerin çoğu, vezindir, kafiyedir, ahenktir, imgedir vb. şiir altyapısını bilmiyor; bir 'tekerleme' bulup, iki de 'espiriyle' destekledi mi, 'şiiri kurtardım' sanıyor; dahası, şiirin hemen bir çağrışım yükü taşımayan uydurma kelimelerle yazılması, buna özellikle dikkat edilmesi; bu da yazılanın duyarlık ve etkileme gücünü azaltıyor; hâsılı, ülkemizde mizah nasıl dönüp dolaşıp 'sululuk' haline gelmişse; şiir de öyle, ya kelime cambazlığı, ya alaycı tekerleme, ya da söz soytarılığı düzeyine indirilmiştir; bunda elbette 'Garipçi'çilerin vebâli çok!"[259]

Cumhuriyet Dönemi'nde şiire getirdiği anlayışla birçok tartışmanın odağı olan bir topluluk da İkinci Yeni'dir. Attilâ İlhan'a göre bu topluluk, Menderes

[258] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 336.
[259] Attilâ İlhan, *age.*, s. 371.

Diktası'nın resmi edebiyat öncüsüdür. Adnan Menderes de İkinci Yeni'yi sanatın merkezi haline getirmiştir.[260] Garip topluluğu gibi İkinci Yeni de siyasetin bir parçası olarak sanattan kopmuştur.

İkinci Yeni'nin ortaya çıkışını şöyle ifade eder: *"Demek ki hesaplaşma hareketi, İnönü Cumhuriyeti'nin estetik temsilcilerini sarsmış, fakat, 'soğuk' savaşın 'katmerli' baskısı 'sosyal gerçekçiliğin' gelişmesini engellemiştir. Orada bir boşluk doğmuyor mu? İkinci Yeni Sirki, işte bu boşluğu dolduruyor."*[261]

Pazar Postası'nı yayın organı olarak kullanan İkinci Yeni topluluğu, şiir anlayışlarını açıklamak için birçok yazı kaleme almıştır. Attilâ İlhan'a göre bu açıklamalar İkinci Yeni'nin sadece bir sirk havası estirdiğini gösterir. Muzaffer Erdost'un oluşturduğu bu topluluktaki bazı şahsiyetler özellikle İlhan Berk, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Sezai Karakoç bir de Tevfik Akdağ birbirileriyle çelişen İkinci Yeni manifestoları ortaya koymuşlardır.[262]

Attilâ İlhan'a göre Muzaffer Erdost'un ilk çelişkisi şiir ile ilgili görüşündedir. Erdost, toplumsal konuların artık şiirde bittiğini ve siyasetin artık şiirde anlamının kalmadığını ifade etmiştir. Muzaffer Erdost, yaşadığımız Uzay Çağı'nda siyasi söylemlerin şiirde hiçbir anlamı olmadığını ve toplumsallığın şiirde olmaması gerektiğini savunur. Bu topluluğu destekleyen Tevfik Akdağ'ın *Akdenizce* adlı aşk şiirinde Cezayirlilerin vurulduğunu ve Cezayirlileri unutmayacağını dile getirmesini büyük bir çelişki olarak görür Attilâ İlhan. Bu durum, İkinci Yeni hareketi için bir tutarsızlık oluşturmuştur.[263] Attilâ İlhan'ın başlangıçta kendilerini ifade edemeyen bir grubu sirke benzetmesi biraz da bu yüzdendir.

---

[260] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 11.
[261] Attilâ İlhan, *age.*, s. 11.
[262] Attilâ İlhan, *age.*, s. 46.
[263] Attilâ İlhan, *age.*, s. 48-49.

Cemal Süreyya'nın *Bun* başlıklı şiirini eleştiren Attilâ İlhan, Amerika'daki zenci aleyhtarlığı üzerine de tespitlerini söylemiştir. Attilâ İlhan'a göre İkinci Yeni hem toplumsallıktan uzak olduğunu söylemiş hem de Cemal Süreyya, *Bun* şirinde toplumsal şairlere özenmiştir. Bu şiirde *"Zenciler zenciler iki okka zencefil"*[264] tuhaflığını şiirden çıkartınca geriye kalanın toplumcu bir şairin elinden çıkmış gibi olduğu apaçıktır.[265] İkinci Yeni toplumsallıkla ilgili yaptığı bu açıklamalarda art arda birçok tutarsızlık örneği sergilemiştir.

İlhan Berk'in şiirde nesre çevrilecek bir anlamın olmaması gerektiğini savunması da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Attilâ İlhan, İlhan Berk'in şiir nesre çevrilemez düşüncesine Sezai Karakoç'un *Balkon* şiirini örnek verir. Balkon şiiri ölçülü ve içten bir şiirdir. Attilâ İlhan'a göre *Balkon* şiiri, nesre çevrildiği zaman da anlamını kaybetmez. Bu durumda İkinci Yeni anlam yönünden de yaptığı açıklamalara ters düşmektedir.[266]

İlhan Berk'i hayatı boyunca öykülü şiir yazmakla değerlendiren Attilâ İlhan, bunu öykülü anlatımı reddeden Berk'e bu tarzını hâlâ sürdürdüğünü *Akis* dergisindeki şiirlerini örnek göstererek sunar.[267]

Attilâ İlhan'a göre İkinci Yeni anlamsızdır. İlhan, İkinci Yeni'yi savunan, dildeki anlamsızlığını "kapalı anlatım" diye ifade edenlere karşıdır. Attilâ İlhan, başta Mehmet Fuat gibilerin dilde kapalılık savına ve toplumsallığın bitip yeni şiirimizin İkinci Yeni olduğunu söyleyenlere açıkça cephe almaktadır. Attilâ İlhan'a göre Menderes Diktası, sanatçılar üzerinde büyük baskılar kurdu. Kendinden olmayan herkese baskı uyguladı. Bu yüzden toplumsal konulara bulaşmadığı iddia edilen İkinci Yeni'yi sanatın öncüsü olarak öne çıkardı. Bütün bunlara rağmen çok çelişkili bir

[264] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 48.
[265] Attilâ İlhan, *age.*, s. 48-49.
[266] Attilâ İlhan, *age.*, s. 50.
[267] Attilâ İlhan, *age.*, s. 50-51.

mesele daha oldu. *Ant* dergisinde İkinci Yeni Hareketi çelişkilerle dolu bir biçimde toplumcu şiirle bağdaştırıldı.[268] Attilâ İlhan'a göre bu tamamen sahtekârlıktı.

Ant dergisinin geçirdiği bir soruşturmadan sonra birtakım kişilerin savunma nitelikli yazılar çıkarması, İkinci Yeni Hareketi'ne sığınması da Attilâ İlhan'a göre ilginçti. Burada İkinci Yeni'nin Edip Cansever, Ece Ayhan, Ülkü Tamer gibi isimleri toplumcu ve millî kültürün koruyucusu olarak gösterildi. Bu hareketlerinde öyle ileri gittiler ki Feti Naci ve Mehmet Fuat bir dönem ulusal kültürün koruyucusu olarak İkinci Yeni'ye sahip çıkmaya kalktı. Attilâ İlhan, bu tutumu Ece Ayhan ile eleştiriyor. *Ant* dergisinde çıkan *"Rastlanmaz bir kuş angut, anlatır örneksiz. Yakın kovuklarında Akneri-Vank manastırı. Ağzında elmas."*[269] dizelerini örnek gösteren Attilâ İlhan, bu söylemlerin millî bir kültürde bağdaşmayacağını da ifade ediyor.

Attilâ İlhan'a göre İkinci Yeni'nin toplumcu olmadığını söyleyip toplumcu şairler gibi şiirler yazması onları toplumcu yapmaz. Yine bazı eleştirmenlerin onları yeni sanatçılar olarak bağrına basmasını da Attilâ İlhan kabullenmez.

Hisar, Cumhuriyet Dönemi'nde Attilâ İlhan'ın açıkça tartışmaya girdiği bir topluluktur. *Hisar* dergisi etrafında toplanan grubun sözcülüğünü Mehmet Çınarlı yapmıştır.

Attilâ İlhan ve *Hisar* dergisi taraftarları arasında Mehmet Çınarlı'nın sosyal realizm anlayışını eleştirmesiyle büyük tartışmalar çıktı. Çınarlı, sosyal realizmin edebiyatla bağdaşmayan siyasi bir hareket olduğunu söyledi. Buna ek olarak Attilâ İlhan'ın siyasi fikirlerini açıkça söyleyemeyen sosyal realizmi bunun için araç olarak

[268] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 136-139.
[269] Attilâ İlhan, *age.*, s. 143.

kullanan biri olduğunu söyledi. Sosyal realizm anlayışının, millî bir edebiyatla bağdaştırılmasının gülünç olduğunu da sözlerine ekledi.[270]

Mehmet Çınarlı'ya göre Attilâ İlhan, millî bir edebiyat oluşturma niyetinde değildi aksine vatan hainlerini, Slav ırkından olanları öncü diye önümüze çıkardı. Hisar dergisi, İlhan'ın geçmiş ve geleneği reddettiğini ama okura gelenekten yararlanılması telkinlerini tezatlarla dolu bulur. Onlara göre İlhan, geleneği küçümser sonra da aynı gelenekten yararlanılması gerektiğini ve eski şairleri över.[271]

Hisar dergisi ve onun taraftarı olanlar, Attilâ İlhan'ı komünist diye suçlar. Onlara göre İlhan, vatan hainliğine kadar varacak söylemlerde bulunur. Görüldüğü gibi Hisar, edebî bir tartışmayı Attilâ İlhan'ın şahsına yönelterek kişiliğine sözlü saldırılarda bulunmuştur.

Attilâ İlhan'a göre Mehmet Çınarlı ve beraberindeki şahsiyetler, milliyetçiliği sanatla bağdaştırmayan, tek amaçları karalama kampanyası yapmak olan bir gruptu. Onlar millî bir edebiyatın varlığını savunmuyor aksine açıkça milliyetçilik propagandası yapıyorlardı. Bu tutumlarında öyle ileri gittiler ki amaçları toplumsal gerçekçi olan Mavi Hareketi ile Attilâ İlhan'ın arasını açmaya çalıştılar ve başarılı oldular.[272] Sanatta ideolojinin olmamasını savunan Mehmet Çınarlı'nın, bu söylemleriyle çeliştiğini burada görmekteyiz.

Hisarcılar, edebî tartışmanın yerini siyasal propagandaya getirip, kendilerinden olmayanları yargılıyorlar ve toplumun gözünden düşürüyorlardı. Attilâ İlhan'ın komünistliğini bu işe karıştırmaları bu yüzden olmuştur. Attilâ İlhan'a göre

[270] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 15.
[271] Attilâ İlhan, *age.*, s. 18.
[272] Attilâ İlhan, *age.*, s. 20-21.

onların yapması gereken millî bir görüş ile sanat eleştirisiydi fakat bunda başarılı olamadılar.

Attilâ İlhan, bütün bunların sonucunda Mavi Hareketi ile arasındaki bağı kesmek zorunda kaldı. İlhan'a karşı yapılan bu propaganda öylesine büyüdü ki Mavi Hareketi yayın organı olarak kullandığı *Mavi* dergisinde Attilâ İlhan ile bir bağlarının olmadığını, sosyal realizm anlayışını savunmadıklarını bile ifade etti. İlhan'a göre bu yüzden Hisar, edebiyatı siyasetle ve kişiyle sınırlı olarak bir propaganda malzemesi haline getirdi.[273]

Soğuk Savaş Dönemi'nde edebiyattaki yeniliklere kayıtsız kalmayan, sosyal realizm ile bağ kurmuş *Mavi* dergisi etrafında toplanan bir topluluktur. Attilâ İlhan'ın kurucusu olarak gösterildiği ancak İlhan'ın bizzat kurucusu olmadığını söylediği bir harekettir.[274]

Garip ve İkinci Yeni'nin sanatta yaptıklarını içine sindiremeyen bir grup şair/yazar *Mavi* dergisi etrafında Türk şiirinin sosyal realizm ile çağdaşlaşmasını savunur. Attilâ İlhan'ın bir süre bu dergide yazılar yazmasıyla geniş ölçüde ses getirir. Menderes'in müdahalesi ve Hisar topluluğunun propagandası ile hareket kısa sürede İlhan ile bağını keser ve amacından saparak başka bir mecraya kayar.[275]

Attilâ İlhan'a göre Mavi Hareketi, Soğuk Savaş Dönemi siyasetinin kaldıramayacağı bir hareketti. Toplumsal gerçekçilik bu dönemde var olan hükümetin işine gelmiyordu. Bu yüzden de topyekûn bir sanatsal tartışma ile Mavi Hareketi sindirilmeye çalışıldı.[276]

---

[273] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 23-24.
[274] Attilâ İlhan, *age.*, s. 108.
[275] Attilâ İlhan, *age,* s. 22-24.
[276] Attilâ İlhan, *age.*, s. 112.

Mavi dergisinde *"Yılmaz Gruda, Ferid Edgü, Ahmet Oktay, Oğuz Arıkanlı, Bekir Çiftçi, Güner Sümer, Orhan Çukukçu, Bûmin Gaffar (Fikret Hakan)"*[277] gibi isimlerle bir araya geldiğini söyleyen Attilâ İlhan, kendisinden etkilenen isimlerin başında Yılmaz Gruda ve Ahmet Oktay'ı saymaktadır.

Attilâ İlhan'a göre bu hareket, gençlerin hevesi ile oluşturulmuş kendisinden de öykündükleri için birkaç yazısının burada çıkmasını istemişlerdir. Özellikle Yılmaz Gruda, Attilâ İlhan'ın şairliğinden kendisine bir nebze benzeyince birçok kişi bu durumu gözden kaçırmamıştır. Mavi Hareketi ile ilgili Ahmet Kabaklı birçok yanlış tespitte bulmuş hatta İlhan, *Mavi*'yi kurmadığını bunun üzerine söylemiştir. Attilâ İlhan'ın dergiye katılmasıyla bir dizi karalama serisi başlamıştır.[278]

Mavi dergisinde sosyal realizm fikirlerini açıklayan Attilâ İlhan, eleştiri türünde çok övdüğü Asım Bezirci ve Feti Naci'den de birtakım kınamalar almıştır. Peyami Safa da özellikle bu harekette Moskova yanlılığı arar. Attilâ İlhan'ın düşüncelerini ve Mavi'nin genç yeteneklerini bir arada tutamayan bu anlayış sonunda Mavi Hareketi'nin Attilâ İlhan ile kopmasına sebep olmuştur.[279] Bu sebepten ötürü Mavi'nin sosyal realizm ile Batılı ama ulusal bir edebiyatı gerçekleştirme hayalleri de son bulmuştur.

[277] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 109.
[278] Attilâ İlhan, *age.*, s. 110-111.
[279] Attilâ İlhan, *age.*, s. 112.

2.5.3. Eleştiri

2.5.3.1. Eleştiri Nedir?

Eleştiri ile ilgili bir tanım şudur: *"Eleştiri a. 1. Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit: "Haklarında yazıla yüceltici eleştirileri de tam anlamadığımı söyleyemem. O zaman biraz komplekse kapılıyorum."-N. Meriç.*[280]

Edebiyatta ise eleştiri sözcüğü ile anlatılmak istenen şöyle ifade edilir: "*Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirerek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik."*[281]

Metin Yurtbaşı hazırladığı sözlükte "*özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme; bir insanı, bir eseri, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla inceleme işi; bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü…"* şeklinde tanımlanıştır.[282]

Yakup Karasoy, eleştiri kavramında "tenkit, kritik" gibi başka dillerden kelimelerin de kullanıldığını Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemleri içinde bu kelimelerin Arapça ve Fransızcadan dilimize girdiğini belirtmiştir.[283]

---

[280] *Türkçe Sözlük*/haz.: Şükrü Halûk Akalın… [ve baş.] . -11.bsk.- Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011, s. 786.
[281] *Age.*, s. 786.
[282] Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü*, Sartonet, Birinci Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s. 253.
[283] Yakup Karasoy, *"Eleştiri Nedir, Bağa Destursuz Girenler Nasıl Eleştirilmelidir?"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, 2005, s. 1-13.

Attilâ İlhan'ın eleştiri üzerine yaptığı tanım şöyledir: *"Önce şöyle desek, yanlış mı olur: eleştirmek, bir şeyi değerlendirmek, değerini 'tayin' etmektir. Son zamanlarda gittikçe yayıldığını sandığım bir tutumumuz var. Eleştirmekten yermeyi anlıyoruz. Yanlış. Buna eskiler 'zemmiye' dermiş galiba. Öbürüne de 'methiye.' Şimdi biz övgü ve yergi diyebiliriz. Övmek ve yermek, değerlendirmek demek değil midir? Evet! Eleştirme ikisini de içinde taşır. Yalnız yermek ve kötülemek öğelerini değil."*[284]

Attilâ İlhan, eleştiri için ölçünün en önemli unsur olduğunu sık sık dile getirir. Eleştiri, bilgi ve ölçünün bir araya gelerek oluşturduğu bir değerlendirmedir:

"Öyleyse eleştirmek, belli bir şeyi, belli bir bilgi çerçevesi içerisinde, duyarlığı yüksek ve sonuçları öznel bir ölçüyle, ölçüp değerlendirmek demeye gelir."[285]

Attilâ İlhan'a göre sanat eserinde de durum değişmez. Sanat eserinin değerlendirilmesinde yine bir bilgi ve ölçüt olmalıdır. Eleştirmen, sanat eserini değerlendirirken sanat eseri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Eleştirinin gerçek değerini bulmasında eleştirmen doğruluğundan ve gerçekliğinden emin bir ölçü kullanmalıdır.[286]

Attilâ İlhan, genel beğeni ifadelerinin eleştirme olmadığını şöyle ifade eder: *"Sanat üzerinde sadece genel bazı beğenileri olan birinin, bu beğenilere dayanarak, sanat eserini iyidir ya da kötüdür diye yargılaması, doğru olmaz. Eleştirme olmaz, bu. Zira elinde ölçü yoktur, bir kere. Ölçünün doğrusu, haydi haydi, yoktur."*[287]

---

[284] Attilâ İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, Bilgi Yayınevi, 4.Basım, Mart 2000, Ankara, s. 40.
[285] Attilâ İlhan, *age.*, s. 40.
[286] Attilâ İlhan, *age.*, s. 40-41.
[287] Attilâ İlhan, *age.*, s. 41.

2.5.3.2. Eleştirici ve Yöntemi

Cumhuriyet Dönemi'nin eleştiride de önemli isimlerinden biri olan Attilâ İlhan, eleştiri türüyle ilgilenen kişiyi "eleştirici" kelimesiyle adlandırır.

O, eleştiricinin yöntemini *"Eleştirici, bir yandan çağdaş koşulların estetik bileşimini edebiyatın bütün dalları için düşünen, araştıran, belirleyen adam olacak; bir yandan da saptadığı ölçütlere göre sanatçıların verdiği eserleri ölçüp biçen adam! Şu tek cümleden bile neler çıkıyor görüyorsunuz: Eleştiricinin iki yanı var, birisi yaratıcı yanı, ötekisi değerlendirici yanı; yaratıcı yanıyla ilkin bir estetik bileşim varsayımı bulacak, sonra o temel üzerinde değer yargılarını getirecek."* şeklinde açıklamıştır.[288]

Attilâ İlhan, eleştirinin nasıl yapılacağı konusunda detaylı açıklamalarda bulunmuştur ancak eleştiri konusundaki ilk fikri bu işin çok zahmetli olduğudur. İlhan'a göre eleştirici, öznel fikirlerini ve değer yargılarını ortaya atarak bu işi yapamaz. Eleştirici; öncelikle içinde bulunduğu sanat zemininden haberdar, çağın bilimsel ve estetik koşullarına hâkim olmalıdır. Elindeki ölçütlerle eleştiriye muhatap olacak konuyu iyi analiz etmelidir:

"Böyleleri var, rastlamışsınızdır: Şiir okumaktan çok şiirden konuşurlar, ozan çekiştirirler: bunu "edebiyatçılık" sanırlar üstelik, karınlarını yarsanız doğru dürüst iki mısra çıkmaz, aldıkları son şiir kitabınınsa sayfaları ancak belirli bir yere kadar açılmıştır, olsun! Yine de şaşılacak bir sorumsuzlukla "ahkâm keser", kaşla göz arasında filan ozanı "sallandırır", filanı "unutulmaya" mahkûm ederler."[289]

---

[288] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s.175.
[289] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s.113s.

Attilâ İlhan'ın eleştiriye getirdiği farklı bir bakış açısı vardır. Ona göre eleştirici, mutlaka toplumsal faaliyetleri bilmelidir. Aslında İlhan, toplumcu bir eleştirmen ister. Bu da onun Marksist bir eleştiri anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. İlhan'ın eleştiriden beklediği husus tamamen toplumsal olay ve olguların, sanat eserlerinde anlatılıp anlatılmadığını saptamaktır. Ona göre, iyi bir eleştiri metninin ve eleştiricinin ölçütü de bu olmalıdır.

"Filânın şiir kitabı çıkmış, falanın da romanı, bakacağız, o koşullar altında içermesi gereken şeyleri içermiş mi, toplumsal çözümlemesini bir tamam yapmış mı, bu çözümlemeden hareket ederek yüce bir estetik bileşime varabiliyor mu?"[290]

Attilâ İlhan'a göre, sanat eserinin değerlendirilmesinde kuralsızlık ve beylik düşünceler edebiyatı kısır döngüye sürükler. İyi bir okur, Türk edebiyatının yazarlarını tanımakla kalmamalı, ayrıca onların fikirlerini de değerlendirmelidir. Nurullah Ataç'ı bu konuda çok eleştirir. Attilâ İlhan'a göre, Nurullah Ataç kendisini edebiyatta 'tekel' yapmaya çalışır çünkü Nurullah Ataç, öznel bir tavırla hareket eder. İlhan'a göre, Nurullah Ataç'ın birtakım çevrelerden ötürü resmen dokunulmazlığı vardır. Attilâ İlhan'a göre Nurullah Ataç'ın sözünü herkes dinler ve onun her sözünü doğru kabul ederlerdi. Buradan hareketle Ataç'ın bir edebiyat eleştirmeni olarak tavrını, edebî çevrelerin anlamaması da mümkün değildir:

"Ataç'a karşıydık. İki nedeni vardı bunun: Aşırı bireyciliği ve bireyselliği, keyfinden başka yöntem, paşa gönlünden başka ölçüt tanımaması, birincisi; sanat dışı, çok da ağır baskılar altında ezilen toplumcu sanat akımını ve sanatçılarını âdeta "yok sayması", yeni sanat diye yalnız Garip'çileri "resmîleştirmeye" çalışması, ikincisi."[291]

---

[290] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 176.
[291] Attilâ İlhan, *age.*, s. 179.

Attilâ İlhan' göre Nurullah Ataç geleneği de inkâr ederdi. İlhan, Nurullah Ataç'ın çok iyi bir bilgi birikimine sahip olduğunu ve bunun yanı sıra Fransız edebiyatının da inceliklerini bilmesine rağmen eleştirilerinde, sürekli Batı'yı esas almasını yadırgar. Attilâ İlhan'a göre eleştiride toplumun durum ve gidişatını bilmek önemli bir tutumdur ancak Ataç bunların hiçbiriyle ilgilenmez.

Attilâ İlhan ile ilgili incelemelerimizde fark ettiğimiz asıl durum ise aslında Nurullah Ataç'ı yadırgamak veya yargılamaktan ziyade ona hayretle bakar. Nurullah Ataç'ın bunca bilgi birikimine ve sözüne itibar edilen bir eleştirmen olmasına rağmen beylik hareketleri birbiriyle çelişir. İlhan, Ataç'ın hakkında düşündüklerinin Ataç'ın hoşuna gideceğini de belirtir. Attilâ İlhan'a göre, gerçekte Ataç, eleştirdiği kadar eleştirilmeyi de göze alabilen ve bu eleştirileri de dikkate alan bir kişiliktir. Sonuç olarak burada bulunduğumuz tespit Ataç'ın eleştirmenlik konusunda tam donanımlı olduğu ancak bu işin uygulama kısmında, eleştiri hassasiyetini pek dikkate almadığıdır:

"Ataç zekidir, bilgilidir, beğenisi sağlam ve ince, yazarlık onuru yüksektir. Halk şiirimizi, Divan şiirimizi pek iyi bilir. Fakat Batı'yı yeğlemiştir bir kere. Söz gelişi, klâsik Fransız şiirinin tezdüzeliğini görmez, inadına bizimkisi tekdüzedir der; onların Latince'den onca etkilenmeleri işlemez de ona, bizim Osmanlıca fena halde koyar."[292]

Attilâ İlhan, eserlerinde de toplumcu anlayışın daima sesi olmuştur. Toplumun edebî ürünlerinde doğal bir hâl ile yer etmesi kaçınılmazdır. İlhan'ın edebî eserlerinde de eleştiri, inceleme, deneme gibi öğretici metinlerindeki gibi bir fikrî hava vardır. Vermek istediği mesaj çoğunlukla algılanır ancak İlhan'ın sitem ettiği mesele ise genellikle eleştirmenlerin siyasi fikirler boyutunda eserleri değerlendirmesidir.

[292] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 182-183.

Attilâ İlhan'ın asıl yakındığı bir diğer husus da elbet bir eleştirmen onun siyasi boyutunu da ele alabilir ancak yanlış bir biçimde değil.

Attilâ İlhan'ın eleştirideki hassasiyetleri aslında kendi eserlerine yönelen eleştirilerdeki sığlıkları gördükçe ortaya çıkar. Özellikle Fethi Naci gibi önemli bir eleştirmenin de böyle bir tutum ile *Kurtlar Sofrası* adlı eserini, onun düşüncesiyle çelişir bir biçimde eleştirmesi İlhan'ın eleştiri hakkındaki görüşlerinin de haklılığını gösterir. İlhan, sosyalist anlayışın Mustafa Kemal Atatürk'ü desteklediğini ve Anadolu'nun kurtuluşu için her zaman Gazi Mustafa Kemal Paşa ile birlikte olduğunu savunmaktadır. Fethi Naci'nin ve diğerlerinin bu romanda gözden kaçırdığı şey ise sosyalizmin Atatürk ve onun mücadelesini desteklemesidir:

"Elbette, bu ideolojik içerikli, gayet hareketli ve sürükleyici bir olaylar ve insanlar örgüsü içinde nakledilmişti; kitap o tarihte de, sonra da epeyce ilgi gördü, birkaç kere de basıldı; ne var ki, o tarihte de, daha sonra da, özellikle sosyalist soldan ısrarla şu türden bir eleştiriye tâbi tutuldu: Bu kitap 'Atatürkçü' bir kitaptır, bu yüzden, sosyalizmle ilgili sayılmaz. O zamanlar, ne desem (zaten roman bunları yeterince belirtiyordu) o eleştirileri önleyemezdim, üstüne de gitmedim; gel gör ki bu eleştirileri yapanlar (gözlerinden öperim, Fethi Naci) iki şeyi ciddi şekilde gözden kaçırmışlardı: a) 1920-1940 arasında, Türk sosyalist hareketi, kesinlikle Anadolu İhtilali'nin ve Gazi'nin yanında ve arkasında olmuştu; Emekçi Partisi'nin yayın organı Emek dergisinin kapağında Faris Erkman'ın fırçasıyla yapılmış o Gazi Mustafa Kemal portresini hangimiz unutabiliriz. b) Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyalistlerin ilk görevlerinden biri, 'sistem'e karşı Gazi'yi, yâni Anadolu İhtilali'ni, yâni antiemperyalist, lâik ve demokratik tavrı savunmak; sosyalizme giden yolun, bu tavırdan geçeceğini unutmamaktı."[293]

[293] Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 204-205.

Attilâ İlhan'a göre bir eleştirmen, hata yaptığında veya yanlış bir ölçütle çağın değerlerinden geri kaldığında kendini eleştirebilmelidir. Öz eleştiri yapabilen eleştirmen, içinde bulunduğu edebî ortamı sanat ve kültür bakımından çok daha ilerilere götürür. Ayrıca İlhan'ın düşüncelerinden hareketle gerçek bir eleştirmen alçak gönüllü olur ve kendisini övmez. Attilâ İlhan'a göre gerçek eleştirici Asım Bezirci'dir. Bezirci'yi anlatırken çalışmamızın başında açıkladığı eleştirmen kimliği birbiriyle örtüşür. Asım Bezirci, bir eseri değerlendirirken nesnel ölçütlerle ve bilimsel yaklaşımlarla o eseri ele alır. Asım Bezirci'nin söyleminde korkusuz olmasını, şartlar her ne olursa olsun doğru bildiğinden şaşmamasını da takdir eder. Attilâ İlhan'a göre Bezirci bu kişiliği yüzünden çok defa siyasi baskı görmüştür. Bu baskılar yüzünden bir dönem yazı yazmak istememiştir. Asım Bezirci'yi yine kendisi yazmaya iknâ etmiştir. İlhan'a göre, Türk edebiyatının Asım Bezirci gibi eleştirmenlere ihtiyacı vardır. Çünkü her şeyden önce, tüm metotlarından ötede Bezirci, kendi eleştiri hatalarını bile eleştirebilen ve bunun doğrusunu mutlaka daha sonraları dile getiren bir eleştirmendir.

"Başardım da! O yıllarda Sâlim Şengül Ankara'da Dost Yayınevi'ni kuruyor; bir de dergisi var; Asım'ı aldım götürdüm, al takke ver külah ona eleştiri yazmayı kabul ettirebildik, tek şartı oldu, takma bir isim kullanmak: "Hâlis Acarı! Epeyce bir zaman bu adla, daha sonra kendi adıyla, meraklısının bildiği, sevdiği ve aradığı bir sürü inceleme-araştırma, bir sürü de eser yayımlandı. Edebiyatımızda eleştiriyi sevdim-sevmedim sübjektifliğinden kurtaran odur. Diyalektik bir metodla, zengin malzeme kullanıp, Marksist eleştiriler yazar; ezkaza yanılsa, sonraki yazılarında özleştirişini yaparak yanıldığını söylerdi. Bunu yaşadım da biliyorum: Yağmur Kaçağı'nı yayımladığımda, Forum dergisinde çok fena eleştirmişti; birkaç yıl sonra Papirüs dergisindeki Attilâ İlhan incelemesinde, "yanılmış olduğunu' resmen ve alenen açıkladı."[294]

[294]Attilâ İlhan, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım, Şubat 2015, İstanbul, s. 49.

2.5.3.3. Eleştirinin Önemi

Attilâ İlhan'a göre edebiyatın gerçek değerini bulmasında eleştiri önemli bir türdür. Eleştirinin yanlış yöntemlerle, taraflı bir şekilde yapılması veya bazı konularda eleştiriye başvurulmaması Türk edebiyatında birçok soruna neden olmuştur. Ona göre eleştirinin önemi başlı başına edebiyatın varlığını oluşturur:

"Eleştirmemiz, edebiyat cöngülünde bir yandan yeni yollar açıp kılavuz edecek; bir yandan da açılmış, açılmakta olan yolların doğruluğunu eğriliğini değerlendirecek yerde; ya, akıl sır ermez bir arsızlıkla tembelliğinin gölgesine yatmış, ya da yönetmesi yöntermesi gereken birtakım sanatçıların ya da sanat akımlarının dümen suyuna takılmıştır."[295]

"Şaka bir yana, en çok betime giden ne, biliyor musunuz? Batı kopyacılığıyla harcanır dururken ulusal bir eleştirmeyi bir türlü akıl edemeyişimiz; Batı'nın bize önerdiğini ulusal süzgecimizden geçirmeyi; hiç değilse, bu önermeleri kendi koşulları içerisinde ele alıp değerlendirmeyi bilmeyişimiz. Öyle ya, Batı'ya körükörüne tapınacak yerde, biraz dibini karıştırsak, elde edeceğimiz ipuçları gözlerimizi faltaşı gibi açmaya yetecek de artacak bile."[296]

Attilâ İlhan, gerçek okurun eleştiri yazılarını da takip edeceğini belirtir. Ona göre eleştiri türüne gerekli önemi vermeyen yazarlarımız, okuru suçluyor ve okurun bu türe ilgi göstermediğinden hareketle bu işi yapmamaya karar veriyordu. Böylece edebiyatın önü açılamıyor, sanat da devamlı olarak gelişmeye yönelik hamleler oluşmuyordu.

---

[295] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 82.
[296] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XII. Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 73.

Attilâ İlhan'ın düşüncesinde eleştirmen aynı zamanda bir sanat adamıydı. Roman veya şiir yazan birinin azminde olması gerekiyordu. Çünkü daha önceki yazılarında da belirttiğimiz gibi eleştiri yazıları, İlhan'ın zihninde bir sanat eseri gibi kıymetlidir.

"Hiç mi özürleri yok? Var bir tane, o da okuyucuya iftira: Eleştirme ve inceleme yazılarına okuyucu ilgi göstermiyormuş! Eğer, ilgili kılmayı becerememişsek, göstermez zâhir! Hem aynı okuyucunun edebiyat eleştirme ve incelemelerinden çok daha sindirimi güç şu toplumbilim, tarih, ekonomi vs. kitaplarını kapışmasına ne diyelim? Nasıl açıklayalım bu işi? Kaldı ki, ilgi görmemek çalışmamak için geçerli bir özür mü? Hangi romancı, hangi şair "ilgi görmüyorum, kitaplarım depolarda tozlanıyor" diyerek romanını, ya da şiirlerini yazmaktan vazgeçiyor? Vazgeçen sadece eleştirmeciler. Kımıldanın biraz. Yoksa hakkınızda geleceğin yargısı şimdikinden çok daha ağır olacaktır."[297]

Attilâ İlhan, eleştirinin gelişmemesinden ötürü ülkemizde edebiyat armağanları verilirken bir ölçüt kullanılmıyor veya sanatçının bunu hak edip etmediğine bile bakılmıyordu. İlhan'ın burada dikkat çekmek istediği sorun da yine sanatın "tekel" yapılmak istenmesidir. Armağanlar verilirken dönemin siyasi şartlarına yakınlık, arkadaşlık ve dostluk veya maddi çıkarlar göz önünde bulunurdu. Eleştiriyi dikkate almayan jüriler istediklerine ödül verirlerdi. Öyle ki İlhan'a göre bu iş, bazen sırayla bile dönüyordu:

"O bu değil ya, rezaletin son perdesi, bizde "günümüzün şiiri" diye bu apaçık yozlaşmayı gerek kafa kuruluşları, gerek geçmişleri düpedüz toplumcu Mehmet Fuat gibi, Fethi Naci gibi, Hüsamettin Bozok gibi, eleştirmecilerin tutması, tutması bir yana 27 Mayıs'la birlikte ak saç kara saç açıkça ortaya çıktığı halde hâlâ geçerli saymakta inat etmesi! Toplumbilimci gibi yazdılar mı, "geri kalmış bir ülke" olan Türkiye,

[297] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 84.

sanatçı gibi yazdılar mı "ileri kapitalist ve emperyalist bir ülke" oluveriyor. Rahatsızlık da duymuyorlar bundan, o kadar duymuyorlar ki, biz jüriyiz diye kendi aralarında üçü beşi toplanıyor, "bizzat" sulayıp yetiştirdikleri ozanlara armağanlar veriyorlar. Alan razı, satan razı, halt etmiş okuyucu mu? Yok canım, içlerine çektikleri aslında gökyüzü değil, havadır."[298]

Attilâ İlhan'a göre Türk edebiyatında armağanları hakkıyla dağıtacak jürilere ve bu jürileri doğru yönlendirecek eleştirmenlere ihtiyaç vardır:

"Armağan bir çabanın karşılığıdır. Hiç değilse öyle olması gerekir. Ben şunu değil de bunu beğeniyorsam, şunu değil de bunu seçiyorsam; beğendiğim ve seçtiğimin ötekilere göre bir üstünlüğü, bilemedin bir farkı olmalıdır. Bu fark belirli ve bilinçli bir çabanın sonunda doğar; değerlendirmenin, başka bir deyişle armağanın asıl nedenini teşkil eder."[299]

Attilâ İlhan, Cumhuriyet Dönemi'nin bazı bilinen yazarlarının da gönül yaparcasına armağan verdiğini ifade etmiştir. Burada bazı yazarların dostluk pekiştirmek adına ödül vermeleri onu kızdırmaktadır. Üstelik bu yazarlar, bu tavırlarını bir gelenek haline getirerek Türk edebiyatının başka yeteneklerini de görmezden gelirler:

"Niye anlamazlıktan geliyorsun; o jüri işi senin istediğin, Sait'in de isteyeceği gibi, ciddi ve bütün tutmuyor ki: Türk edebiyatını, Türk sanatını çepçevre eline alıp tarafsızca elemiyor ki! Şu dört talihli ada bak: Sabahaddin Kudret, Haldun Taner, Tahsin Yücel, Necati Cumalı, sen bu dört ada "mutad olarak" hangi dergilerde rastlarsın? Bir de jüriye teşkil eden isimleri gözden geçir, aynı soruyu bir de onlar için

[298] Attilâ İlhan, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XII. Basım, Kasım 2016, İstanbul, s. 109.
[299] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 34.

*sor? Cevap aynı olacaktır. Onlar bir sanat armağanı dağıtmıyorlar; bir dost mirası paylaşıyorlar: Herkes kuyruğa girmiş sırasını bekliyor, bu yıl benim, gelecek yıl s*enin*! Türk hikâyeciliği onlarından çevresinden ibaret. Dışarda kim var, ne yazıyor? Filanın yazdığı Sait'in eline daha mı yatkın: filancanın ki daha esaslı mı bir terkip kimin umurunda?"*[300]

[300] Attilâ İlhan, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2004, İstanbul, s. 37-38.

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli bir aydını, yazarı ve şairi olan Attilâ İlhan, eserleri ve düşünceleriyle Türk edebiyatında kendine özgü bir yer edinmiştir. Çocuk yaşta şiirleri sayesinde tanıdığı Nâzım Hikmet'i, kendisine her konuda örnek almıştır. Attilâ İlhan'ın özellikle sanat ve siyaset görüşlerinde belirgin olarak gördüğümüz Nâzım Hikmet etkisi, basit birkaç söylemle geçiştirilemez.

Lise yıllarında Nâzım Hikmet'in bir şiirinden dolayı yakalandığı için tutuklanmış, okulundan atılmış ancak Nâzım Hikmet'ten hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Fransa'da, Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'ne katıldığı sıralarda sosyalizmi ve komünizmi yakından tanıma fırsatı bulmuş, hayatının sonuna dek inandığı fikirleri söylemekten çekinmemiştir.

Attilâ İlhan'ın kendisine örnek aldığı diğer bir isim de Mustafa Kemal Atatürk'tür. Sosyalizm anlayışıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirlerini, devrimlerini, çağdaş kişiliğini bağdaştırmaya çalışmış, bu hususta her zaman bütünleştirici fikirler üretmiştir. Bu düşüncelerini siyasetle sınırlandırmamış edebî anlayışına da yansıtmıştır. Sosyal realizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmış, hayatı boyunca hiçbir topluluğun üyesi olmamıştır.

Türk edebiyatını derinlemesine incelemiş, fikir üretirken özeleştirisini yapmaktan çekinmemiş, eserlerini oluştururken geçmişin izlerini her daim belleğinde yaşatmıştır. Okurlarına edebî eserlerinin yanı sıra sanat, siyaset, kültür gibi konularda çeşitli röportajlar ve yazılar armağan etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde edebî kişiliği ve düşünceleriyle kendine has bir yol çizen Attilâ İlhan ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan her çalışma onun düşüncelerine ve eserlerine ışık tutması bakımından önemlidir. *Nesirlerine Göre Attilâ*

İlhan'ın Düşünce Dünyası adını verdiğimiz bu çalışmamız çeşitli konularda onun düşünce dünyasını yansıtan birçok tespite yer vermiştir. Ulaştığımız bu tespitlerle de Attilâ İlhan'ın düşüncelerini bütünüyle göstermeyi amaç edindik.

Attilâ İlhan'ın sanat hakkındaki görüşlerinde eleştirel bir tutum sergiler. Attilâ İlhan, genellikle sanatın ilerlemesine engel olan meseleleri irdeler. Seksen yıllık yaşamında Cumhuriyet Dönemi'nin sanat anlayışına büyük ölçüde tanık olmuştur. Toplumcu anlayış ile estetiğin bir arada tutulmasını savunmuş, sanatçının kendi toplumundan uzak kalmaması gerektiğine inanmıştır. Attilâ İlhan, sanatın ulusal bir benlik kazanması için mücadele eder. Ayrıca geçmiş dönemlerin sanat anlayışını hiçe saymamakla beraber sentez bir yapının olması gerektiğine inanır.

Tanzimat Dönemi'nde sanatta da çağdaşlaşma fikirleri ortaya atılmış ancak Türk milletinin geçmiş sanat anlayışı, çağdaşlaşma fikirlerine yansımamıştır. Attilâ İlhan, siyasetin sanata ve sanatçıya müdahalesinden daima yakınmıştır. İsmet İnönü'nün ve Adnan Menderes'in sanata, sanatçıya kurduğu baskıları sanatın ve sanatçının önündeki en büyük engel olarak görür.

Attilâ İlhan'ın, kültür hakkında da birçok görüş belirtmiştir. Kültür üzerinde etkili olduğunu düşündüğü en büyük materyal kitaptır. Okumanın faydalarını çoğu kez dile getirmiştir. Türk toplumunun okumadığını, okumadan kültürel birikimini arttırmaya çalıştığını belirtir. Ona göre okuma alışkanlığı toplumumuzda yok denecek kadar azdır ve okurumuz bilinçsizdir. Bütün bu sebeplerden ötürü de birçok düşünceyi sorgulamadan kabulleniriz.

Attilâ İlhan, Batılılaşmanın yanlış bir kavram olduğunu düşünür. Ona göre Batılılaşma, Batılıların çıkarları için tasarladığı gizli bir emperyalizm tuzağıdır. Batılıların gerçek niyeti, Doğu diye adlandırdıkları ülkelerin kültürel bağlarını koparmaktır. Kültürel bağlarından kopardıkları ülkelerin hem ekonomik kaynaklarını

ele geçirmek hem de topraklarında kendi kültürlerini zorla yaymayı hedeflemişlerdir. Onun için doğru kavram çağdaşlaşmadır. Ülkemizin çağdaş bir medeniyet seviyesine ulaşmasını da belirli koşullara bağlar. Geçmiş kültürümüz ile ulusal kimliğimizi bir arada tutup sentez bir kültür oluşturabilirsek Batılılara fırsat vermeden bunu başarabileceğimize inanır.

Attilâ İlhan, siyaset hakkındaki düşüncelerinde en önemli mesele, Türkiye'nin demokrasi anlayışında sağ ve sol kesimin durumudur. Attilâ İlhan'a göre Türkiye'de demokrasi anlayışı Mustafa Kemal Atatürk'ün açtığı yolda ilerlememiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra ülkenin yönetiminde söz sahibi olan siyasetçiler dar fikirlerle demokrasiyi örselemişlerdir. İktidar/muhalefet arasındaki ilişki, sağcı ve solcuların yıllardan beri getirdikleri kalıplaşmış görüşleri, ülkenin çağdaşlaşması için oldukça yetersiz kalmıştır. Attilâ İlhan'a göre demokrasi ile hedeflenmek istenen çağdaş bir medeniyet olmaktır. Sağ ve sol kesimin Türkiye'de bunu yapamayacak düzeyde olması, demokrasi anlayışında da bir ilerleme sağlayamamıştır. Türkiye'nin çağdaşlaşması, demokrasi ile ilerleyen bir ülke olması için yapılması gereken işçi sınıfının önemini anlamak ve onlara hak ettikleri değeri göstermektedir. Bağımsız bir ekonomi için işçi sınıfının değer kazanması gerekir. Attilâ İlhan, Türkiye'nin çağdaşlaşması için sosyalizmin de sık sık önemli olduğunu ifade etmiştir.

Attilâ İlhan, Türkiye için sosyalizmin önemli bir siyasi görüş olduğunu savunur. Bu görüşünü ispatlamak için de Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık azmini ve devrimlerini halk tabanından başlatmasını örnek gösterir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün devrimlerinin halk tarafından benimsendiğini, halkın bu devrimlerle çağdaşlaşma yolunda ilerlediğini belirtir. Sosyalizmin her şeyden önce halkı ilke edinmesiyle Mustafa Kemal Atatürk'ün halkını ilke edinmesini bağdaştırır. Türkiye'de sosyalizme en büyük engel olarak da Mustafa Kemal Atatürk'ü gerçek anlamda tanımayan düşünürleri gösterir.

Siyaset hakkındaki önemli bir düşüncesi de bir liderler üzerinedir. Gerçek bir liderin mazlum halklarla iş birliği içinde emperyalizmle mücadele etmesini önemser. Ona göre zalimler ve mazlumlar vardır. Emperyalizm düşüncesi ile hareket eden devletleri zalim diye nitelendirir. Gerçek bir liderin de mazlum olan tüm halklar için hareket etmesini savunur. Bu düşünceye Mustafa Kemal Atatürk'ü, Vladimir Lenin'i, Lev Troçki'yi ve Sultan Galiyev'i örnek olarak gösterir. Ayrıca bu liderlerin antiemperyalist tutumlarından çok etkilendiği açıktır.

Attilâ İlhan'ın dil hakkındaki tespitleri çok önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Dil Devri'mi ile Türk ulusunun bağımsızlığını pekiştirdiğini birçok düşünür anlayamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, dil ile ilgili çalışmaları titizlikle takip etmiş, bu konuda hiçbir ayrıntıyı atlamamıştır. Attilâ İlhan'ı en çok etkileyen meselenin bu olduğu kanısındayız. Türkiye'deki birçok yazarın, edebî ürünlerini oluştururken dilde hassasiyet göstermemesini daima yadırgamıştır. Attilâ İlhan'a göre dil, toplumun gelişimiyle birlikte ilerler. Mustafa Kemal Atatürk, Dil Devrimi'ni belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirmiştir. Dildeki değişiklikleri zorla, tepeden inme kararlarla uygulamamıştır. Dilin, ulusal bir zemine oturması için topluma bırakmıştır. Toplum belirli bir süreç içinde, ulusal bir dil anlayışını kabullenecek ve dildeki yabancı etkileri ortadan kaldıracaktır.

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı Dil Devrimi Türkiye'de etkisini zamanla yitirmiştir. Bunun yegâne sorumlusu olarak da İsmet İnönü'yü işaret eder. İsmet İnönü, Türkiye'de kültür ve sanatın çağdaşlaşması için öncü olduğunu söyleyerek Tanzimat Dönemi'nden kalma fikirleri savunmuştur. Attilâ İlhan, İsmet İnönü'yü destekleyen Birinci Yeni şairlerini dili kullanmadaki bilinçsiz davranışlarından dolayı çoğu kez eleştirmiştir.

Attilâ İlhan'ın edebiyat hakkında görüşleri ve bu görüşlerin somut delilleri de çok önemlidir. Cumhuriyet Dönemi'nde yaşayan birçok yazar, romanda Kurtuluş Savaşı'nı işlemiş ancak tarih bilincinden yoksun bir Tanzimat Dönemi alafrangası

olduğu için başarı olamamıştır. Bu yazarlar romanlarında Batılı özelliklerle dolu kahramanlar ortaya çıkarmıştır. Batılı özelliklere sahip bu kahramanlar, geçmişinden kopuktur ve toplumdan uzaktır. Attilâ İlhan, Kurtuluş Savaşı sürecini işleyen yazarları, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini görmezden geldikleri için eleştirir. Kendisinin de bu hatayı yaptığını belirtir. Bir yazarın romanda yaratacağı karakterin, yaşadığı tüm süreçleri karşılaştırması çok önemlidir. Karakterin yaşadığı bu süreçlerin psikolojik, bireysel ve toplumsal sonuçlarını sorgulaması gerekmektedir.

Roman üzerinde yapılan diğer tespit ise köy gerçeğini işleyen yazarların taklit yoluyla birbirinin kopyası romanlar yazmasıdır. Türkiye'de özellikle uzun yıllar köy gerçeğini anlatan yazarlar, romanlarında işledikleri bölgelerin ekonomik ve toplumsal şartlarını bilmeden hareket etmişlerdir. Attilâ İlhan, Ege için bazı tespitlerde bulunmuştur. Ege'yi romanında işleyen yazarlar ağa-köylü, zalim-mazlum gibi birbirinin kopyası eserler vermiştir. Attilâ İlhan'a göre Ege, ağalık kavramına çok uzak bir bölgedir. Bu bölgede ekonomik ve toplumsal yönden ağalık diye bir sınıfın olması mümkün değildir. Ege, orta gelirli çiftçilerin yaşadığı bir bölgedir. Attilâ İlhan'a göre romancılık hobi değil, bir meslektir. Romancılığı meslek olarak görmeyen yazarların bu hataları yapması kaçınılmazdır. Attilâ İlhan'a göre romancılığı meslek olarak gören en önemli yazar Orhan Kemal'dir.

Attilâ İlhan, şiir hakkında görüşlerini belirtirken meseleyi birçok yönden ele alır. Öncelikle şairlerin dönemin siyasetiyle içli dışlı olmalarını ve dönemin siyasetinden maddi ve manevi yarar sağlamalarını eleştirir. Şiir topluluklarının ise bilinçsiz ve doğru bir sanat anlayışından yoksun olduğunu belirtir. Yaşadığı müddetçe birçok şiir topluluğuyla edebî tartışmalara girmiştir. Özellikle bunlardan Birinci Yeni, İkinci Yeni ve Hisar toplulukları çok önemlidir. Attilâ İlhan'a göre Birinci Yeni, İsmet İnönü tarafından desteklenen bir topluluktu ve sanattan uzaktı. Sanatçı kimliklerini siyasetin boyunduruğuna bıraktı. Birinci Yeni şairleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün dil bilincinden yoksundu. Vezni hiçe sayarak da şiirin estetiğini yok ettiler.

Attilâ İlhan, İkinci Yeni'yi anlamsız ve tutarsız bir topluluk olarak görür. İkinci Yeni ilkelerini hiçbir zaman tutarlılıkla anlatamadı. Şiirde toplumcu anlayışın olmadığını belirttiler ancak toplumcu şairler gibi şiir yazmaya çalıştılar. Şiirin nesre çevrilince anlamını yitirdiğini söyleyip nesir cümlelerine çevrilince anlamını yitirmeyen şiirler yazdılar. Attilâ İlhan, İkinci Yeni'nin ilkelerini bu yüzden şiirde yenilik olarak görmedi. İkinci Yeni aynı zamanda Adnan Menderes'in sanatta öncü diye gösterdiği bir topluluktu. Dönemin siyasetinden kendilerini soyutlamadılar, toplumun sorunlarını dile getirmedikleri için hiçbir zaman siyasi otoritelerle zıt düşmediler. Attilâ İlhan, İkinci Yeni'yi sirke benzetir.

Şiir konusunda Hisarcılar ile de tartışmalara girdi. Bu topluluğun çoğunlukla sanattan uzak bir tavırla milliyetçilik propagandası yaptığını aktarır. Sanata daima siyaset bulaştırdıkları için de başarılı olamadıklarını belirtir. Attilâ İlhan, Mehmet Çınarlı ile yaptığı edebî tartışmaların amacını aştığını ve Mehmet Çınarlı'nın birçok sanatçıyı siyasal görüşleri üzerinden karaladığını belirtir.

Attilâ İlhan'a göre eleştiri türünün nesnel ölçütlere dayanmaması Türk edebiyatının gelişimini engellemektedir. Eleştirinin toplumbilime ve nesnel ölçütlere dayanmamasının büyük sorunlara yol açtığını belirtir. Beylik ölçütler kullanan eleştirmenlerin, edebî eserlere hak ettiği değeri veremediğini aktarır. Ayrıca Türkiye'de nesnel ölçütlerle eleştiri yapılmadığından armağanların doğru kişilere verilmediğini düşünür. Eleştirmenlerin bu konuda nesnel ölçütler edinmesi gerektiğini ifade eder.

Sonuç olarak, bütün bu görüşler Attilâ İlhan'ın zengin bir düşünce dünyasına sahip olduğunu göstermektedir. Attilâ İlhan düşünceleriyle hafızalardan silinmeyecek bir yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

1. Attilâ İlhan'ın İncelenen Eserleri

1.1. Kitap

İlhan, Attilâ, *Batı'nın Deli Gömleği*, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, Altıncı Basım, İstanbul 2016.

……, *Gerçekçilik Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 4.Basım, İstanbul, Mart 2000.

……, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, XIII.Basım, İstanbul 2015.

……, *Hangi Batı*, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, On İkinci Basım, İstanbul 2016.

……, *Hangi Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, IV. Basım, İstanbul 2015.

……, *Hangi Seks,* Bilgi Yayınevi, 3.Basım, İstanbul 1997.

……, *Sağım Solum Sobe*, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 2005.

……, *Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler,* Bilgi Yayınevi, 3.Basım Ankara 1996.

……, *Yıldız Hilal ve Kalpak- Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 2004.

……, *İkinci Yeni Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım İstanbul 2004.

2. Diğer Kaynaklar

2.1. Kitaplar

Ankara, Zeynep, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, 1996.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 6.Baskı, Ankara 2015.

Çelik, Yakup, *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Çetişli, İsmail, *Edebî Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

……..….., *Edebiyat ve Sanat Bilimi*, Akçağ Yayınları 2011.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

……..., *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, 23.Baskı, İstanbul 2011.

Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, Eylül 2010.

Önal, Mehmet, *Edebiyat Sanatı*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012.

Said, Edward, *Oryantalizm (Doğu Bilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, (Çeviren: Nazlı Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul 1998.

Sarmaşık, Belgin *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!.." Röportajlar-1 (1946-1983)*, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 2004.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 20.Baskı, 2014.

2.2. Ansiklopedi ve Sözlükler

Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Doğan, Mehmet, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara 2011.

Tahirü'l Mevlevi, Edebiyat Lûgati, (Neşre Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderûn Kitabevi, İstanbul 1994.

Türkçe Sözlük, (Haz: Şükrü Akalın) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 36, İstanbul 2009.

Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü*, Sartonet, İstanbul 2013.

2.3. Süreli Yayınlar

Açıl, Berat, "Akl-ı Selimden Zevk-i Selime: "Edebiyat" Kelimesinin İlk Kullanımı ve Anlamı", *İnsan ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 10, 2015.

Akdoğan, Bayram, "Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlâk", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 1, 2001.

Aktaş, Şerif, "Edebî Metin ve Özellikleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Erzurum 2009.

Andı, M. Fatih "Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2006.

Aras, Gökşen, "Edebiyat ve Kültür: Bireysel ve Toplumsal Gelişmede Okuma ve Kütüphane Alışkanlığı Üzerine", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017.

Atmaca, Anıl Ertok "Toplumsal Yaşamda Sanat Eğitiminin Gerekliliği ve Medyanın Rolü", *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 15 Temmuz-Ağustos-Eylül 2008.

Bahar, Bengü, "Sanat ve Sanatın İşlevleri", *TMMOB Gıda Mühendisleri Odası Dergisi*, Sayı 6, 1999.

Bingöl, Bilge, "Sanat Özgürlüğü", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 12, 2011.

Bulut, Mesut, "Atatürk'ün Türkçeye Yönelik Özleştirme/Sadeleştirme Çalışmaları ve Bu Bağlamda Yaşanan Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 9 /11 Fall 2014.

Büyükdüvenci, Sabri, "Sanat ve Değer", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 2, 2006.

Dikici, Erkan, "Doğu Batı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2014, Cilt 3, Sayı 2.

Gündüz, Oğuz, "Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-I Winter 2009.

Kahraman, Nazan, "Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan", *İlef Dergisi*, Bahar 2016, Cilt 3, Sayı 1.

Kakırman Yıldız, Asiye, "Türkiye'de Okuma Alışkanlığı Kültürü İçin Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Anaokulu Kütüphanelerinin Gerekliliği", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 208, Güz 2015.

Karasoy, Yakup, *"Eleştiri Nedir, Bağa Destursuz Girenler Nasıl Eleştirilmelidir?"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, 2005.

Kavuran, Tamer, "Sanat ve Bilimde Gerçek Kavramı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, 2003.

Keser, Sezer Cihaner, "Türkiye'de 1980 Sonrası Sanat Eğitiminin Kurumsallaşması ve Sanat Eğitimi İdeoloji İlişkisi", *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi*, 2014 Kasım, Sayı 31.

Mutlu, Hasan Hüseyin, "Ulus Karakteri ve Edebiyat: Ulus Karakterinin Edebi Ürünlerine Yansıması", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4 (3).

Öcal, Mehmet, "Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2017, Cilt 5, Sayı 2.

Öner, Mustafa, "Atatürk, Türkiye Cumhuriyet ve Türkçe Devrimi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1 Haziran 2007.

Özbek, Yılmaz, "Toplumsal Uzlaşmada Sanatın İşlevi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Sayı 1, Erzurum, 1999.

Polater, Deniz, "Tanzimat'tan Milli Edebiyat'a Hikâye ve Roman Türlerinde Adlandırmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22, I, 2018.

Sönmezoğlu, Faruk, "Bağlantısız Üçüncü Dünya"Dan "Çevre Ülkeleri"Ne, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 41, Ekim 2009.

Şahin, Hikmet, "Modern Sanatta Geleneğin Reddi", *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Kış 2016.

Topsakal, İlyas, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Sonbahar 2016.

Uçan, Hilmi "Yazınsal Ürünlerde Biçim ve İçerik Tartışmaları: Hakikat ve Paradoks Arasında Sanat", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, Aralık 2001.

Yeşil, Salih, "Kültür ve Kültürel Farklılıklar: Liderlik Açısından Teorik Bir Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2013, Cilt 12, Sayı 44.

Yetişken, Hülya, "Aristoteles'te Sanatın Neliği ve İşlevi", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 19, Ekim 2012.

Yıldız, Tolga, Saussure'den Bakhtin'e Dil-Kültür İlişkisi: "Tümü Kapsayıcı Olgu", *İdil Dergisi*, 2014, Cilt 3, Sayı 11.

2.4. Tezler

Kahraman, Nazan, *Atilla İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2012.